

HUSITSKÝ TÁBOR

SBORNÍK HUSITSKÉHO MUZEA

12

TÁBOR 1999

Obsah

Miloš Drda	
Předmluva	5
I. Cesty bádání o husitství (po čtrnácti letech)	
Anežka Vidmanová	
K vydávání Husových Opera Omnia	9
Jana Nechutová	
K současné znalosti latinských spisů české reformace (cca 1350-1450)	23
Jaroslav Kolár	
K současnému stavu literárněhistorického studia husitské doby	33
Božena Kopiczková	
Žena a rodina v husitství	37
Jaroslav Boubín	
Petr Chelčický a jeho dílo v české i zahraniční historiografii let 1978-1994 ...	49
Vladimír Sakař	
Církev československá husitská a husitství	55
Georghe Soltan	
Úvahy o husitství v Moldavsku	63
Wojciech Iwańczak	
Táborité v polské historiografii 19. a začátku 20. století	69
Ljudmila P. Laptěva	
Nejnovější ruská historiografie husitského hnutí 1980-1994	77
II. Kulatý stůl na téma: Co nového v bádání o husitství	
Jiří Kejř	
Stav a potřeby bádání o husitství	89
Petr Čornej	
Husitství v učebnicích dějepisu po roce 1989	95
Miroslav Polívka	
Bádání o husitství v zahraničí	121
Jiří Kořalka	
K zahraničnímu zájmu o druhý život husitství v Čechách	131

Předmluva

Vedení Husitského muzea a redaktoři sborníku Husitský Tábor se omlouvají svým příspěvatelům, historikům husitství, čtenářům sborníku, a konečně všem příznivcům za pětileté zdržení právě vycházejícího svazku. Muzeum je však muzeum a jeho prvořadou povinností je péče o sbírky. V důsledku několika majetkových přesunů a nuceného přestěhování našich pracovišť v posledních letech, zároveň však prudkého nárůstu společenské poptávky po zajištění archeologických předstihových výzkumů spojených se značnou masou vykopaných nálezů, jsme byli nuceni přistoupit ke generální rekonstrukci budovy muzea a výstavbě půdních depozitářů. Tato dlouhodobá akce si každoročně vyžádala více finančních prostředků než mohlo muzeum uvolnit z fondu údržby a peníze bylo nutné najít za každou cenu. Naléhavá potřeba šetření se negativně projevila samozřejmě i v jiných oblastech. Museli jsme výrazně omezit nákup sbírek, technickou výbavu pracovišť a podobně. V současné době se práce na rozšíření depozitárních prostor dokončují a Husitské muzeum se může opět, jak doufáme, bez dalších přerušení věnovat publikační činnosti tak jako v letech minulých. Sborník Husitský Tábor však z převážně ekonomických důvodů musí opustit zavedený formát B 5 a přejít na formátovou řadu A. Pevně věříme, že se tato malá technická změna neprojeví na snížení jeho úrovně. Těšíme se na znovunavázání dobrých odborných kontaktů a hlavně na nové objevné příspěvky v rámci husitského bádání.

Miloš Drda

I.

**CESTY BĀDÁNĪ O HUSITSTVĪ
(PO ČTRNĀCTI LETECH)**

**SYMPOZIUM KONANÉ V HUSITSKÉM MUZEU TĀBOR
19. ZĀŘĪ 1994**

K vydávání Husových Opera omnia

ANEŽKA VIDMANOVÁ

Mám-li dnes stejně jako před čtrnácti lety při poslední panelové diskusi na II. husitologickém symposiu v Táboře 11. září 1980 podat zprávu o tom, co se ve vydávání Husových spisů udělalo (a neudělalo) a jaké jsou pro tuto činnost dnes vyhlídky, opět nemohu hýřit optimismem. Mohu však už alespoň uvést hlavní důvod, proč vydávání Husových spisů tak uvízlo. O tom zaslíbení i tehdy něco tušili, ale oficiálně se o tom mluvit nemohlo. Zasvěcených pamětníků však ubývá, a tak, aby hanba za nesplnění úkolu neutkvěla na editorech, jejichž liknavosti nebo naopak vysokým edičním požadavkům bývá mladšími generacemi pomalé vycházení Husových spisů občas přičítáno, chci podat zprávu pamětníka o tom, co se dalo s vydáváním Husových spisů v Československé akademii věd od samého jejího založení.

Tuto rekapitulaci, byť se to na první pohled zdá od věci, musím začít částí svého životopisu. Když jsem v červnu 1952 ukončila studium latiny a češtiny na filosoficko-historické fakultě University Karlovy a byla umístěnkou přikázána na školu v Bystřici u Benešova, oznámil mi prof. Ryba, u něhož jsem dělala diplomovou práci, že usiluje o mé přijetí do tehdy připravované Československé akademie věd, abych tam pokračovala v Truhlářově-Hrdinově Rukověti humanistického básnictví v Čechách a na Moravě. Druhého dne mě vyzval prof. Salač, abych si nepouštěla v Praze podnájem, že by chtěl, abych nastoupila do příští Akademie věd; o prázdninách mi pak napsal, že bych měla pracovat ve Slovníku středověké latiny. Nebyla jsem z toho moudrá, ale protože mi oba přikázali, že o tom nesmím absolutně s nikým mluvit, mlčela jsem, předělávala diplomovou práci na disertační a čekala a doufala, že se spolu nějak dohodnou. Zatím oba shodně zapomněli, že mám-li nastoupit jinde, než kam zněla moje umístěnka, musím být vyreklamována na ministerstvu školství. Proto, chtěla-li jsem dostat závěrečné vysvědčení, musela jsem do Bystřice nastoupit. Do konce r. 1952, než se vyreklamování ze školství podařilo vyřídit, jsem tam učila nejrůznější předměty od češtiny a ruštiny přes fysiku a přírodopis až po kreslení. Těsně před vánoci jsem u obou pánů dělala rigorosum z klasické filologie a archeologie, aniž mi některý z nich o mém zaměstnání v Akademii něco řekl. A tak, když jsem den před Silvestrem dostala telegram, že jsem z Bystřice uvolněna a mám nastoupit do Československé akademie věd, jež právě k 1. lednu 1953 začala fungovat, musela jsem se jít

nejprve zeptat na presidium, kam mám vlastně nastoupit. Poslali mě do Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská. Tam mi prof. Salač sdělil, že mým úkolem bude vydávat dosud nikdy nevyšlé latinské spisy Husovy, že jsem sice zaměstnancem jeho ústavu, ale mou práci že bude řídit prof. Ryba, s jehož Kabinetem filologické dokumentace Salačův Kabinet sousedil. Na rozjezd mi prof. Salač zadal zpracovat Husovy antické citáty, aby měl kontrolu k souběžné diplomové práci, kterou na fakultě dělala má o rok mladší kolegyně. Byla jsem z toho nešťastná, protože mi bylo jasné, že antické citáty u kteréhokoli středolatinšského autora má smysl zpracovávat jen ve spojitosti s citáty ostatními, což však byl úkol pro začátečníka nesplnitelný. Protestovat jsem se však neodvážila, protože jsem se jednak prof. Salače bála a prof. Rybu bezmezně uctívala, jednak jsem přemlouvala sama sebe, že se mýlím, že by přece nesmyslný úkol nezadali. Proto bylo pro mne doslova vysvobozením, když mi koncem června prof. Ryba navrhl - když mě předtím na společné konferenci obou kabinetů v Liblicích právě o měnové reformě 1.-3. června 1953 představil členům vědeckých rad obou ústavů, s nimiž jsem na studiích nepřišla do styku, především prof. Ludvíkovskému a F. M. Bartošovi -, abych tento úkol nechala nedokončený a soustředila se na vydání některé dosud nevydané Husovy latinské homiletické příručky. Protože mi oba profesori řekli, že se má vydat Husovo dílo celé, domnívala jsem se, že by bylo vhodné začít Collecty, z jejichž muzejního rukopisu jsem právě excerpovala ony nešťastné antické citáty, protože to byla podle Bartošovy Literární činnosti M. Jana Husi nejstarší dosud nevydaná Husova sbírka s výjimkou Punct, na něž jsem se pro chronologické nejasnosti necítila. Ostatně se mi zdálo, že ve svých tehdejších 23 letech nemohu stačit na kritické vydání jakéhokoliv středolatinšského spisu, tím méně Husova, k němuž jsem samozřejmě chovala velkou úctu jako k národnímu hrdinovi. Prof. Ryba mi vyložil, že na to stačím, a Collecta schválil jako dobrý začátek i jménem Husovské komise, která byla tehdy ve stavu zániku i zrodu. Končila jsem přepis muzejního rukopisu Collect, když prof. Rybu před Vánoci 1953 zatkl a pak 24. června 1954 rozsudkem vojenského kolegia Nejvyššího soudu odsoudil "pro trestný čin velezrady" k trestu odnětí svobody na 19 let.¹ Husovská komise byla r. 1954 ustavena - ovšem už bez prof. Ryby -, jako společná komise tří duchovědných sekcí ČSAV; rozhodující slovo při tom patřilo prezidentu ČSAV Zdeňku Nejedlému, *duchovnímu otci akademických Magistri Iohannis Hus Opera omnia, který v nich chtěl mít důstojného reprezentanta československé historické vědy, dokumentujícím na poli ediční práce její vysokou*

¹ Bližší podrobnosti o Rybově cause jsou v článku Aleny Miškové, *Profesor Bohumil Ryba* (8. 11. 1900 - 6. 2. 1980), in: Sborník příspěvků ze slavnostního shromáždění na počest 90. výročí narození profesora Bohumila Ryby, Praha 1991, s. 7-14.

*úroveň.*² Vydávání Husových spisů bylo v Kabinetě pro studia řecká, římská a latinská vedeno jako součást státního plánu, avšak v práci jsem byla od začátku odkázána jen sama na sebe, neboť jak bylo Rybovým i Salačovým zvykem, nepletli se do zadaného úkolu a čekali až na výsledek. Od 1. ledna 1954 byl Rybův Kabinet svěřen doc. Škarkovi a zařazen do Ústavu pro českou literaturu. Během roku mi bylo nabídnuto, abych nastoupila jako tajemnice Husovské komise na Strahov. Byla bych šla ráda, už proto, že mě od gymnasiálních let lákalo sledovat souvislost mezi naší českou a latinskou literaturou. Když mě však prof. Salač nechtěl pustit (stejně jako později odmítl můj přechod do Historického ústavu), zůstala jsem v jeho Kabinetě, neboť jsem mu byla vděčná jak za vysvobození ze školské služby, tak i za to, že mě i ostatní své zaměstnance chránil před politickými zásahy a umožňoval nám plně se soustředit na práci, což v padesátých letech nebylo málo. Na nabízené místo na Strahově pak nastoupil Amedeo Molnár, který jako tajemník mezisekční Komise pro vydávání spisů Husových, znovu ustavené v r. 1957, rozdělil všechny Husovy spisy do 24 svazků (dnes je to 26 svazků). Členy komise byli F. M. Bartoš, František Ryšánek, Antonín Salač, Rudolf Urbánek, Václav Vojtišek, Josef Macek, Josef Hrabák, Antonín Škarka a Jiří Daňhelka. V tomto složení doporučila Komise po kladné Bartošově recenzi mou edici Collect, jejíž rukopis jsem v lednu 1956 odevzdala do Nakladatelství ČSAV, do tisku jako VII. svazek Husových Opera omnia a začala se starat o obsazení jednotlivých svazků editory. Do Historického ústavu byl přijat dr. Jaroslav Eršil a byl pověřen přípravou svazku XXII. Polemica a do budoucnosti byl pro něho vyhrazen sv. XXI. Tractatus annorum 1408-1412, Molnár si vzal na starost přípravu sv. XXIV. Constantiensia, dr. Kejř se uvažoval v přípravu edice kvestií, které jsou součástí sv. XIX, Daňhelka měl v součinnosti s dr. Miladou Nedvědovou obstarat vydání všech českých spisů, pro něž byly určeny čtyři první svazky Opera omnia, prof. Jílek měl už z předválečné doby rezervováno vydání traktátu De orthographia, který však do Husových Sebraných spisů nebyl zařazen, protože jeho vznik kladl prof. Ryšánek až do třicátých let 15. stol., prof. Ryba, když mu byla 3. září 1954 povolena vědecká práce ve vězení, přepisoval na Pankráci a pak v Leopoldově podle fotokopii Postillu adumbratu, zvanou tehdy Manuálník, a tzv. Dicta, a já jsem pracovala na edici Passio Domini Iesu Cristi, protože se ukázalo, že je to nutný předstupeň pro práci na Reportatech, která v chronologii Husových postil podle Bartoše následovala po Collectech. Tu na jedné z prvních schůzí Komise prohlásil akademik Nejedlý, že je zbytečné pořizovat pracné vědecké edice a že

² Jaroslav Eršil, *Třicet pět let Komise pro vydávání díla M. Jana Husa*, Mediaevalia historica Bohemica 1, 1991, s. 383-388. Poslední veřejná zpráva o stavu vydávání Husových spisů, kterou pod titulem *Hussens Schriften* přednesl dr. Eršil 23. září 1993 v Bayreuthě, byla otištěna ve

náš lid má zájem na tom, aby měl pořádný a jemu srozumitelný výbor z díla Husova.³ O těchto jednáních většina editorů včetně mne nic nevěděla, vydávání Husa však bylo tehdy součástí státního plánu, a tak práci zdržovalo jen to, že každý z editorů měl na svém mateřském pracovišti další povinnosti. Komisi v tehdejší situaci nezbyvalo, než Nejedlému vyhovět, a proto, aby kritické edice zachránila, rozděli-la daný úkol ve dva: na vypracování "lidového výboru" a na přípravu vědeckých edic. Do této situace vyšla počátkem r. 1959 má edice Collect (OO VII). Byla přivítána vřele: *Na čem pracovaly celé generace historiků dějin národa, jeho jazyka a literatury se zdarem jenom částečně, čemu se tolikrát postavily v cestu nezdolatelné překážky, může a má nyní být skutečně společným úsilím pracovníků soustředěných kolem Ústavu pro českou literaturu a Kabinetu pro studia řecká a latinská ČSAV.... Jestliže dnes byly dány Akademii věd předpoklady pro realizaci nesnadného úkolu úplně a kritické edice Husových spisů, můžeme i na této skutečnosti změřit dosah proměny v našem kulturním životě.*⁴ A jak na ni reagoval Nejedlý? Stojí za to ocitovat jeho slova na květnovém plenárním zasedání ČSAV:⁵ *Nejedlý: Proč Historický ústav nesplnil úkol, který mu byl dán při vydávání Husových spisů? Bylo určeno, že především vyjdou české spisy, což bylo pokládáno za velmi důležité právě z hlediska Husova revolučního charakteru. Květ: Pane presidente, nevím, jestli bych vám dovedl přesně odpovědět. To bylo v době, kdy jsem ještě neměl tolik příležitostí nahlédnout do řízení věci sekce. Nejedlý: Fakt je, že byl vydán latinský svazek a že z toho důvodu dostaly se*

sbornících z tohoto symposia, *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*, ed. Jan Blahoslav LÁŠEK, Praha 1995, s. 86-89; *Jan Hus zwischen Zeiten, Völkern, Konfessionen*, ed. Ferdinand SEIBT, München 1997, s. 107-111.

³ Jiří DAŇHELKA, *Minulost, přítomnost a budoucnost vydávání spisů Mistra Jana Husa* (strojopisná zpráva pro vedení ČSAV z července 1991, s. 1-2).

⁴ Amedeo MOLNÁR, *Na cestu Husovým spisům*, Literární noviny č. 17, 25. 4. 1959. Podobně psal Karel Dobeš ve Svobodném slově 12. 4. 1959: *Zahájení vydávání Spisů Mistra Jana Husi v nakladatelství ČSAV je mimořádným počinem a dosvědčuje náš vztah k jeho velkému odkazu. K Husovi je třeba se hlásit čirý, ne slovy. Hlásit se poznáním, pochopením a ne užíváním citátů a hesel v pokryteckém záměru. Skvělé vydání Husových spisů, jak je přislíbujíc první svazek, je nejkrásnějším projevem přiznání se k němu, které jsme mohli zvolit.* Kladné byly i všechny odborné recenze: anonym, *Communio viatorum* 3, 1959, s. 95; L. Brož, *Kostnické jiskry* 44, 1959, č. 26, s. 4; J. DAŇHELKA, *Slovo a slovesnost* 21, 1960, s. 79-80; F.G. HEYMANN, *Speculum* 35, 1960, s. 463-464; Howard KAMINSKY, *American Slavic and East European Review* 1960, s. 464-465; J. KOLLER, *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 69, 1961, s. 152-153; P. LEHMANN, *Die Welt der Slawen* 6, 1961, s. 112; A. MOLNÁR, *Křesťanská revue* 26, 1953, s. 107-110; Ferdinand SEIBT, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 17, 1961, s. 569-570; Paul de VOOGHT, *Istina* 1959, s. 91-92.

⁵ *Věstník ČSAV* 68, 1959, č. 4, s. 477-478.

Husovy spisy do Ústavu pro klasickou filologii, což je něco, co každému českému historikovi musí jít přímo na mozek! Já na to upozorňuji. Ten svazek, s nímž se stal i pokus o vyjítí, vyšel i v nápadně smuteční úpravě, v černém obalu, a na deskách zmizelo i jméno Jan. To vydavateli se nezdálo vhodné, a Johannes se zase pro české odběratele nezdálo přijatelné, a tak tam nedáno nic, jen nic neznačící latinská zkratka Mr. (Magister). Upozorňuji, jak se tu jednalo s tak podstatnou složkou našeho revolučního úseku, jako je zrovna dílo Husovo. K tomu je třeba vysvětlit, že jsem se skutečně chtěla vyhnout tehdy obligátní černočervené kombinaci pro veškeré věci, týkající se husitství, proto jsem s nakladatelstvím dohodla na vazbu tmavomodré plátno. Redaktorovou banální písarskou chybou při objednávání plátna (bylo označováno číslem a redaktor nějak číslice přehodil) však edice začala být vázána do plátna černého, a přišlo se na to, až když polovina půldruhotisícového nákladu byla svázána. Domnívala jsem se, že na tom tak nezáleží, zvláště když nakladatelství upozorňovalo, že by se pro všech 24 svazků zřejmě nepodařilo udržet stejný odstín modře a že černá barva je stálejší. Odtud tedy ona nápadně smuteční úprava. Pokud jde o Husovo jméno na vazbě, je Nejedlého námitka nepochopitelná. Copak on opravdu nepoznal, že jde o faksimile Husova podpisu, a nevěděl, že Hus sám se nikdy česky jako Mistr Jan Hus nepodepsal? A mohl být tak senilní, že nechápal, že české spisy Husovy nejde seriózně vydat, aniž se dříve prozkoumají jeho časově starší nebo současné spisy latinské, jež přinášejí jeho učení a v nichž je uloženo i jeho odůvodnění a polemika s cizími názory, kdežto české spisy, i když uznáváme jejich mimořádný význam ve vývoji české řeči a literatury, jsou po věcné stránce jakýmsi jejich shrnutím pro neučeného přívržence?

Nejedlému ještě nešťastně nahrál prof. Ryba, kterému jsem výtisk *Collect* poslala prostřednictvím rodiny do vězení. Prostudoval ji a na presidium poslal obsáhlý elaborát *Dva tisíce zlepšovacích návrhů k akademické edici Husových Collect*. V něm správně předatoval vznik knižních *Collect*, jejichž návaznost na církevní rok 1404/1405 jsem ve stopách Sedlákových prokázala, na rok 1406 a měl nepochybně pravdu i v tom, že věcný rejstřík měl být obsáhlejší. Oprávněně upozornil i na některé nepřesnosti a neúplnosti v textovém aparátě a na několik chyb v interpunkci. Navrhovaného jiného způsobu řazení glos a textu jsem mezitím sama důsledně užívala v edici *Passio*. Hodně místa věnoval návrhům na úpravu jednotlivých čtení; podle tehdejšího i nynějšího názoru šlo většinou o případy, kdy pro navrhované znění mluvily určité textově-kritické důvody, jiné, stejně platné, svědčily pro mé čtení. Třebaže přiznával, že jsem si vědoma zvláštního postavení kritika středověkých latinských textů, probíral podrobně všechny případy, v nichž jsem podle něho nepochopila čtení rukopisů, obíral se mými zdařilými a nezdařilými konjekturami a navrhl řadu dalších konjektur a emendací, z nichž

některé opřel o paralely z obou sbírek, jež přepisoval, jiné čerpal ze svých zcela mimořádných znalostí antické i středověké literatury. Tehdy jsem všechny připomínky tohoto druhu bez výhrad přijala. Teprve při svých dalších edicích jsem poznala, že v řadě případů měla pravdu má nezkušenost oproti Rybou předpokládané klasičnosti Husovy latiny a jeho přesnosti v citacích. Vesměs neoprávněné (a nadto urážlivé) byly Rybovy pochybnosti o některých mých *Non invenit* ve výkladovém aparátě. Zvláštní paragraf věnoval každé jednotlivé tiskové chybě, záměně kurzívy za garmond s uvozovkami, i spatím, na něž editor, který nesměl do tiskárny, neměl vliv, a pod., a tak nebylo divu, že v knize o 620 stránkách došel k odstrašujícímu číslu dvou tisíc připomínek, zvláště když některé "chyby" počítal několikrát v různých souvislostech. Už sám název Rybova podání mě zdrtil; až po mnoha letech jsem si uvědomila, že jeho připomínky, i kdyby všechny byly správné, se týkají jen 0,11% textu. Před vánocemi 1959 mi v nemocnici, kde opět ležel se záchvatem malárie, která mu od vykopávek v Malé Asii ztrpčovala život, předal Salač tento obsáhlý svazek Rybovou rukou psaných připomínek s tím, abych je prostudovala a písemně se k nim vyjádřila, ale abych si z nich moc nedělala, že prof. Ryba je mikrotom, který dokáže rozpúlit vlas. Učinila jsem to na necelých deseti stránkách, jež Salač vidoval 28. ledna 1960. Ráda bych ze své odpovědi citovala alespoň závěr - okolnost, že prof. Ryba byl v té době zavřen a že ani po podmínečném propuštění na jaře 1960 nesměl být až do r. 1968 oficiálně zaměstnán a publikovat pod svým jménem, zbavila mě totiž tehdy i později možnosti se hájit: *V závěru připomínám, že kdyby se takovým způsobem, jak to učinil Ryba s Collecty, rozebrala jakákoli edice, zejména díla středověkého (a k tomu ještě editio princeps), bylo by vždy možno uvést řadu nedopatření a návrhů na zlepšení čtení. Např. v edici Husových promluv, jež jsem vydávala znovu po Rybově editio princeps (jde o M. Iohannis Hus Positiones, recommendationes, sermones, vydané r. 1958 Universitou Karlovou k výročí Kutnohorského dekretu mimo rámec OO a bez textového aparátu, který však rukopisně byl připraven), volím na dosti místech znění odlišné od znění jeho, buď proto, že volím jiné rukopisné čtení jako základ, nebo proto, že pro to místo navrhuji konjekturu - a přece tím Rybovo vydání těchto promluv není nijak zlehčeno Je tedy maximalistickým požadavkem chtít na editio princeps, jejíž vydavatel je nadto téměř bez zkušeností (Collecta jsem do tisku odevzdávala ve svých 26 letech a vyšla, když mi bylo 29) a chybi-li i základní pomůcky jako gramatika a slovníky, aby byla dokonalá. Ryba ovšem formuluje své připomínky jako zlepšovací návrhy pro další práci - v tomto smyslu je přijímám a jsem za ně vděčná. Kdybych je měla před vyjitím práce, mohly ji v mnohém zdokonalit, stejně jako Ryba zdokonalil dvě třetiny textu postily Želivského, kterou vydal r. 1953 v NČSAV A. Molnár. Psal-li je Ryba až po vyjití, neměl se touto formulací vyhnout povinnosti zhodnotit edici podle*

toho, jak splnila svůj základní úkol, a stanovit její poměr k dřívějším edicím Husova kazatelského díla. Neučinil-li to, jsou jeho zlepšovací návrhy a připomínky (třebaže zdaleka ne všechny) správné v jednotlivostech, celkového obrazu o edici však nedávají. Tento Rybův postup mě mrzí tím více, že jsem byla jeho žákyní a že jsem práci na vydání Collecty začala i na jeho přání. Praktických pokynů pro tuto ediční činnost, v něž jsem doufala, se mi však nedostalo; tím více zarazí, že ve svých připomínkách mlčky přechází poctivou práci, kterou jsem vydání věnovala a již se musí být vědom, a vyzdvihuje zcela neúměrně její vady (někdy nadto jen domnělé). Jak mi pak prof. Salač důvěrně prozradil, smetl prý celou záležitost na sekci prof. Ryšánek poznámkou, že Ryba zkrátka nesnese, aby někdo uměl to, co on, a víc se už o tom nikdy a nikde nemluvílo. Mne však postup Rybův, který jsem dodnes nepochopila - možná pro to, že mi naštěstí chybí zkušenost z dlouhodobého vězení, jež se zřejmě podepsalo na psychice i jednání svých obětí, zbavil dosavadního bytí nevelkého sebevědomí a zvýšil pochybnosti, jež mě od počátku podnes nad mou prací čas od času přepadávají. Ztratila jsem také svou předchozí důvěru v Rybu jako v uctívaného učitele, takže jsem se až do jeho smrti k němu chovala sice vždy korektně, jak se sluší na žákyni vůči učiteli, a stále jsem mu vděčná za to, co mě na fakultě naučil, nikdy jsem ho však už nevyhledala, nesvěřovala jsem se mu se svými plány a nežádala ho o radu ani tehdy, když jsem věděla, že je jediný, kdo by mi ji mohl u nás dát. Vydávání Husových latinských spisů se mi nadále z povolání stalo pouhým zaměstnáním.

Nejedlého zásah je vlastní příčinou, proč z Husových Opera omnia bylo dosud vydáno tak málo. Nakladatelství ČSAV mi zrušilo smlouvu na vydání Passio (OO VIII) "pro nedodání rukopisu", ačkoliv jej měl redaktor ve své skříní, bohemisté spolu s Molnárem začali připravovat "lidový" výbor a z editorů kritických vydání se staly namnoze *personae ingratae*: v některých letech pracovali na husovských edicích takřka načerno, nebyli většinou pouštěni do zahraničí a knihy a mikrofilmy z úředních zdrojů dostávali jen tenkrát, když jejich mateřskému ústavu náhodou zbyly peníze, většinou si je museli někdy dost složitými cestami opatřovat sami nebo na ně museli resignovat. Po Nejedlého smrti na jaře r. 1962 se přestalo na lidovém výboru pracovat a Daňhelka s prof. Havránkem a v součinnosti s A. Molnárem, který přeložil ukázky z děl psaných latinsky, zařadili obsáhlý reprezentativní výbor z Husova díla do 1. svazku Výboru z české literatury doby husitské (NČSAV 1963, str. 93-209). Zdálo se, že vydáním brožury *Bude katolická církev rehabilitovat Jana Husa*, již Milan Machovec reagoval na první vydání knih *Hussiana a L'herésie de Jean Huss* (Louvain 1960) Paula de Vooghta, a ohlasem, který u nás vzbudila, a zejména tím, že 550. výročí Husova upálení r. 1965 bylo zařazeno mezi akce UNESCO, se editorův cesta zarubaná nějakých překážek zbaví. Pro přípravu československé části oslav, jež se konaly jako I.

Symposium Hussianum Pragense 23.-28. srpna 1965 a na nichž se poprvé sešli naši badatelé s husitology z východu i západu, byla jmenována komise pod předsednictvím Františka Grause a tajemnictvím Františka Šmahela, v níž byli členy kromě jiných i všichni tehdejší editoři s výjimkou prof. Ryby. Díky výročí vyšlo i Eršilovo vydání Polemik (1966, OO XXII) a vydání se dočkala po čtrnáctiletém čekání a částečném přepracování, vynuceném novými rukopisnými nálezy, i má edice Passio Domini nostri Iesu Christi (1973, OO VIII). Po výročí pak Komise pro přípravu symposia fungovala dále jako Komise pro vydávání Husových spisů. Prof. Ryba sice jejím členem oficiálně být nemohl, byl však zván na každé zasedání a většinou se ho účastnil. Na jaře 1967 předložil této komisi svou edici nejmladší Husovy postilové příručky z církevního roku 1411/12, kterou Hus přepracoval v literární dílo, byť ne zcela vybroušené, na sklonku r. 1412, a pojmenoval ji proto místo Manuálík Postilla adumbrata. Třebaže jsem tuto edici vřele doporučila v tisku nakladatelství Academia 19. července 1967, vyšla až r. 1975 (OO, XIII) jako *Liber cura Commissionis ad Hussii Opera omnia edenda ab academico Collegio historiae creatae vulgatus*. Protože jméno Rybovo nesmělo být uvedeno, bylo podle mého přání vypuštěno i mé jméno jako recenzenta, takže svazek zaštiťoval jen prof. Molnár jako tehdejší předseda Husovské komise. Ta byla po odchodu prof. Grause do ciziny a po odstranění dr. Šmahela z Historického ústavu několikrát reorganizována, jako její předsedové se postupně vystřídali prof. Molnár, dr. Polívka a dr. Eršil a jako tajemníci dr. Eršil a dr. Eva Fialová, ve skutečnosti však při svých nulových pravomocích a při absolutním nedostatku editorů a při naprosté nebo částečné nepřijatelnosti všech editorů pro stávající režim ani pracovat nemohla - ostatně se většinou ani nescházela, snažila se však prosadit k publikaci edice, které editoři vzdor okolnostem do tisku připravili. Díky cílevědomosti a snad i zarputilosti prof. Daňhelky, který, i když byl odstraněn z olomoucké filosofické fakulty a posléze jako stavební dělník poslán do předčasné penze, se rozhodl dodržet svůj slib a připravit k vydání všechny Husovy české spisy, vydala Academia 1977 Výklady (OO I) a 1985 Drobné spisy (OO IV) bez jeho jména a tedy opět na mou žádost i bez mého jména jako spolupracovníka. Teprve Česká nedělní postila (OO II), oficiálně v roce r. 1992, ale vyšla až po Daňhelkově smrti na jaře r. 1993, se konečně nevydala sama. V dohledné době má v nakladatelství Academia výjít i jeho poslední edice a zároveň poslední zcela český svazek Husových spisů, Sváteční postila (OO III), nad jejímž tiskem obětavě bdí stálá recensentka těchto svazků a Daňhelkova celoživotní spolupracovnice dr. Milada Nedvědová. Nevím však, kolik našich husitologů si jej bude moci koupit, protože výtisk má stát kolem 900 Kč. Bohužel Daňhelkovou smrtí padl náš dávný plán, že spolu připravíme kritické vydání spisku De orthographia, ať už jej napsal Hus nebo někdo z jeho spolupracovníků. Z latin-

ských svazků vyšlo jen v mé edici Leccionarium bipartitum - Pars hiemalis (OO IX), jež bylo už po recenzi přijato do výroby r. 1978, ale objevilo se až na jaře r. 1989, byť nese v roce 1988.

Před čtrnácti lety jsem svůj příspěvek končila výzvou k mladým kolegům, aby se věnovali ediční práci, protože hrozí, že Husova Opera omnia zůstanou znovu jako na začátku tohoto století torsem. Na toto nebezpečí upozorňoval opakovaně i dr. Eršil, naposledy v obou citovaných zprávách. Editorů nejen nepřibývá, ale ubývá. Po smrti prof. Ryby 6. února 1980 po zhruba desetiletém váhání, komu rozpracovanou edici Dikt svěřit, převzala z pozůstalosti materiál dr. Jana Zachová CSc. a pracuje na jeho přípravě k edici jako sv. OO XIV v rámci svých pracovních úkolů v Historickém ústavu. Text je v podstatě připraven k přepisu do počítače, editorka už vyhledala všechny části textu přejaté od Waldhausera,⁶ nyní shromažďuje paralely z Husových spisů, zvláště homiletických, a soustřeďuje se na dourčování citátů. Doufá, že zhruba koncem r. 1995 bude mít hotovou edici na disketě.

Z končící editorské generace pokračuje, pokud mu to jiné práce dovolí, v přípravě OO XXI Tractatus annorum 1408-1412 dr. Eršil. Já mám hotovou kolaci a určeny všechny biblické citáty a značnou část ostatních i zjištěné paralely z jiných spisů Husových pro OO X Leccionarium bipartitum - Pars aestiva. Je hotovo i rozřídění rukopisů⁷ a text edice s příslušnými textovými a výkladovými poznámkami ve strojopise asi z jedné pětiny, pokračování je rutinní záležitostí; ideální by bylo, kdybych pro tuto práci měla mladého, začínajícího spolupracovníka, ovšem z pence ho platit nemohu. Kromě jiných úkolů, které pokládám za důležitější, dávám nadto před letní částí Leccionaria přednost práci na své části OO XIX, abych neblokovala tisk tohoto svazku, pro který doc. Kejř⁸ už dokončil na disketě edici Questii, a splnil tak kromě prof. Daňhelky jako jediný svůj závazek. Chybí mi kolace některých rukopisů, jež jsou dnes pro mne nepřístupné a bez nichž nechci dát edici z rukou, doplnění několika poznámek a přepis celé edice na disketu (ten by mi značně ulehčil scanner), většina práce je hotová už 35 let.

Úmrtím prof. Molnára v lednu 1990 osiřel rozpracovaný svazek XXIV. Constantiensia, pro který Molnár spolu s prof. F. M. Dobiášem udělali mnoho práce zejména při určování citátů v latinsko-českém vydání Řeči o míru (Praha 1963) a v českém překladu čtyř kostnických spisů, nazvaném Husova výzbroj do

⁶ Jana Zachová, Waldhauser a Hus: Husitství - reformace - renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, usp. J. Pánek - M. Polívka - N. Rejchrtová, Praha 1994, sv. 1, s. 287-297; *Postilla de tempore*, ČČH 92, 1994, s. 228-241.

⁷ Anežka Vidmanová, K textové tradici letní části Husova Leccionaria bipartita: LF 109, 1986, s. 147-155.

⁸ Jiří Kejř, Husovy kvestie: Husitství - reformace - renesance, sv. 1, s. 299-316.

Kostnice (Praha 1965). Vlastní edici však Molnár pro nával jiné práce, jež byla pro něho zajímavější, nedokončil, a tak byl materiál z jeho pozůstalosti svěřen dr. Evě Fialové, která se v té době už několik let připravovala v Historickém ústavu k práci na Husovských edicích, k dokončení. Bohužel dříve, než edici dokončila, z Historického ústavu odešla, čímž se práce na svazku OO XXIV opět přerušila. Nyní je však naděje, že její nový zaměstnavatel, Synodní rada Církve československé evangelické, jí poskytne jeden den v týdnu na práci na tomto svazku, takže bychom se vydání OO XXIV Constantiensia mohli dočkat v dohledné době.

Bohužel ani ostatní kolegové, kteří byli k ediční práci na Husovi připravováni v tehdejší Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská buď v rámci studijního pobytu nebo interní či externí aspirantury nebo ve svém i mém volném čase, u edic Husa nezůstali. Dr. Dagmar Tenorová-Peňázová, která začala připravovat edici Punkt (OO V), dala posléze před Husem přednost Waldhauserovi a pracuje na edici Postilly studentium. Dr. Irena Zachová učí nyní latinu na Biskupském gymnáziu v Brně; ráda by se na přípravě nějakého svazku podílela, neví však, bylo-li by to možné skloubit se školskou službou. Dr. Hana Miškovská, která se v aspirantuře začala zabývat Husovými Sermones de sanctis (OO VI), vytěžila z této práce jen článek K třídění rukopisů Husových Sermones de sanctis⁹ a dala přednost další práci na Slovníku středověké latiny v českých zemích. Dr. Jan Kalivoda, který jako syn svého otce nesměl být přijat do interní aspirantury, připravoval v externí aspirantuře práci o Husových synodálních kázáních, spojenou s jejich edicí, s níž se počítá do svazku OO XV Sermones varii. Ve své práci pokračuje i jako učitel středolatinšské filologie v Ústavu řeckých a latinských studií FF UK. Do konce r. 1995 chtěl mít svou edici připravenou do tisku.

Součástí OO XV má být i soubor kázání De obediencia, vydaných r. 1915 Janem Sedlákem pod názvem Sermones dogmatici atque polemici (a. 1410) (M. Jan Hus, str. 127*-170*). Revize tohoto vydání, jíž se má připravit na samostatné vydávání dosud nevyšlých Husových latinských děl, se ujala dr. Blanka Zilynská, CSc. Její zaměstnavatel, Archiv University Karlovy, jí na to vyhrazuje část pracovní doby. Z 18 rukopisů má jich zkolacionováno 12, veškerá ostatní práce jí čeká, takže zatím nedovede odhadnout, kdy bude mít tuto edici připravenou k publikaci.

O spoluúčast na vydávání Husových spisů by měl zájem mladý brněnský posluchač historie, je však zatím v druhém ročníku, takže je třeba počkat na závěr jeho studia, zda při svém zájmu vytrvá a zda bude mít k ediční práci potřebné předpoklady a znalosti. Prof. Jaroslav V. Polc jako vedoucí odborné sekce pro edice v Komisi pro studium problematiky spojené s osobností, životem a dílem

⁹ LF 114, 1991, s. 170-175.

Mistra Jana Husi při České biskupské konferenci chce pro edice získat dva mladé řečlovníky, kteří by se na tuto práci připravili v Římě. Ústavy fakult a Akademie mohou bohužel nabídnout absolventům, kteří by byli s to a byli ochotni ediční práci dělat, jen skromné materiální zabezpečení, které je pro ně, mají-li už rodinu, nedostatečné. Ty pak, kteří jsou ochotni se smířit s malým stipendiem, si ústavy navzájem přetahují. Protože u ostatních úkolů se dochází rychleji k výsledkům než u edic, zejména středověkých textů, dávají jim nastupující badatelé pochopitelně přednost. A při tom je edičně neobsazeno 11 svazků Husových OO a je mezi nimi i Husovo stěžejní dílo, OO XXIII De ecclesia. Počítalo se pro ně s prof. Molnárem, který při překladu tohoto Husova stěžejního spisu do češtiny udělal mnoho předběžné práce zejména v určování citátů,¹⁰ bohužel se k tomu nedostal;¹¹ je tedy třeba najít mladšího filologa a theologa, kteří by v úzké součinnosti tuto edici, po níž volají, jak ukázalo i bayreuthské symposium, theologové nejrozličnější denominací i historikové doslova z celého světa, připravili. Nenajdou-li se v dohledné době u nás, ujmou se toho pravděpodobně zahraniční badatelé. Naši mladší kolegové, kteří už na edicích Husových začali pracovat, nedokážou vzhledem k věku a ostatním úkolům, jež musí u svých zaměstnavatelů plnit, vydat z 11 dosud chybějících svazků Husových Opera omnia více než dva.

Přítomní editoři budou mít práci daleko snažší než naše generace zejména v určování citátů. Museli-li jsme je my i při užívání všech rejstříků a speciálních slovníků, jež byly v našich knihovnách k dispozici a jež jen výjimečně pocházely z doby po druhé světové válce, většinou určovat metodou hledání jehly v kupce sena, mají od r. 1991 editoři k dispozici CD-ROM s integrovaným obslužným programem. Přináší tzv. *Cetedoc Library of Latin Christian Texts* a vznikl na Katolické universitě v Lovani. Nahrazuje řadu speciálních počítačových indexů, vypracovaných na universitách v Liège, v Oxfordu a v Lovani, pro nás tak jako tak do konce r. 1989 nedostupných.¹² Zahrnuje všechny pozdněantické a středověké latinské autory (od některých všechny spisy, od jiných jen některé), jejichž díla vyšla v nových edicích v Corpus christianorum - Series Latina a Continuatio mediaevalis, jež Brepolské vydávají v Turnhoutu, v případě, že nová edice neexistuje nebo v těchto dvou řadách zatím není, vychází z edic v Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum, případně i z Mignovy Patrologia

¹⁰ Mistr Jan Hus, O církvi. Přeložili a poznámkami opatřili F.M. Dobiáš a A. Molnár, Praha 1965.

¹¹ Vydání, které po mnoho let v činnosti s prof. F. M. BARTOŠEM připravoval prof. S. HARRISON THOMSON (vydaly je University of Colorado Press, Cambridge (Mass.) 1956 a v české verzi Komenckého evangelická fakulta bohoslovecká v Praze 1958) bylo bohužel už v okamžiku vydání pro jakoukoli další práci nedostatečné.

¹² Znali jsme je jen podle zprávy Uda KINDERMANN, Computer-Einsatz in der Philologie. Ein Überblick in: *Mittellateinisches Jahrbuch* 21, 1986, s. 365-367.

Latina. Tento disk je dnes v Praze dostupný dokonce ve dvou exemplářích. Jeden je v Ústavu klasických studií AV, druhý v Ústavu řeckých a latinských studií FF UK, oba však mají výrobní vadu, což zatím jejich využívání omezuje.

Ani s vydáváním Husových děl tiskem by nemusela být situace beznadějná. Na základě posledního latinského svazku navštívil 8. března 1991 Christophe Lebbe jako zástupce nakladatelství Brepols Prahu - když se předtím ztratil dopis z 6. listopadu 1990, který podepsal Roel Vander Plaetse - a nabídl, že by toto nakladatelství zařadilo Husova OO do své řady Corpus christianorum - Continuation mediaevalis, při čemž by svazky už vydané a nedostupné po dohodě s editory jako vlastníky autorských práv přetisklo, ze svazků, jež jsou dosud na skladě, by zhruba dvě třetiny nákladu odkoupilo a na výrobě dalších svazků se podílelo jako spolunakladatel nebo nakladatel výhradní. Na návrh prof. Daňhelky z 12. července 1991 pak s ním toto nakladatelství začalo separátně jednat o tom, že vydá i hlavní česká díla Husova, tj. Výklady, Dcerku, Knížky o svatokupectví a Postillu v překladu do živého světového jazyka. Do konce února 1992 se prof. Daňhelka zavázal informovat firmu o výběru a složení pracovního týmu, k označení překladatele a k určení náhradníka, který by jeho práci převzal, kdyby on nemohl. Předpokládám, že k tomu skutečně došlo a že tímto náhradníkem je nejspíše doc. Hádek, bohužel o současném stavu věci nic nevím. Pokud jde o latinské svazky, byla po společném zasedání Husovské komise, zástupců nakladatelství Brepols, ČSAV a nakladatelství Academia 10. července 1991 dohodnuta spolupráce, jejímiž gestory se stali dr. A. Kostlán za ČSAV, dr. V. Zvěřina za nakladatelství Academia, dr. Eršil za Husovskou komisi, L. Bolls za nakladatelství Brepols v Turnhoutu a R. Vander Plaetse za Corpus christianorum v Brugách. Během druhého pololetí vypracovali u Brepolsů návrhy smluv pro vedení Akademie, nakladatelství Academia a jednotlivé editory, jež jsem tehdy pouze viděla. Co bylo dále, nevím, veškeré jednání s nimi vede dr. Eršil. Protože jsem však ani jako spolueditor sv. XIX, jímž Brepolsové chtěli Husova OO zahájit, ani jako editor tří svazků, jež chtějí přebírat, žádnou smlouvu nedostala, mám obavu, že věc uvízla. Nakladatelství Academia, které nebylo ochotno přepustit Brepolsovým tisk latinských svazků - ostatně i Husovská komise z ohledu na české zájemce trvala na participaci české strany -, po dvou letech práce na ukázce z edice Kejřových Questii prokázalo, že není s to dostát požadavkům Brepolsů a editorů na počítačové uspořádání textu a obojích poznámek v rámci stránky. Přitom jde o způsob již po mnoho let ve světě běžný, s nímž někteří editoři už jsou seznámeni a ostatní jsou většinou ochotni jej rovněž akceptovat, neboť není v rozporu s požadavky na kritickou edici, a nadto umožňuje okamžitě zařadit vydávaný svazek Husův do už zmíněného vyhledávacího systému CETEDOC-ROM. S požadavky na kritickou edici je však v rozporu způsob, který už více než 20 let prosazuje nakladatelství

Academia a který rozhodně odmítám akceptovat. Při něm dělá editor i veškerou práci jako je ruční počítání řádků - při počítačové sazbě! -, láme sám stránky a redakce v nakladatelství se omezuje na to, že prosazuje nereálné termíny korektur a jinak o všem tvrdí, že to nejde. Při tisku OO IX mě tento postup nakladatelství Academia stál mnoho času a nervů, které jsem jinak mohla věnovat přípravě edice OO X. Současná zkušenost doc. Kejře svědčí o tom, že nakladatelství Academia nemíní změnit své neblahé zvyklosti. Proto jsem už před r. 1989 prosazovala, aby editoři psali edici na počítači, neboť se ukazuje, že je to na celém světě pro edice latinských a řeckých textů jediná dnes schůdná cesta.¹³ Tehdy byl problém v nedostatku počítačů a v tom, že editoři nebyli pokládáni za politicky dostatečně spolehlivé, aby jim počítače mohly být zapůjčeny. Dnes jsou v ústavech potřebné počítače k dispozici a je dokonce ke koupi i software na kritické edice. Je tedy třeba dát hlavy dohromady a najít způsob, jak připravované edice bez škod na jejich kvalitě dostat k uživateli. Jako náhrada za nakladatelství Academia se nabízí Karolinum, problém je však v tom, že subvenci na vydávání vědecké literatury, bez níž je vydávání Husových spisů nemožné, nemůže dostat jiné než akademické nakladatelství.

Budou-li edice hotové a budou-li dobré, nepochybně se najde u nás, v cizině nebo v koprodukcí našeho a cizího nakladatelství možnost, jak je vydat. Nenaudou-li se však mladí editoři, kterým odkaz Husův něco říká a kteří jsou mu ochotni alespoň částečně obětovat pohodlný život, a nepodaří-li se vydávání Husových spisů institucionálně zajistit, je to dnes patrně naposled, kdy se o edicích Husových spisů v Táboře mluví. Hrozba, že opět přibude další ediční torzo, je akutní.

¹³ Srov. podání z 2. května 1988, podepsané dr. Eršilem a mnou, jež jsme na výzvu Historického ústavu vypracovali. O použití počítačů při vydávání středolatinšských textů jsem psala od prvního pokusu Jacquea Frogerea r. 1968 častěji (viz má bibliografie ve Folia Bohemica 12, 1988, s. 457-470, č. 48, 56, 76, 154, 198), ovšem jen teoreticky. Až v červnu 1991 jsem dostala darem starý počítač, který mi sice výborně slouží, ale bohužel neumožňuje dělat všechny operace, jež jsou při edicích žádoucí. Proto bych se ráda poučila ze zkušeností doc. Kejře a jí přizpůsobila svůj postup. Použití počítače při přípravě husovské edice měl prakticky vyzkoušet v rámci své kandidátské práce dr. Kalivoda.

K současné znalosti latinských textů české reformace (cca 1350 - 1450)

JANA NECHUTOVÁ

Pojem "latinské spisy české reformace" je obsahově nadřazen onomu souboru textů, jímž je v mých silách se aspoň povrchně zabývat a jež zde mám představit. Za prvé nebude řeč o Husových a Jeronýmových latinských spisech, za druhé zůstanou aspoň z největší části stranou texty diplomatického a vůbec úředního charakteru, za třetí bude můj výklad nepochybně zatížen a omezen mou vlastní specializací: budu se tedy věnovat traktátové, případně kazatelské literatuře doby předhusitské a Husovy.

Možnost uchopit toto téma důsledně je relativizována dále nejasností v tom, co vlastně znamená znalost textu. Mluvíme-li o vydaných textech, uvědomíme si, že vlastně jen u těch, které zpřístupnila moderní kritická edice, lze *lege artis philologicae* mluvit o skutečném poznání. Navíc je nutno brát na vědomí soupisové publikace, které mnohdy nejen přinášejí nový materiál, nýbrž také třídí známé texty novým, interpretaci již naznačujícím způsobem. Může být řeč výhradně o stavu vydání textů anebo naopak bychom si mohli klást též otázku, které texty a jak se staly předmětem interpretace; ani zde bychom se však nevyhnuli otázce po edičním zpřístupnění, neboť málokdo interpretuje středověký latinský text přímo z rukopisu. Budu zde tedy registrovat především vydání textů, a to stará i nejnovější, "pragmatická" i kritická; jen výjimečně se zmíním i o pracích interpretačních.

Ediční práce je záležitostí filologického řemesla latinského medievisty, zabývají se jí však i mnozí jiní. Tento fakt má dvě vrstvy, v nichž je časové kritérium téměř spolehlivě zároveň kritériem kvality: moderní editoři nefilologové - často spíše než čistí historikové (A. Molnár, Fr. Šmahel, R. Cegna) to bývají badatelé, zabývající se např. dějinami církve (Kadlec, De Vooght) nebo práva (Kejř) - ovládli většinou dobře latinský jazyk i normy moderní textové kritiky a ediční zásady, a jejich edice jsou stejně kvalitní jako edice z dílny filologa. Do počátku našeho století však latinská medievistika jakožto filologická disciplína neexistovala a edice, které vycházeli z prací většinou historiků a teologů, označím - snad srozumitelně - jako *edice pragmatické*. Většinou víceméně ledabylý přístup těchto editorů k jazykovému detailu byl dán nejen neexistencí textověkritické

normy, ale i tím, že na filologické přesnosti těchto badatelům pramálo záleželo, neboť historikové v těchto textech viděli pouze prameny, surovinu pro vlastní práci. V jistém smyslu jsme my, kteří se na základě literárního materiálu snažíme pochopit takový dějinný jev, jakým bylo husitství, jejich pokračovateli, jsme ale už stoletou existencí filologického mediévistického řemesla poučeni, že nepřesně vydaný text může i historickou práci poškodit. Proto dnes nemáme dost na starých pragmatických edicích a snažíme se i to, co kdysi tiskem zpřístupněno bylo, vydávat znovu. Ovšem na druhé straně považujeme takovou snahu za plýtvání silami vzhledem k tomu, jak mnoho důležitých textů leží dodnes pouze v rukopisech.

Ježto považuji za zbytečné vypočítávat v této stati všechno to, co si může zájemce vyhledat v relevantních soupisech, repertoriích i v mnohých monografiích,¹ uvedu pouze příklady nejstarších z těchto starých, dnes už nevyhovujících edicí. Některé z nich jsou svědky konfesijních sporů 16. a 17. století, ty o něco mladší, ze století osmnáctého, vznikly jako plod módního sběratelského úsilí své doby. Nejstarší z nich je Cochlaeova "Historia Hussitarum" z r. 1549 (zde se čtou některé texty protivníků Husa a husitů - Ondřeje z Brodu, Štěpána z Pálče, Štěpána z Dolan, Jana z Příbrami aj.), r. 1558 vyšla v Norimberku péčí Flacia Illirika a jeho spolupracovníků monumentální dvousvazková edice Husových a Jeronýmových spisů - i zde jsou otištěny texty jiných husitských autorů (Jakoubek, Jesenic). Podobně je tomu u souboru Hermanna von Hardt "Magnum oecumenicum concilium Constantiense" z konce 17. stol. (Jakoubek, Ondřej z Brodu, Stanislav ze Znojma, Štěpán z Pálče, Mařík Rvačka).² Ve 20. letech 18. stol. vzniká Pezův "Thesaurus" mj. s polemikami Štěpána z Dolan. Do této vrstvy nutno zařadit také historické přehledy a ediční pokusy Balbínovy, Pelclovy a Dobrovského.

Další vrstvu "pragmatických" husitských edicí tvoří druhá polovina minulého století - doba tvůrčí a vydavatelské činnosti Konstantina Höflera (Jenštejn, Kuneš z Třebovle, Jan z Jesenice, Štěpán z Pálče, Šimon z Tišova, Ondřej z Brodu, Jiří z Boru, Mikuláš Biskupec a další), Johanna Losertha (např. Vojtěch Raňkův, Jenštejn, Jakoubek, Jan z Jesenice, Jan z Jičína, Stanislav ze Znojma, Štěpán z Pálče, Šimon z Tišova, Pavel z Prahy), u nás Fr. Palackého, dodnes užívanými "Documenta" z r. 1869 (seznámil veřejnost zdaleka nikoli jen s Husovými listy a

¹ I zde se spokojme se souhrnnou informací a s příklady: spolehlivou příručkou je pro značnou část oblasti, již zde popisujeme, Pavla SPUNARA, "Repertorium auctorum Bohemorum provecum idearum post universitatem Pragensem conditam illustrans" I., Ossolineum 1985, které v části "Index librorum" od s. 19 uvádí mezi jinou literaturou dílčí soupisy nebo monografie, v nichž jsou takové soupisy obsaženy, viz např. BARTOŠ, KADLEC, TRÍŠKA aj.

² Srv. o něco mladší sbírku koncilních dokumentů - Mansi (od r. 1759), nověji Finke (1896-1927).

čistě úředními dokumenty) i Josefa Emlera. V prvním svazku "Fontes rerum Bohemicarum" (1874) vyšly oba hagiograficky pojaté životopisy Milíčovy. V letech 1880-1890 se Ferd. Menčík zabývá Waldhauserem, vydává dva listy, které mu adresoval Vojtěch Raňkův, a dva eschatologické texty Milíčovy, čímž ve stopách zakladatelského Palackého spisu o předchůdcích husitství v Čechách (1. vyd. 1846) zahájil ediční práci na tomto poli. Již od osmdesátých let chystá Josef Truhlář katalog rukopisů pražské Univerzitní knihovny, Antonín Podlaha spolu s Adol-fem Paterou konají přípravné práce pro katalog rukopisů metropolitní kapitulní knihovny: i odtud vychází několik drobnějších edicí českých i latinských husitských textů.

Na přelomu století nacházíme mezi vydavateli i interprety Husových, husitských, předhusitských a protihusitských spisů po Jaroslavu Gollovi (ve své edici pramenů k dějinám Jednoty bratrské vydal kupř. i několik Jakoubkových traktátů) jména jeho žáků, významných a mimořádně plodných historiků jako byl Václav Novotný, Jan Sedlák, Vlastimil Kybal i Josef Pekař a o něco mladší Augustin Neumann. - Pekaře známe především jako interpreta, tvůrce detailních rozborů i velkolepých koncepcí, Novotný se zabýval také (již dosti přesnými) edicemi husitských textů, zejm. v 8. svazku Fontes rerum Bohemicarum (mimo ediční práci považuji v naší souvislosti za potřebné vyzvednout jubilejní práci - z roku 1915 - "Náboženské hnutí české ve 14. a 15. století", významnou zvláště pro výklad doby před Husovým vystoupením), Sedlák vydal mimořádně velké množství především traktátové literatury (textová část monografie o Husovi z r. 1915, "Studie a texty", časopisecky především v Hlídce a v Časopise katolického duchovenstva), většinu jeho edicí však dnes považujeme za nedokonalé, neboť byly pořizovány víceméně ad hoc a často se zakládají pouze na jednom rukopise. V této práci pokračoval jeho žák A. Neumann.

Zde je podle mého názoru nezbytné vyzvednout Vlastimila Kybala jako prvního historika, který podal skutečný editorský výkon i ve filologickém smyslu slova vydáním "Regulí" Matěje z Janova (první čtyři svazky, tj. tři knihy Janova spisu, vydal sám, u posledního je spoluedítorem Otakar Odložilík, který vydal např. také "Libellus" - "Leták o pronásledování kněží" Štěpána z Kolína). Na tomto hodnocení nic nemění skutečnost, že některé aspekty Kybalovy edice vyvolaly diskusi (Sedlák, Bartoš) - i v ní se ukázalo, jak důležité je důsledné studium celého rukopisného dochování kteréhokoli vydávaného díla latinského středověku. Můžeme říci, že s výjimkou snad některých edičních čísel, otištěných ve "Fontes rerum Bohemicarum", je Kybalův Janov první edicí latinského díla studované doby, u níž se dodnes nepociťuje nutnost editorovu práci revidovat nebo dokonce pomýšlet na vydání nové.

I o Zdeňku Nejedlém je možno mluvit jako o editorovi. Nemám na mysli pouze textový svazek "Dějiny husitského zpěvu", nýbrž také různé drobnější texty v předcházejících svazcích této velké monografie, většinou jen částečné otisky rukopisných materiálů ke kulturní a literární historii Husovy, husitské a předhusitské doby. Ač zde nelze mluvit o úplných, tím méně kritických edicích, jsou dodnes často tyto otisky Zd. Nejedlého jediným zpřístupněním důležitých kusů - např. Jakoubkových spisků "Sermo contra graduatos" nebo "Posicio de imaginibus".

S duchovní poezií a s liturgickými básnickými skladbami seznamovala vědeckou veřejnost dodnes nepřekonaná Drevesova sbírka "Analecta hymnica medii aevi", přinášející i básně českého původu. S naší látkou souvisí na prvním místě Drevesovo podvojně vydání Jenštejnových skladeb (jednou samostatně - a po druhé jako 48. svazek "Analekt"). Vydávání Jenštejnova díla do tohoto přehledu záměrně zařazuji, neboť jsem přesvědčena, že působnost tohoto arcibiskupa významně a výrazně korespondovala v duchovním ovzduší konce 14. století s činností tzv. Husových předchůdců a že tedy má i on být předmětem výzkumu předhusitské teologické literatury. Ve starším období se edicí jeho díla a jeho výkladem zabývali Josef Kalousek (spor o odúmrtí), byly vydány traktáty "De bono mortis" (Vielhaber, Sedlák), "De consideratione" (Sedlák), "De fuga seculi" (Höfler, Sedlák), "De protestate clavium" (Zítek), jeho listy vydávali Loserth a Höfler. Ve stejné situaci je dílo Vojtěcha Raňkova z Ježova, který má svou orientaci i osobními styky k přímým předchůdcům české reformace aspoň zdánlivě blíž (editoři Récezi, Loserth, Menčík).

Za aspoň elementární zpřístupnění řady latinských reformačních textů (Mílč, Jakoubek, Jesenic, Payne, Rokycana, Biskupec) vděčí česká medievistika F. M. Bartošovi; nemenší zásluhu než vlastní historickou práci a zmíněnými edicemi si tento evangelický církevní historik získal svými soupisy - nejen katalogem muzejních rukopisů, ale také soupisem Jakoubkovy, Rokycanovy, Příbramovy a Paynovy a posléze i Husovy a Jeronýmovy literární činnosti. Bartošovu ("Počátky kalicha v Čechách", 1922-1923) a Sedlákovu ("Počátkové kalicha", 1911-1914) úsilí je české studium husitství zavázáno za zakládající studie o raném českém utrakvismu a za edici značného množství traktátových výtvorů (Jakoubek, Mikuláš z Drážďan, Havlík, Ondřej z Brodu; co se týče Jakoubka, jeho "Tractatus responsivus" byl vydán S.H. Thomsonem r. 1927 jako dílo Jana Husa - podobným omylem jako pojal M.H. Dziewicki mezi spisy Viklefovy některé traktáty husitských mistrů, např. Stanislavovy "Tres modi respondendi" nebo Pálčovu kvestii o universáliích). Kontext počátků kalicha má podíl i na tom, že tito dva církevní historikové uvedli do české odborné literatury Mikuláše z Drážďan, nedávno znovuobjeveného J.Th. Müllerem. Úsilí pochopit eucharistické učení Husovo a české reformace vedlo zvláště Sedláka také ke studiu a vydávání eucharistických traktátů Stanislava ze Znojma.

Konečně je třeba ještě na tomto místě uvést velkolepou řadu Konrada Burdacha "Vom Mittelalter zur Reformation", v níž především pečlivo samotného Burdacha a dále především Paula Piura vyšla řada textů se vztahem k přípravě české reformace, zejména z okruhu tzv. českého raného humanismu (protohumanismu).

Poválečné období sice značně obohatilo naše znalosti latinské literatury české reformace i kvantitativně, podstatně však je, že v této době už "pragmatické" edice můžeme považovat za věc minulosti. Edicemi latinských textů se zabývají, jak bylo řečeno v úvodu, nejen latinští medievisté-filologové, nýbrž i vysoce erudovaní odborníci jiných specializací, všichni však přistupují k ediční práci patřičně textologicky i jazykově vybaveni, takže každé edici předchází důsledné vyhledání všech rukopisů a jejich náležitá kolace.³ Zatímco jsme v dosavadním přehledu postupovali chronologicky s vývojem a růstem edičních snah od dozvuků reformace až po první polovinu 20. století, bude nyní výhodnější zabývat se stavem vydávání relevantních textů podle jednotlivých okruhů nebo i postav české reformace. Budu přitom nejen konstatovat, co bylo vykonáno, ale hned na tomto místě se zmíním i o věcech připravovaných a o desiderátech. Stejně jako jsem v předchozí pasáži neplýtvala poznámkami, neboť bibliografické údaje lze snadno vyhledat jinde a ostatně nejsou zde mým úkolem, nebudu ani v dalším textu uvádět citace zmiňovaných titulů, pokud nejsou zcela nové a pokud byla obecněji vzata na vědomí.

Pro druhou polovinu 14. století považuji za důležité, aby se naše husitologická medievistika zabývala nejen tím, co jí na první pohled jednoznačně přísluší, totiž tzv. předchůdci Husovými, resp. teologií na nově vzniklé Karlově univerzitě a v jejím okolí, nýbrž i vnitřní "katolickou" reformou⁴, některými aspekty protohumanismu a zvláště pečlivě projevy specifické spirituality dané doby. Souvisí to s rozpaky nad tzv. českou variantou hnutí "devotio moderna", jejichž řešení podle mého názoru vyžaduje dvě věci, jež obě musejí vycházet ze studia textů a jež jsou závislé na jejich vydávání: za prvé je to určení specifik "katolické" spirituality ve srovnání s naukami tzv. Husových předchůdců, za druhé studium výskytu určitých příznakových výrazů v textech obojího typu.

Ve všech těchto oblastech bylo již mnoho práce vykonáno. Z díla Husových předchůdců byly vydány aspoň tři kazatelské projevy Milíčovy (Vilém Herold - Milan Mraz), vydáním 5. knihy byla dokončena (autorkou této stati za pomoci Heleny

³O středolatinšské textové kritice viz příslušné stati Anežky VIDMANOVÉ v nově vyšlém souboru "Laborintus", kde jsou v autorčině bibliografii uvedeny i její další studie na toto téma.

⁴Jsem si vědoma nepřesnosti až nesmyslnosti takového označení vzhledem k tomu, že ještě ani u Husa není možno mluvit o proudu "mimo katolicismus". Těchto rozpaků se dotknu vzápětí v textu (devotio moderna).

Krmíčkové) edice "Regulí" Matěje z Janova.⁵ Je zde ale řada kázání Janových i Míličových, která dosud svého editora nenašla, stejně jako "Postilla studentium Pragensium" Konráda Waldhausera, k jejíž perspektivní edici se připravuje pracovníce brněnské pobočky Historického ústavu AV ČR Dagmar Peňazová. Cennou studií o Husově vztahu k Waldhauserově "Postille" uveřejnila zcela nově Jana Zachová.⁶

Okruh profesorů, působivších na teologické fakultě nově založené univerzity, zpracovává (soustavy literárních činností i vlastní vydavatelskou prací, např. Mikuláš z Loun) Jar. Kadlec. Edičně se zde uplatnila i filozofická akribie Bohumila Ryby (Mikuláš z Litomyšle, Jan z Mýta). Kadlec dále k předhusitskému období vydal několik kázání Jana z Jenštejna, jehož dílu i osobnosti je věnována monografie R.E. Weltsche (The Hague-Paris 1968), obsahující také edice některých Jenštejnových spisů. Zvláště intenzivně se postavě třetího pražského arcibiskupa věnuje již od šedesátých let J.V. Polc. Autorka této stati se ve dvou drobnějších pracích zabývala Jenštejnými sapfickými svatováclavskými hymny. - Dosud bohužel nevyšla Kadlecova připravovaná práce o roudnickém převoru Petru Claricatorovi, již by bylo vzhledem k problémům, spjatým s poznáním spirituality 2. pol. 14. století, naléhavě zapotřebí. Podstatným přínosem k řešení těchto otázek je spis Manfreda Gerwinga o obsáhlé zbraslavské devoční příručce "Malogranatum". Autor v ní přinesl řadu nových poznatků a obsáhlé citace z tohoto díla, žel dosud nevydaného a odpuzujícího případné editory spoustou rukopisů a komplikovaným stavem dochování. Monografie a v ní několik nových edicí se z Kadlecova pera dočkal Vojtěch Raňkův z Ježova.⁷ - Synodní kázání "Caute ambuletis" Husova učitele a jeho předchůdce v Betlémské kapli Štěpán z Kolína vydal Paul De Vooght. Jeho jméno nás upozorňuje, že v šedesátých letech navazují ve větší míře než dosud spolupráci s českými historiky zahraniční badatelé, kteří se uplatnili i v ediční práci. De Vooght vydal řadu husitských textů v obou svých velkých husovských monografiích (a samozřejmě také v knize o Jakoubkovi ze Stříbra) a další pak časopisecky, o čemž se na patřičném místě ještě zmíním.

Právníckou literaturou z doby před vystoupením Husovým se zabýval Jiří Kejř, Rostislav Zelený (Štěpán z Roudnice), Miroslav Boháček a nejnověji Miroslav

⁵ Jedna z nejdůležitějších částí této 5. knihy, 6. distinkce "De ymaginibus", je dostupná jako přetisk mnichovské edice rovněž v publikaci, kterou vydal Památník Mladovožicka (Alexej SALZMAN) s titulem "Pocta Mladé Vožice M. Matěji z Janova" 1994. Publikace obsahuje přednášky Milana MACHOVCE a Jany NECHUTOVÉ k 600. výročí smrti Matěje z Janova spolu s originálem a překladem Proemia a 6. distinkce 5. knihy "Regulí".

⁶ Jana ZACHOVÁ, *Waldhauser a Hus*, in: Husitství - reformace - renesance, Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, Praha 1994, s. 287-297.

⁷ Dnes je patrně Vojtěchovým nejznámějším výtvorem "žakovská" (protiženská) satira "De evitacione amoris carnalis", o jejíž edici a výklad se dříve podstatně zasloužil VILKOVSKÝ (časopis Bratislava, IV, 1930, a v monografii *Latinská poesie žakovská v Čechách* 1932) a jež byla již před KADLECEM kromě VILKOVSKÉHO vydána také v HRDINOVÉ čítance "Bohemia Latina" (1931).

Černý, který pořídil dlouho postrádanou edici základního traktátu Kunše z Třebové,⁸ s filozofickými problémy pracují Stanislav Sousedík a Vilém Herold (edice traktátů Stanislava ze Znojma, viz níže). Spolu s Milanem Mrázem Herold významně přispěl k poznání filozofických názorů Jenka Václavova z Prahy. Sám vydal k Viklefovu výročí v roce 1984 monografii "Pražská univerzita a Wyclif", v níž rozebírá problematiku idejí v české filozofii 14. a 15. století a konkrétně relevantní pražské univerzitní texty a disputace. Tato práce by byla mnohem obtížnější, kdyby zde již nebyl soupis pramenů k pražským sporům o universálie, který pořídil a v r. 1980 uveřejnil v *Medievalia philisophica Polonorum* Fr. Šmahel. Edice Stanislava ze Znojma i Šmahelova a Heroldova látka samozřejmě přesahují do vlastní doby Husovy a husitské.⁹

Jakoubek ze Stříbra je jako "Husův pomocník v evangeliu" prvořadou a přímo symbolickou postavou Husova okruhu a jeho bezprostředního pokračování. Původcem dalšího dnes už přijatě konstantního epitheta "první theolog husitství" je Paul De Vooght, autor největší a nejucelenější monografie (1972), jaká o Jakoubkovi vznikla. Její součástí je též několik edicí Jakoubkových spisů. Vedle De Vooghta pořizoval edice Jakoubka Bohumil Ryba ("Betlémské texty") a Howard Kaminsky ("A History of the Hussite Revolution"). Práci na dalších Jakoubkových edicích považují spolu se zmíněnými desideráty z období "přípravy" za prvořadý úkol nastupující editorské generace. Nadějným příslibem je práce Heleny Krmíčkové z brněnské filozofické fakulty, která pořídila vydání traktátu "Magna cena"¹⁰ a věnuje se dále otázkám kolem vzniku kalicha. Zásadní otázka po tom, jakým způsobem vznikla v husitských Čechách myšlenka kalicha, se pokouší po D. Girgensohnovi právě prací s Jakoubkovými texty řešit Romolo Cegna. Již v této souvislosti se zmíním o obou relevantních pracích Jar. Kadlece, tj. o studii "Literární polemika mistrů Jakoubka ze Stříbra a Ondřeje z Brodu o laický kalich" a o monografii, věnované Ondřeji z Brodu. Další jakoubkovský okruh, "communio parvulorum", je tématem práce doktoranda evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy Davida R. Holetona, na jehož studii a prozatímní soupisy snad naváže doktorandka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a Ústavu pro klasická studia AV Veronika Hradská. (Jakoubek stojí rovněž v centru filozoficko-historického výkladu husitství Miroslava Ransdorfa.)

⁸ *Il "doctor decretorum" Kuneš de Třebovel*. Edizione critica e analisi storico-giuridica del suo trattato "De devolutionibus", Roma 1988.

⁹ Latinské filozofické texty českého původu ze 14. - 15. století obsahuje v českém překladu "Antologie z dějin českého a slovenského filozofického myšlení", Praha 1981 (např. Vojtěch Raňkův z Ježova v překladu Milana MRÁZE z Kadlecovy edice, úryvek z KYBALOVA vydání "Regulí" Matěje z Janova v překladu M. MRÁZE, HEROLDŮV A MRÁŽŮV překlad HEROLDovy edice Stanislava ze Znojma).

¹⁰ Helena KRMÍČKOVÁ, *Iacobellus de Missa - Magna cena* (rozbor textu a edice), Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity C 40, 1993, s. 129-142.

Romolo Cegna, Howard Kaminski, Paul De Vooght a autorka tohoto pohledu vydávali dílo Mikuláše z Dražďan. Buď letos nebo v příštím roce má vyjít Cegnova edice kázání "Nisi manducaveritis" a traktátu "Puncta". V tomto úsilí máme pak v úmyslu pokračovat společně reedicí (po nedostačujícím vydání Sedlákové) traktátů "De quadruplici missione" a "De iuramento". Dílo Mikuláše z Dražďan, Jakoubkovy traktáty a základní text Matěje z Janova vyvolal zájem o studium husitského obrazoborectví - edicím dosud nevydaných textů s tímto obsahem se má v úmyslu zabývat i nadále, pokud je mi známo, Jana Bělohlávková.

Pro některé další osobnosti Husovy doby je důležité poznání materiálů ke kvodlibetům, konaným na Karlově univerzitě (Rybova edice Husova kvodlibetu, souhrnně viz v Kejřově monografii z r. 1971). Výkladem i edicemi pozůstalosti M. Jana z Jesenice se zabývá Jiří Kejř, jeho rozsáhlá činnost je ovšem zaměřena také k dalším osobnostem (Fridrich Eppinge) a vůbec k právním aspektům husitského dění.

Odpůrcům Husa a husitství je i v tomto období věnováno citelně méně pozornosti než Husovi samotnému nebo i jeho spolupracovníkům. Největší kus ediční (ovšem i interpretační a syntetické) práce zde odvedl Jar. Kadlec ve své monografii o Ondřeji z Brodu. Některé texty dále vydal Kadlec i separátně. Týž autor sepsal literární činnost Mařka Rvačky. Vilém Herold vydal traktát Stanislava ze Znojma "De vero et falso", Stanislav Sousedík traktát "De felicitate". Fr. Šmahel a Ryszard Palacz edičně přispěli k plnějším poznání filozofického literárního odkazu Štěpána z Pálče. - V souvislosti se svým studiem počátků utrakvismu připravila brněnská historička Helena Krmíčková k vydání protiutrakvistický traktát kněze Havlíka "Asserunt quidam".¹¹

Latinské texty počátků české reformace sice poznáváme z největší části právě z vědeckých edic rukopisných originálů, leccos nového však skrývají také učebnicové texty, výběry a čítanky;¹² právě tak nesmíme zapomenout na překlady - vyskytují se také případy překládání z nevydaných¹³ nebo obtížně přístupných starých tisků.¹⁴

¹¹ H. KRMÍČKOVÁ, *Gallus - Asserunt quidam*, Rozbor textu a edice, SPFFBU C 42, 1995, s. 51 - 69.

¹² Karel HRDINA, *Bohemia Latina*, Praha 1931; BOHUMIL RYBA - K. HRDINA, *Ukázky středověké a novověké latiny*, Praha 1938 (obsahuje např. pasáž "Dvě podobizny Kristovy" z tehdy nevydané 5. knihy Regulí Matěje z Janova).

¹³ *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*, Praha 1957 a *Výbor z české literatury doby husitské I-II.*, Praha 1963, 1964 - všechny tři svazky "Výboru" obsahují větší množství textů ve své době vůbec nebo nověji nevydaných. - Podobně např. Jan VILKOVSKÝ, *Průza z doby Karla IV.*, Praha 1948 nebo Milošlav KAŇÁK - Rudolf SCHENK, *Matěj z Janova*. Výbor z Pravidel Starého a Nového Zákona, Praha 1954 aj. - Pro dobu po r. 1415 se několik takových textů (např. úryvky z *Chronicon Taboritarum Mikuláše Biskupce*) vyskytuje v souboru, redigovaném Ivanem HLAVÁČKEM, "Ze zpráv a kronik doby husitské", Praha 1981; zde čteme také Františka HERMANSKÉHO překlad "Relacio" Petra z MLADOŇOVIC, textu, který má v husitské literatuře snad nejpestřejší rukopisnou i ediční tradici.

¹⁴ Z období po r. 1415 zmíním jen několik nejvýraznějších skutečností z nejnovější doby: Janem Želivským se ve stopách ediční práce Amedea MOLNÁRA monograficky (nikoli edicemi) zabývala

Snad z tohoto - i když jen schematického - přehledu vyplynulo, že navzdory personálním i polygrafickým problémům a navzdory málo pružné i málo přejné ediční politice byl i v posledních desetiletích vykonán obdivuhodný kus práce. Mnohé edice ovšem chybějí a leckteré jsou pro řádnou další práci historiků všech medievistických odvětví těžko postradatelné. Za klíčové oblasti, v nichž by měla nová editorská generace vyvinout přednostní úsilí, považuji za prvé dokumenty ke spiritualitě 2. poloviny 14. století (abychom se konečně mohli vyrovnat s tím, co hypoteticky zveme českou "devotio moderna", a stanovit vztah tohoto fenoménu k myšlenkovému světu tzv. předchůdců Husových), za druhé dílo Jakoubka ze Stříbra jakožto tvůrce husitské teologie (včetně dořešení problémů kolem vzniku kalicha), za třetí spisy aspoň nejdůležitějších Husových odpůrců.

Budiž mi v této souvislosti dovoleno vyjádřit optimistický předpoklad, který ovšem vychází z realistického pozorování situace na ústavech klasických studií univerzit v Brně i v Praze, totiž předpoklad, že v dohledné době vychováme větší množství odborníků (než jak tomu mohlo být v několika posledních generacích), kteří budou dobře jazykově vybaveni a kteří získají dostatečné historické i kulturněhistorické vzdělání, aby se ediční práci mohli věnovat, než jak tomu bylo v našich generacích. (Bude se jen ještě třeba pro ně starat o důstojnější hmotné podmínky.)

Božena KOPÍČKOVÁ, literární činnost Mikuláše Biskupce z Pelhřimova popsal Pavel SPUNAR, věnoval mu pozornost Paul De Vooght a jeho "Confessio Taboritarum" konečně vydali nově A. MOLNÁR a Romolo CEGNA (Roma 1983; překlad pořídili již v r. 1972 Fr.M. DOBLÁŠ a A. MOLNÁR).

K současnému stavu literárněhistorického studia husitské doby

JAROSLAV KOLÁR

Stručná charakteristika toho, co se od poslední panelové diskuse na téma "stav husitského bádání" v roce 1983 sběhlo v oblasti literární historie, se musí týkat trojí oblasti: edic, publikovaných studií a ztrát. O edicích podala obsáhlou zprávu dr. Vidmanová a doplnila jí sdělení prof. Nechutové. Protože se dr. Vidmanová zmínila i o svazcích, které jsou teprve v tisku, v ediční přípravě nebo v projektu, zbývá její zprávu doplnit upozorněním na dva další plány. Oba jsou spjaty se vzácnou a tvrdošíjnou iniciativou bonnského slavisty prof. Hanse Rotheho, který se o bohemistiku zasloužil v ediční oblasti už řadou realizovaných knih (staré české literatury se týkají např. komentované faksimilované, resp. fototypické edice Kutnohorské a Drážďanské bible v řadě Biblia slavica a vyšebrodského písňového sborníku). V rámci kritické edice spisu Historia Bohemica Eneáše Silvia se chystá nová edice nejstaršího Húskova českého překladu tohoto díla, mnohem důležitější je však projekt fototypického a transkribovaného vydání Jistebnického kancionálu, a to jeho hudební i verbální složky (ve spolupráci s muzikologickou katedrou pražské filozofické fakulty). Náročnost úkolu se reflektuje už v názoru, že se edici sotva podaří vybavit vydavatelským komentářem rozvinutým do žádoucí šíře a úplnosti, jak je známe např. z Husových českých spisů. Záměrem - zatím formulovaným v předběžných poradách - je především opatřit spolehlivé a dostupné textové východisko (míní se text slovesný i hudební), které by umožnilo budoucí komplexní průzkum památky.

O ztrátách, které od r. 1983 utrpělo husitologické studium, mluvil prof. Šmahel. Mezi osobnostmi, které připomněl, je třeba z literárněhistorického hlediska uvést čtyři: Jiří Daňhelka, Josef Macek, Amedeo Molnár, Robert Kalivoda (prof. Josef Hrabák, zemřelý 1987, se husitské literatuře v minulých desetiletích významně věnoval jako spoluredaktor Výboru z české literatury doby husitské I-II i jako autor podnětných teoreticky osnovaných studií, v posledních letech života se však tímto tématem už nezabýval). Ze všech čtyř zmiňovaných vědců se formálně vzato jen aktivita Jiřího Daňhelky profesně vážala na jazyk a literaturu, ale je podstatné, že dílo všech ostatních - stejně jako Daňhelkovo - jednak k výsledkům specializovaného literárněhistorického studia pozorně přihlíželo a zasahovalo do něho, jednak je přirozeným a nezbytným východiskem i pro zkoumání literární. Všichni náleželi k onomu

modernímu a perspektivnímu trendu v humanitních oborech, který směřuje k prolomování striktně vymezených hranic jednotlivých disciplín směrem k interdisciplinárnímu studiu (šlo ostatně o skupinu přátel, jejichž vědecká aktivita se neprezentovala jen v tištěných projevech, nýbrž i v nesčetných diskusích a debatách při každé možné příležitosti).

Stejná tendence k mezioborovému chápání problematiky se projevuje i v nejpodnětnějších ze studií, v nichž přicházel v daném období ke slovu literární aspekt pramenného materiálu z husitské doby. Není těch studií příliš mnoho, zvláště odhlédneme-li od speciálních prací, zaměřených k ediční problematice. Týkají se otázek kontinuity mezi husitstvím a starším i mladším literárním vývojem,¹ věnovala se pozornost zatím nepovšimnutým nebo nepovědomým textům² a detailním otázkám z oblasti literatury za husitství.³

Za nejcharakterističtější pro současný přístup k husitské literatuře lze podle mého názoru pokládat skupinu prací Petra Čorneje.⁴ Řeší na jedné straně otázky vý-

¹ Např. E. PRAŽÁK, *Svatováclavská píseň v husitství*, in: Směřování, Praha 1973, s. 97-103; R. ŠTASTNÝ, *Dalimilovy ideje v husitství*, Česká literatura 37, 1989, s. 385-397; Z. UHLÍŘ, *Svatováclavská hagiografie a homiletika v Čechách 14.-15. století*, Strahovská knihovna 20-21, 1990, s. 5-23; Noemi REICHTOVÁ, *Sondy do postilní literatury pokompaktátního (či předbělohorského) utrakvistu*, Folia historica Bohemica 15, 1991, s. 59-70; F. SVEJKOVSKÝ, *The Conceptions of the 15th Century*, in: Aspects of the Slavic Language Questions, New Haven 1984, s. 321-336.

² Např. Jaroslav BOUBÍN - Alena MIŠKOVÁ, *Spis M. Jana Příbrama Význámí věrných Čechů*, Folia historica Bohemica 5, 1983, s. 239-287; Amedeo MOLNÁR, *Neznámý spis Prokopa z Jindřichova Hradce*, Husitský Tábor 6-7, 1983-84, s. 423-448; J. BOUBÍN - E. FIALOVÁ, *K otázce údajně Husova traktátu De peccato originali*, Český časopis historický 89, 1991, s. 239-245; Jana NECHUTOVÁ, *Dialogus volatilis Štěpána z Dolan*, Listy filologické 107, 1984, s. 11-18; též, *K literární morfologii husitské polemiky: Štěpán z Dolan Dialogus volatilis*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E 29, 1984, s. 209-218; též, *Traktát De ymanigibus, připisovaný Petru Paynovi*, Husitský Tábor 9, 1986-87, s. 325-334; E. PRAŽÁK, *Jesus Christus, nostra salus - skladba mladého Husa?* Slavica 62, 1993, s. 145-149. Přehled o pracích Eduarda PETRŮ o Petru Chelčickém viz in: H. BEDNAŘIKOVÁ, *Soupis prací E. Petrů za léta 1951-88*, Studia Bohemica 5, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Philologica 59, 1989, s. 23-32. Důležitým podnětem se tu stalo i vydání knihy Pavla SPUNARA, *Repertorium auctorium Bohemorum pro vectum idearum post universitatem Pragensem conditam illustrans I*, Wrocław etc. 1985.

³ Např. E. PRAŽÁK, *Otázka významu v latinské písni o Roháčovi*, Česká literatura 32, 1984, s. 193-202; Anežka VIDMANOVÁ, *Kdy, kde a jak psal Hus českou postilu?* Listy filologické 111, 1989, s. 144-158; Josef MACEK, *Schématická analýza slova "moc" ve slovníku Petra Chelčického*, Listy filologické 115, 1992, Suppl. 2, s. 96-119; A. VIDMANOVÁ, *Hus a sirény*, Listy filologické 115, 1992, Suppl. 2, s. 153-158; H. HOUSKOVÁ, *Velikonoční zpěvy v Jistebnickém kancionálu*, Setkání 4, 1994, s. 26-27. Další literaturu eviduje František ŠMAHEL, *Husitská revoluce IV*, Praha 1993, s. 215-368.

⁴ Mám na mysli především tyto ČORNEJOVY práce: *Tzv. Kronika univerzity pražské a její místo v husitské historiografii*, AUC - Historia Universitatis Carolinae Pragensis 23/1, 1983, s. 7-23; *Příspěvek ke sporu o skladbu Václav, Havel a Tábor*, Slavica 52, 1983, s. 362-373; *Staré letopisy české ve vývoji české pozdně středověké historiografie*, AUC - Philosophica et Historica 1, Studia historica 32, 1988, s. 33-56; *Václav*

pravných pramenů k husitské době (a dochází k názoru, že původní pamětnické záznamy se při dalším přepisování, rozšiřování a kombinování "literarizovaly" domyšlením i dodáváním fiktivních zpráv po zákonech epického kronikářského rozvíjení původně analistických záznamů), na druhé straně reviduje z historického hlediska názory na takové památky, které se v zorném poli historiků objevovaly na základě literárněhistorické kvalifikace. Přínosnost tohoto přístupu (v zásadě dvojediného) vyplyne snad z dvojího příkladu staršího pojmání skladeb, které jsou "ve hře": Prof. Pekař podrobil ve svém spise o Žižkovi "svědeckému výslechu" básnický dialog Rozmlouvání člověka se smrtí jako skladbu, která se na základě domnělé narážky na ještě žijícího Žižku jevila jako dílo z husitské doby. Třebaže záležitost datace dodnes není definitivně vyřešena,⁵ je zřejmé, že dílo nelze už chápat jako nepochybně husitské. Na druhé straně názor prof. R. Jakobsona, že Píseň o bitvě před Ústím je dílem stejného autora jako Píseň o zajetí Zikmunda Korybutoviče, založený na versologické analýze, padl zjištěním R. Urbánka o anachronismech ve jménech uváděných účastníků bitvy.⁶ Současná tendence k interdisciplinárnímu studiu slovesných památek se tedy jeví jako produktivní navázání na starší tendence a jako cesta k novému komplexnímu zhodnocení literární aktivity husitské doby.

Na jiné pojetí otázek, které vyvolává literatura husitské doby, poukazuje jedna z posledních publikovaných statí J. Daňhelky, *Textologická studie ke kázání údajně Husovu*.⁷ Vychází z husovské autorské a atribuční problematiky k metodologické úvaze širší platnosti a k rozvinutí hledisek teoretické textologie zavedením a propracováním pojmu "textová hodnota". I v tomto případě jde o svého druhu rušení oborových bariér - zde v překonání názoru nikdy výslovně neformulovaného, ale prosazujícího se dost dlouho bezděčně *via facti*, že husitská literatura je něco zvláštního, že tvoří samostatný celek v našem literárním vývoji. Daňhelkova studie rehabilituje jakoby poodsunutou devizu, že historie české literatury je souvislý proces a literatura za husitství je jeho integrální součástí.

IV. v proměnách času. Příspěvek k české pověsti královské, Česká literatura 33, 1985, s. 408-424; *Žižkova bitva u Malešova 7. června 1424*. Příspěvek ke kritice Starých letopisů českých, Jihočeský sborník historický 49, 1980, s. 152-166; *Nad Palackého edicí Starých letopisů českých*, Slavica 51, 1982, s. 69-79; *Tajemství českých kronik*, Praha 1987; *Rozhled, názory a postoje husitské inteligence v zrcadle dějepisectví 15. století*, Praha 1986.

⁵ Srv. Jaroslav KOLÁR, *K dataci staročeského Rozmlouvání člověka se smrtí*, Listy filologické 88, 1965, s. 295-307; P. TROST, *Drei Anmerkungen zur alttschechischen Literatur*, Wiener slavistisches Jahrbuch 32, 1986, s. 71-73.

⁶ Tématem se naposledy zabýval Petr ČORNEJ v přednášce, přednesené na jaře 1994 v medievalistické skupině Jednoty klasických filologů v Praze.

⁷ Česká literatura 40, 1992, s. 25-36.

Žena a rodina v husitství

(Současný stav bádání)

BOŽENA KOPIČKOVÁ

Problematika ženy a rodiny v husitství zatím nebyla na programu tábor-
ských jednání, takže nyní zpřehledňujeme ve velké zkratce stav dosavadního
bádání.¹ Hned na úvod připomeňme, že v rámci vymezeného referátu nelze uvá-
dět přehledné práce ani tematicky zaměřené monografie, jejichž autoři museli při
sledování jiných vědeckých cílů vzít v rámci daných souvislostí v úvahu některý
z aspektů ženské problematiky nebo roli nejvýraznějších protagonistek ženské
aktivity v husitství. V těchto případech byly využity v podstatě poznatky, k nimž
došlo bádání, jehož výsledky zakotvily specializované monografie nebo studie,
které jsou vlastním předmětem našeho zájmu.

Nejnověji přiblížili ve shrnujících úvahách současný stav poznání o po-
stavení ženy v husitství Jiří Kejř ve své přehledné publikaci *Husité*² a František
Šmahel ve druhém dílu syntézy *Husitská revoluce*.³ O mimořádnosti husitské epo-
chy pro postavení ženy svědčí motivující síla, která brzy poté, co Friedrich Bezold
poprvé důrazně upozornil na vysoký stupeň zrovnoprávnění ženy v husit-
ství,⁴ pohnula Annu Císařovou-Kolářovou k vydání první knihy donedávna málo
doceňované trilogie.⁵ Přes další posun poznání jsou základní kontury postavení
husitských žen, jak je autorka vykreslila, zachovány dodnes. Tajemství této život-
nosti dosaženého poznání je dáno jeho bezpečnou zakotveností v pevné pramenné
základně. Na ni tatáž autorka navázala i ve studii o husitských ženách ve známém
a bohatě využívaném Stloukalově sborníku.⁶ Další studie z pera Václava Vojtíška

¹ Srv. aspoň Božena KOPÍČKOVÁ, *Ženská otázka v českém středověku*. (Současný stav bádání a
možné směry jeho dalšího vývoje), *Československý časopis historický* 37, 1989, s. 570-571.

² Jiří KEJŘ, *Husité*, Praha 1984, s. 75-78, 117-118.

³ František ŠMAHEL, *Husitská revoluce II. Kořeny české reformace*, Praha 1993, s. 37-41.

⁴ Friedrich von BEZOLD, *K dějinám husitství*. Kulturně-historická studie, Praha 1914, s. 41n.

⁵ Anna CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, Praha 1915; též, *Žena v Jednotě bratrské*.
Zásady, postavy a dědictví, Praha 1942; též, *Posluchačky v kapli Betlémské*, Praha 1947.

⁶ A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Typy žen husitských a paní Anna z Mochova*, in: *Královný, kněžny a
velké ženy české*, redigoval Karel STLOUKAL, Praha 1941, s. 159-163.

zprehledňující problematiku,⁷ nedala vzhledem k svému populárnímu pojetí prostor novému vědeckému přínosu. Z celkového nadhledu věnoval klíčovým otázkám problematiky žen v české reformaci nověji pozornost John Klassen.⁸ Než přistoupíme ke sledování jednotlivých problémových okruhů, je třeba připomenout, že práce Anny Císařové-Kolářové budou uvedeny vždy až v poznámce, protože neustálé opakování v textu by nebylo únosné.

Nyní se obrátíme k jednotlivým tematickým vrstvám, o něž se zajímali nejen zmínění autoři uvedených prací, ale v předivě širších souvislostí se jim nemohli vyhnout ani další autoři, sledující jiné badatelské cíle.

Předpoklady rostoucí iniciativy zdola a aktivního vstupu žen do společenského dění výstižně objasnil ve své velké syntéze František Šmahel.⁹ Rostoucí aktivita žen úzce souvisela s působením jednotlivých reformátorů, a i vzdělaných, reformně zaměřených laiků, rozumí se Tomáše ze Štítného a Petra Chelčického. Poznání jejich názorů na ženy prohloubili v návaznosti na předchozí literaturu¹⁰ zvláště John Klassen, Alena Šubrtová a Pavel Spunar.¹¹ Došli svorně k závěru, že hlasy protagonistů reformace souzní v názorech na ženu v harmonii s konvenčním tónem církevní tradice.

Důležitým fenoménem husitství jsou duchovně emancipované ženy, soustředující se jako stoupenkyně, žákyň i posluchačky, a případně i ochránkyně kolem reformátorů a husitských kazatelů. Z autorů, které tento fenomén upoutal, připomeňme aspoň Václava Novotného, Johna Klassena, Františka Šmahela.¹² Ve současné době je k tomuto tématu v tisku studie Jany Nechutové, která zkoumá reformní okruh žen kolem Husa z pozice, v jaké je reflektován v literární

⁷ Václav VOTIŠEK, *Žena v době husitské*, in: *Česká žena v dějinách národa*, Praha 1940, s. 86-105.

⁸ John KLASSEN, *Women and Religious Reform in Late Medieval Bohemia*, Renaissance and Reformation, vol. V, Toronto 1981.

⁹ F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce II*, s. 22n.

¹⁰ A. CISAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, s. 28n.

¹¹ J. KLASSEN, *Women*, s. 206; ALENA ŠUBRTOVÁ, *Populační myšlení v české homiletice feudálního období*, část I, *Časopis Národního muzea - řada historická* 157, 1988, s. 116n; PAVEL SPUNAR, *Žena, manželství a rodina v počátcích české reformace*, in: *Příspěvky k dějinám křesťanství*, Praha 1991, s. 161-189.

¹² Václav NOVOTNÝ, *M. Jan Hus. Život a dílo I. 2*, Praha 1921 (heslo Ženy); J. KLASSEN, *Women*, s. 211n.; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce II*, s. 39n. Zmínění autoři navázali na A. CISAŘOVOU-KOLÁŘOVOU, *Žena v hnutí husitském*, s. 75n. (zde předchozí literatura); též, *Posluchačky*, s. 23n. Zájem historiků poutala zvláště Anna z Mochova nejen ve zmíněných dílech, ale A. CISAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ jí věnovala zvláštní pozornost také ve studii, o níž jsme se zmínili dříve (srv. pozn. 6). Především však zaujímou nové poznatky, kterými nás v souvislosti s tímto výrazným zjevem mezi husitskými ženami upoutají F. ŠMAHEL a kol., *Dějiny Tábora I*, sv. 1-2, České Budějovice 1988-1990 (viz heslo z Mochova Anna, in I.2, s. 651).

tvorbě odpůrců husitství, zvláště převora kartouzy v Dolanech Štěpána. Stranou jejího zájmu nezůstaly ani dvě protizenská česká písně patrně z počátků husitství, "Viklefice" a "Bekyně".¹³ K ochránkyním Husa patřila také česká královna Žofie, která si zasluhuje naši pozornost. Samostatný obraz jejího osobního a politického života zatím přínosně skicovali Rudolf Urbánek, František Michálek Bartoš a Thomas Krzenck.¹⁴

Do okruhu žen kolem reformátorů patřily také bekyně a napravené nevěstky. K poznání bekyň v našem prostředí, rozumí se ortodoxních i reformních¹⁵ včetně jejich vlivu a místa v husitském hnutí, přispěli z různých hledisek zvláště Josef Pekař, Rudolf Holinka, Zdeněk Nejedlý, František Michálek Bartoš, John Klassen a ve zmíněné studii také Jana Nechutová.¹⁶ Základní faktografické údaje o sborech pražských bekyň shromáždil Václav Vladivoj Tomek.¹⁷ Z autorů, kteří věnovali mimo jiné větší či menší pozornost průlomů, který učinilo husitství počínaje milčfovským hnutím do konvenčních názorů na prostituci se všemi okolnostmi

¹³ Jana NECHUTOVÁ, *Die Frauen um Hus*. Studie je zatím v tisku. Autorka, které děkuji za možnost nahlédnout do rukopisu studie, v ní kriticky zhodnotila dosavadní vědecké závěry literárních historiků, týkající se uvedených písní. Je třeba také připomenout, že na protizenská ladění obou písní upozorňuje i Josef TRÍŠKA (*Studie a soupisy k starší pražské univerzitě*, Praha 1980, s. 65), který je zmíněnou autorkou v jiných souvislostech také hojně citován.

¹⁴ Rudolf URBÁNEK, *Královny Johana a Žofie*, in: *Královny, kněžny a velké ženy české*, redigoval K. STLOUKAL, Praha 1941, s. 143-158; František Michálek BARTOŠ, *Česká královna v husitské bouři*, Jihočeský sborník historický 10, 1937, s. 15-30; Thomas KRZENCK, *Sophie von Wittelsbach - eine Böhmenkönigin im Spätmittelalter*, in: *Fürstinnen und Städtlerinnen. Frauen im Mittelalter*, Freiburg-Basel-Wien 1993, s. 65-87. I když vzal autor do jisté míry v potaz mnichovský fascikl, přece jen i nadále poskytuje obsah jeho listů nevyužitě pramenné bohatství. K němu srv. F. M. BARTOŠ, *Česká královna*, s. 26-30. Ostatní příspěvky k osudům královny Žofie ponecháváme stranou, protože neposouvají oproti uvedeným studiím dosavadní poznání a vzhledem ke své popularitě zveličují někdy události pikantního zabarvení. Zákonitě pak na druhé straně bagatelizují těžké královnino postavení po odchodu z Čech, podmíněné její finanční závislostí na králi Zikmundovi a ztižené jeho nezodpovědným postojem, jak je to zřejmé i z uvedených studií.

¹⁵ Srv. B. KOPÍČKOVÁ, *Ženská otázka*, s. 689.

¹⁶ Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba I-III*, Praha 1927-1930 (I, s. 41-42; II, s. 220; III, s. 86-87); Rudolf HOLINKA, *Sektářství v Čechách před revolucí husitskou*, Bratislava 1929, s. 88n.; Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny husitského zpěvu II. Předchůdci*, Praha 1954, s. 62; III. *Jan Hus*, Praha 1955, s. 315-318; V. *Strany pražské*, Praha 1955, s. 42; F. M. BARTOŠ, *Dvě studie o husitských postilách*, *Rozpravy ČSAV, řada společenských věd* 65, č. 4, Praha 1955, s. 7; J. KLASSEN, *Women*, s. 204n.; J. NECHUTOVÁ, *Die Frauen*, l.c. (v tisku). Před uvedenými autory se tematikou samozřejmě velmi obšírně zabývala A. CISAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, s. 114nn.; též, *Žena v Jednotě bratrské*, s. 31n., 37. Na mimopražské bekyně upozorňuje zvláště F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce II*, s. 40, 152 (pozn. 110).

¹⁷ Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy III*, Praha, 2. vyd., 1893, s. 646, srv. heslo bekyně.

a konsekvencemi v denní praxi až po její úplnou likvidaci v pražských ulicích, uveďme aspoň Václava Vladivoje Tomka, Františka Loskota, Františka Michálka Bartoše, Františka Grause, Miroslava Kaňáka, Michala Flegla, Johna Klasseny a naposledy také Wojciecha Iwańczaka.¹⁸ Na okraj připomeňme, že se ženy soustřeďovaly i kolem radikálních kazatelů, jak znovu upozornil v případě Jana Želivského František Šmahel, a o ženském okruhu kolem Jana Jičina uvažoval po Howardu Kaminském Amedeo Molnár.¹⁹

Průlomovou záležitostí pro postavení či společenskou emancipaci žen v husitství znamenal jejich vstup do veřejného života při proměně forem jejich aktivní účasti v jednotlivých fázích hnutí. Současný stav bádání dospěl k pochopení přímé úměry těchto forem s příslušností žen k tomu či onomu z husitských směrů, přičemž determinativním činitelem bylo v podstatě jejich sociálněspolečenské zařazení. Tuto jinak implicitně přijímanou skutečnost do jisté míry výslovně připomenul John Klassen.²⁰ Duchovní náboženské iniciativy a aktivity žen zaznamenali autoři uvedení výše v souvislosti s reformními kruhy žen kolem reformátorů. Ženy pod vlivem mystickoasketického duchovního proudu²¹ naplňovaly činy a mnohdy celým svým způsobem života slova svých vzorů-kazatelů, k jejichž posluchačkám a žákyním patřily. Vedle častého přijímání, na němž měl velkou zásluhu M. Matěj z Janova, jak ji také podtrhl Vlastimil Kybal,²² patřil k významným složkám náboženské aktivity kostelní zpěv, kterému věnoval pozornost zvláště Zdeněk Nejedlý.²³ Důležitost této složky, již ženy překonaly bariéru vnučeného mlčení, ukazuje všímavý posměch protihusitské strany, vyšlehuující z některých literárních projevů, jak je znovu po Anně Císařové-Kolářové připomněli John

¹⁸ Tamtéž, s. 671, srv. heslo nevěstky František Loskot, *Millč z Kroměříže*, Praha 1911, s. 82nn. Ještě dříve než uvedeme práce dalších historiků, zmíníme A. CÍSAŘOVOU-KOLÁŘOVOU, *Žena v hnutí husitském*, s. 32-34; F. M. BARTOŠ, *Táborský biskup a katolický doktor o prostituci*, Jihočeský sborník historický 7, 1934, s. 5-8; František GRAUS, *Chudina městská v době předhusitské*, Praha 1949, s. 65nn.; Miroslav KAŇÁK, *Millč z Kroměříže*, Praha 1975, s. 26nn.; Michal FLEGL, *Historismus Karla IV. Myšlenka "Nového Jeruzaléma" a poměr k tradici*, Křesťanská revue 45, 1978, s. 113-119; J. KLASSEN, *Women*, s. 209-211; Wojciech IWAŃCZAK, *Prostytucja w późnośredniowiecznej Pradze*, in: Biedni i bogaci, Warszawa 1992, s. 95-104.

¹⁹ F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce II*, s. 40; Howard KAMINSKY, *A History of the Hussite Revolution*, Berkeley and Los Angeles 1967, s. 540; Amedeo MOLNÁR, *Mistr Jičin v době snažné práce*, Kostnické jiskry 63, 1978, č. 8.

²⁰ J. KLASSEN, *Women*, s. 216.

²¹ Srv. např. A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, s. 22; R. HOLINKA, *Sektářství v Čechách*, s. 114nn.

²² Vlastimil KYBAL, *M. Matěj z Janova. Jeho život, spisy a učení*, Praha 1905, s. 304, 330 (heslo ženy).

²³ Z. NEJEDLÝ, *Dějiny husitského zpěvu II*, s. 30, 35, 62-63.

Klassen a Jana Nechutová.²⁴ S duchovní aktivitou žen, podmíněnou jejich zaujetím biblí, jsou spojeny také další intelektuální snahy, které našly mimo jiné výraz ve výuce, v účasti na teologických hádáních²⁵ a také v literární činnosti. Je doložena například modlitba, kterou složila prostá žena, patřící do okruhu Janových žákyň;²⁶ zájem však vzbuzuje především neznámá spisovatelka, již po Františku Michálku Bartošovi věnuje pozornost Jana Nechutová, a která stála ve velké syntéze za zmínku i Františku Šmahelovi.²⁷ Ten se ostatně vyslovil k iniciativě žen v husitství v samostatné studii.²⁸

I když je důraznější postup v Praze ojediněle doložen i v kruzích politiky umírněných žen,²⁹ přece jen tvrdší politické prostředky patřily spíše k formám, běžným u žen radikálního prostředí lidových vrstev, které pravděpodobně vstoupily do pražských ulic už v roce 1409.³⁰ Těm by také měla být v budoucnu věnována samostatná studie.

Velký průlom do denního a rodinného života lidí způsobilo v jižních Čechách chiliastické hnutí, jehož podstatě a důsledkům věnuje v souvislosti s reakcí žen naposledy pozornost František Šmahel.³¹ Tímto jsme dospěli k tábořské ženě, která by si v budoucnosti zasloužila zvláštní pozornost historiků. Ale už i tak bylo do dnešních dnů napsáno dosti o ní a o rozmanitosti společenských funkcí, které plnila.³² S její historií je spjata i krátká epizoda stoupenkyň pikartsko-adamitského proudu. Naposledy se ke klíčovým otázkám problematiky tábořských žen včetně jejich pikartské skupiny vyjádřil jak v monografii k dějinám Tábora, tak ve své syntéze František Šmahel, který zároveň vyčerpávajícím

²⁴ A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, s. 136; J. KLASSEN, *Women*, s. 206; J. NECHUTOVÁ, *Die Frauen*, l.c.

²⁵ Byly to zvláště bekyně, jak upozornila A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, s. 132-133. Dále srv. J. KLASSEN, *Women*, s. 206.

²⁶ A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, s. 40-41. Vrátil se k ní i F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce II*, s. 33-34.

²⁷ F. M. BARTOŠ, *První česká spisovatelka*, Křesťanská revue 24, 1957, s. 119-122; J. NECHUTOVÁ, *Die Frauen*, l.c.; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce II*, s. 40.

²⁸ F. ŠMAHEL, *Cherchez la femme...*, Ženská iniciativa v husitství, in: Xenia Spunariana 1988, s. 43-53.

²⁹ Mám na mysli především protestní list farnic z umírněných kruhů novoměstské osady u sv. Petra na Poříčí z července 1421; srv. aspoň A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, s. 148, 198-201 (ed.); B. KOPIČKOVÁ, *Jan Želivský*, Praha 1990, s. 152; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce II*, s. 40.

³⁰ Srv. aspoň F. ŠMAHEL, *Jeronym Pražský*, Praha 1966, s. 105.

³¹ F. ŠMAHEL a kol., *Dějiny Tábora I.1 (do roku 1421)*, České Budějovice 1988, s. 230nn.; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce II*, s. 41. Autor zpřehledňuje předchozí literaturu k tématu.

³² Na prvním místě musíme opět připomenout A. CÍSAŘOVOU-KOLÁŘOVOU, *Žena v hnutí husitském*, s. 158nn.

způsobem uvedl a komentoval bibliografické údaje.³³ Za všechny předchozí badatele, kteří věnovali tábořské ženě větší pozornost, jmenujme kromě Anny Císařové-Kolářové³⁴ aspoň ještě Josefa Macka a Johna Klasseny.³⁵

Ale i husité žili svůj denní, rodinný život. Na studium názorů reformátorů na manželství a rodinu se soustředili především Pavel Spunara a Alena Šubrtová, která zahrmla po Anně Císařové-Kolářové do svého badatelského záměru i postoje Petra Chelčického.³⁶ Tak jak doložili uvedení historici u reformátorů tradiční pojetí obou uvedených kategorií, doložil u husitů až na některé výjimky a dočasné výstřelky u Táborů v podstatě stejně tradiční pojetí manželského práva ve své studii Jiří Kejř.³⁷ V souvislosti s problematikou rodiny je třeba zdůraznit, že o průlomovém zrovnoprávnění dětí s dospělými za husitství se všemi důsledky předsvědčila Noemi Rejchrtová.³⁸

Součástí denního života je oblékání, v němž udávala v době reformátorů tón burgundská móda, vyvolávající ostrou kritiku už v moralizujících kázáních praotce české reformace, Konráda Waldhausera. Úspěšnost jeho protimódní agitace na pražské ženy byla přes jisté úspěchy zřejmě přece jen omezená - jak ostatně později svědčí i kázání Jana Rokycany - takže ponurost šedé a černé barvy bez výrazných zdobných prvků, která vítězila v představách mravokárců a prosadila se posléze v Jednotě bratrské, rozhodně nezlákala natrvalo všechny husitské ženy, zvláště pokud byly bohaté. Nejbližší k ní měly v době vrcholící revoluce bezesporu tábořské ženy.³⁹ Některé extraordinární prvky burgundské módy, vyvolávající

³³ F. ŠMAHEL, *Dějiny Tábora I.1*, s. 301n.

³⁴ Viz výše pozn. 5.

³⁵ Josef MACEK, *Tábor v husitském revolučním hnutí. II. Tábor chudiny venkovské a městské*, Praha 1955, s. 83-88; J. KLASSEN, *Women*, s. 216-218.

³⁶ A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě bratrské*, s. 18n. Autorka připomněla také KOPALOVU studii *Petra Chelčického názory o manželství, čistotě a rodině*, in: *Besedy času* 18, č. 26-30, 1913, s. 202-204, 212-214, 217-219, 228-231, 234-237; P. SPUNAR, *Rodzina i dzieci w poglądach Jana Husa*, *Kwartalnik Historyczny* 90, 1983, s. 745-756; týž, *Žena, manželství a rodina v počátcích české reformace*, in: *Přspěvky k dějinám křesťanství*, Praha 1991, s. 161-188; A. ŠUBRTOVÁ, *Populační myšlení v české homiletice feudálního období I*, *Časopis Národního muzea - řada historická*, 157, 1988, s. 113-193.

³⁷ J. KEJŘ, *O manželském právu husitů*, *Právník* 92, 1953, s. 50-58.

³⁸ Noemi REJCHRTOVÁ, *Dětská otázka v husitství*, *ČSČH* 28, 1980, s. 53-77.

³⁹ O blahodárném vlivu na rozmařilé pražské měšťky sice vypovídá dopis M. Vojtěcha Raňkova z Ježova ze 7. června 1365, ale doklady ze skutečného života přece jen svědčí o omezenosti a dočasnosti tohoto působení, zvláště pak ve vyšších společenských vrstvách; srv. A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, s. 30; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce II*, s. 38. Také pozdější kázání Jana Rokycany na stejnou notu s Konrádem Waldhauserem, umocněnou však britkostí výrazových prostředků, dokazuje, že přepych vyšších vrstev byl v husitství potlačen jen přechodně a rozdíl v satstvu jako výrazu sociální nerovnosti trval i po dobu husitskou. Pokud byly přepychové módní

dnes, tak jak je pro naše poměry popsali Čeněk Zíbrt, Eduard Wagner, Zorozlava Drobná, Jan Durdík, Ludmila Kybalová a John Klassen,⁴⁰ pobavený úsměv, mohly moralisty své doby skutečně pobuřovat, a také pobuřovaly.

John Klassen, Noemi Rejchrtová a František Šmahel došli k závěru, že husitské tendence ke společenskému zrovnoprávnění ženy postupně upadaly a ženská otázka odezněla do nejkrotčího společenského konservatismu.⁴¹ Myšlenka po dosažení rovnosti všech věřících - a tím i svého druhu vymanění ženy z duchovního područí muže - byla zachována nakonec jedině v Jednotě bratrské.⁴² Nicméně se zdá, že nelze husitství upřít zdůrazňovanou zásluhu, která se promítla v neprokazatelném ulehčení osudu řady žen příštích generací, jak upozornil Bedřich Šindelář. Podle něho lze jen zániku inkvizice za husitství přičíst, že na našem území nedošlo v praxi 16. století k rozmachu pronásledování čarodějnic.⁴³ Potvrzuje to nepřímou určitá skepse Jindřicha Institoris, s níž uvažoval o církevních poměrech v Čechách, a kterou vycítil Amedeo Molnár.⁴⁴

prvky míměny, tak jen na čas a pouze do určité míry, a záhy se vracely k původnímu stavu, zvláště pak po porážce radikálů v Praze v roce 1422; srv. A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě bratrské*, s. 25nn. Při popisu bojových situací, kdy se na scéně objevuje tábořská žena, povzbuzuje představivost její obraz, jak nám ho přiblížil Jan DURDÍK, *Husitské vojenství*, Praha 1953, s. 143. K černé a šedé jako převládajícím barvám v oblečení prosté husitské ženy srv. A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, s. 179. Ke zjednodušování módy za husitství srv. Zikmund WINTER, *Dějiny kroje v zemích českých od počátku století XV. až po dobu bělohorské bitvy*, Praha 1893, s. 50nn; Eduard WAGNER - Zorozlava DROBNÁ - JAN DURDÍK, *Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské*, Praha 1956, s. 21.

⁴⁰ Čeněk ZÍBR, *Dějiny kroje v zemích českých od dob nejstarších až po války husitské*, Praha 1892, s. 271n. (autor se zabýval také kritickým postojem reformátorů); E. WAGNER - Z. DROBNÁ - J. DURDÍK, *Kroje, zbroj*, s. 21 a tab. I.13; Ludmila KYBALOVÁ, *Pictorial Encyclopedia of Fashion*, New York 1968, s. 127-129; J. KLASSEN, *Women*, s. 208.

⁴¹ N. REJCHRTOVÁ, *Dětská otázka*, s. 54; J. KLASSEN, *Women*, s. 203, 217; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce II*, s. 41.

⁴² Také ženskou otázku v husitství lze pojmut pod zastřešující zhodnocení F. ŠMAHELA in: *Dějiny Tábora I.2*, s. 603: "Ať to zní překvapivě či nikoli, nejprůbojnější myšlenkové dědictví české reformace nevznikalo na Táboře, nýbrž v zapadlých Chelčicích..." To potvrzuje svou publikací A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě bratrské*.

⁴³ Bedřich ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*. Západní a střední Evropa v 16. - 17. století, Praha 1986, s. 170 - 171. K situaci v 16. století u nás a k blahodárným účinkům akuzačních forem vedení soudních procesů srv. tamtéž, s. 171n. Dále srv. také Karel MALÝ, *Trestní právo v Čechách 15. a 16. století*, Praha 1979, s. 44 - 45; A. ŠUBRTOVÁ, *Kontracepce, aborty a infacitida v pramenech k předstatistickému období*, *Historická demografie* 15, 1991, s. 14.

⁴⁴ Inkvizitor Jindřich Institoris viděl organizační struktury v Praze silně ořesenou a mnohem příznivější se mu jevila situace v "přejasně diecézi" na Moravě; srv. A. MOLNÁR, *Protivaldenská polemika na úsvitu 16. století*, *Historická Olomouc a její současné problémy III*, 1980, s. 157.

Z dosavadního bádání vyplývají některé závěry a podněty, na něž bych ráda upozornila.

1. Je třeba říci, že přes míru společenského zrovnoprávnění, kterého husitská žena dosáhla díky směřování celého hnutí k rovnosti všech věřících, mužů, žen i dětí, a které ji načas pomohlo k vymanění z duchovního područí muže, nedošlo v jejím postavení v manželství zřejmě k žádné výrazné změně. Souvisí to s nadále trvajícím právním normou, kterou bylo poručnictví, nejtěžší a málo zdůrazňované břemeno středověké ženy. Existovalo už v římském právu a zakotvovalo v manželství vládu muže nad ženou se všemi důsledky, mimo jiné s právem poučovat, vychovávat a trestat.⁴⁵ Tomu přitakávají všichni reformátoři a jejich učení laičtí současníci.⁴⁶ Typickým dokladem tohoto tvrzení je například Husův spis *De matrimonio ad Robertum*, jemuž věnovali pozornost Amedeo Molnár a Pavel Spunar, a v němž Hus dává muži v souvislosti s napravováním žen radu: "...virga ipsam, non baculo castigabis".⁴⁷

2. Rozvody u husitů⁴⁸ lze chápat jako formu nahrazující zrušení manželství nebo jeho prohlášení za neplatné, k nimž sahal církevní soud - samozřejmě při zachování běžných procesních pravidel - u vhodných případů prokazatelně už od počátku 2. poloviny 15. století. Přitom bylo někdy součástí soudního výroku povolení, umožňující i ženě uzavřít nové manželství ještě za života prvního manžela.⁴⁹

⁴⁵ Srv. aspoň Richard KOEBNER, *Die Eheauffassung des ausgehenden deutschen Mittelalters*, Archiv für Kulturgeschichte 9, 1911, s. 169; Peter KETSCH, *Aspekte der rechtlichen und politisch-gesellschaftlichen Situation von Frauen im frühen Mittelalter (500 - 1150)*, in: *Frauen in der Geschichte II*, Fachwissenschaftliche und fachdidaktische Beiträge zur Sozialgeschichte der Frauen vom frühen Mittelalter bis zur Gegenwart, hrsg. v. Annette Kuhn u. Jörn Rüsen, Düsseldorf [1982], s. 23. Poručnictví muže uznávala i městská práva stejně jako fyzické tresty vůči ženě; srv. Shulamith SHAHAR, *Die Frau im Mittelalter*, Königstein/Ts. 1981, s. 164; Edith ENNEN, *Die Frau in der mittelalterlichen Stadt*, in: *Mensch und Umwelt im Mittelalter*, hrsg. von Bernd Herrmann, Stuttgart 1986, s. 22.

⁴⁶ Někdy pouze implicitně jindy však výslovně. K Husovi srv. P. SPUNAR, *Žena, manželství*, s. 170. K Tomášovi ze Štítého srv. A. CISAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí*, s. 46-47. K Jednotě bratrské viz též, *Žena v Jednotě*, s. 114nn. Ostatně na soulad u reformátorů se zněním kanonického práva v tomto směru upozorňuje i A. CISAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí*, s. 63 a P. SPUNAR, *Žena, manželství*, s. 172.

⁴⁷ Srv. P. SPUNAR, *Žena, manželství*, s. 169, 186. Zde odkaz na edici A. MOLNÁRA. Toto teoretické "poučování" bylo zcela v souladu s denní praxí, jak dokazují protokoly církevních úřadů. Např. v protokolech pražských administrátorů najdeme v jednom z rozsudků, že muž ženu pro její špatnost nebo zlobu může bít prutem, holí či důtkami nebo ji tahat za vlasy; srv. Archiv pražské metropolitní kapituly, kodex VI/11, p. 248.

⁴⁸ Srv. J. KEŘ, *O manželském právu*, s. 56-58; F. ŠMAHEL, *Dějiny Tábora I.2*, s. 602.

⁴⁹ Srv. B. KOPÍČKOVÁ, *Manželské spory žen pozdního středověku v protokolech ústředních církev-*

3. Bude nutno přesněji odlišit autority, z jejichž díla čerpali jednotliví reformátoři ve svých názorech na ženu, manželství a rodinu zvláště tam, kde mluvíme o ambivalentním pohledu, který zdůraznil u Janova a Husa Pavel Spunar.⁵⁰ Znamenalo by to navázat kontinuálním a systematickým studiem na dosavadní badatelské výsledky tohoto historika, který upozornil na proměnlivost církevní tradice,⁵¹ která vedla ve svých důsledcích k rozpocenosti duchovního klimatu, do něhož vstupovali čeští reformátoři,⁵² čerpající poučení nejen ze spisů velkých církevních učitelů, ale také autorit stejného názorového směřování, jaké shledáváme např. u Huga ze sv. Viktora a Petra Lombardského.⁵³ Spunarův postup by měl být využit i pro studium vlivů církevních autorit na reformátory, protoreformátory, a také husitské kazatele revolučního období. V té souvislosti bude nutno chápat tradiční či konvenční stanoviska diferencovaně ve dvojí linii. Tu první ryze protizensskou založili v návaznosti na antiku a judaismus sv. Ambrož, sv. Augustin, a zvláště sv. Jeroným, výrazně ji doplnil Honorius z Autun a završila scholastika v názorech Tomáše Akvinského. Ten dotvořil při srovnání s mužem obraz ženy do podoby tvora geneticky, kvalitativně a funkčně méněcenného, a proto samozřejmě muži podřízeného.⁵⁴ K této linii patří také filozofové a teologové moralisté, kteří postrádali názorovou různorodost a vycházeli většinou z protizensky laděných děl velkých církevních autorit (zvláště z Jeronýmova díla "Adversus Iovinianum"). Mnozí z nich se realizovali jako kazatelé, za jejichž výrazný typ lze pokládat například Petra Comestora zvaného Manducator. V tomto typu duchovního se spojoval teolog s kazatelem a moralistou. Zřejmě právě z Comestora převzal M. Jan Hus názor, že zbožnost svatých žen je před Bohem záslušnější, oč horší je ženská přirozenost.⁵⁵

ních úřadů v Praze, Documenta Pragensia 13, 1996, s. 57-65. Dále srv. J[osef] MATOUŠEK, *Cancellaria Arnesti a dvě sbírky formulářové století patnáctého*. Příspěvky k jejich rozboru a výkladu, Časopis archivní školy 9-10, 1933, s. 158-203. Zde dochází k určitému posunu dosavadních badatelských závěrů; srv. J. KEŘ, *O manželském právu*, s. 57-58; A. ŠUBRTOVÁ, *Populační myšlení I*, s. 121.

⁵⁰ P. SPUNAR, *Žena, manželství*, s. 168-169.

⁵¹ P. SPUNAR, *Rodzina*, s. 746.

⁵² P. SPUNAR, *Žena, manželství*, s. 165.

⁵³ Srv. P. SPUNAR, *Rodzina*, s. 747; též, *Žena, manželství*, s. 174. Autor ukázal na Husově příkladu také vliv encyklopedie Vincenta z Beauvais v našem prostředí; srv. též, *Rodzina*, s. 748n. K rozšířenosti svodů podobného charakteru s výklady a komentáři k bibli ve středověku, které se týkaly také žen, obecně srv. např. Marie-Thérèse d'ALVERNY, *Comment les théologiens et les philosophes voient la femme*, Cahiers de civilisation médiévale X-XIIe siècles, Tom. XX, 1977, s. 113nn.

⁵⁴ Srv. B. KOPÍČKOVÁ, *Ženská otázka*, s. 563.

⁵⁵ A. CISAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí*, s. 79. K Petru Comestorovi viz. M.-T. d'ALVERNY, *Comment les théologiens*, s. 127. Comestorovo dílo bylo ve středověkých knihovnách v Čechách a na

V druhé linii shovívavější tón s náznakem obhajoby žen reprezentují zvláště Řehoř Veliký, Isidor Sevillecký, anglický myslitel rané scholastiky Anselm, který také prosazoval teorii o Nové Evě, Hugo ze sv. Viktora a Petr Lombardský,⁵⁶ Pierre Abélard, Petrus Venerabilis, a zvláště pak Robert z Liège (Rupert z Deutz).⁵⁷

Je třeba připomenout, že vedle církevních myslitelů z druhé linie (např. Hugo ze sv. Viktora, Petr Lombardský), se v první linii teologů těšil zvláštní pozornosti sv. Augustin⁵⁸, jak je to také na první pohled zřejmé např. z českého Husova spisku o manželství.⁵⁹ Odpovídá to ostatně dobovým teologicko-filozofickým koncepcím, k nimž patřil i mystický augustinismus.⁶⁰

V budoucnu bude nutno věnovat větší pozornost názorům radikálního pražského kazatele Jana Želivského na ženy. Dosavadní poznatky naznačují, že byl nakloněn spíše misogynským postojům autorit první linie.⁶¹

Moravě zastoupeno stejně jako díla jiných církevních autorit. Jen náhodně lze uvést např. Josef TRUHLÁŘ, *Katalog českých rukopisů c.k. veřejné a universitní knihovny pražské*, Praha 1906, s. 56; *Catalogus codicum manu scriptorum Latinorum etc.*, auctore Josepho TRUHLÁŘ, pars posterior, Pragae 1906: srv. heslo Comestor, s. 429; Vladislav DOKOUPIL, *Soupis rukopisů knihovny augustiniánů na Starém Brně*, Praha 1957, s. 44, 111 atd. Na závěr uvedme zatím jako poslední zmínku o jeho spise v českém prostředí, rozumí se v knihovně kláštera v Polici nad Metují: Marie BLÁHOVÁ, *Historia foundationis monasterii Brevnoviensis*, in: Milénium břevnovského kláštera (993-1993). Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách, Praha 1993, s. 150.

⁵⁶ Na Huga ze sv. Viktora a na Petra Lombardského upozornil v našich souvislostech např. P. SPUNAR, *Žena, manželství*, s. 163.

⁵⁷ K základním analytickým pracím, které nám přibližují pohled církevních autorit na ženu, patří bezesporu studie M.-T. d'ALVERNY, *Comment les théologiens et les philosophes voient la femme*.

⁵⁸ Jak významné místo zaujímaly v Husově učení Augustinovy myšlenky, zdůrazňuje Milan MACHOVEC, *Svatý Augustin*, Praha 1967, s. 158n. Dále srv. také A. ŠUBRTOVÁ, *Populační myšlení*, s. 121.

⁵⁹ Jiří DAŇHELKA (ed.), *O manželství. Magistri Iohannis Hus Opera Omnia. IV. Drobné spisy české*, Praha 1985, s. 297-311.

⁶⁰ Srv. VÁCLAV NOVOTNÝ, *Náboženské hnutí české ve 14. a 15. století*, Praha b.d.[1915], s. 33-34, 131-132, 184-185; M. MACHOVEC, *Svatý Augustin*, s. 148nn.

⁶¹ Je to zřejmé už z nekompromisního postoje k nevěstkám, v němž se neprojevil žádný záblesk soucitu nebo snahy o účinnou pomoc, jak tomu bylo u Milíče z Kroměříže. Želivský pouze upozorňuje na zhoubné nebezpečí tohoto typu žen; srv. ukázkovou úvahu in: A. MOLNÁŘ, *Jan Želivský, Dochovaná kázání z roku 1419*, díl I. Od neděle velikonoční do páté neděle po sv. Trojici, Praha 1953, s. 146. Pro celkový postoj Želivského k ženám je typický také výchozí citát pro jeho další úvahy z Pavlova 1. listu Korintským 7(1-5): "Bonum est homini mulierem non tangere..."; srv. tamtéž, s. 213.

4. Současné studium listů královny Žofie, určených papeži a kardinálům přinese pravděpodobně jistou revizi dosavadních vědeckých závěrů.⁶²

5. S problematikou reformních ženských kruhů, a také vzhledem ke zmínce, kterou k uvedené záležitosti učinil M. Matěj z Janova,⁶³ by se měla věnovat větší pozornost míře bezprostředního vlivu díla Zjevení sv. Brigitty, které zpracoval ve dvou českých verzích Tomáš ze Štítného.⁶⁴ Co se týče jeho samého, bylo by zajímavé vystopovat také sílu působnosti díla mystičky Hildegardy z Bingen, které napovídá její příměr vztahu slunce a měsíce, jež Štítný využil pro srovnání vztahu ženy-hospodyně a manžela.⁶⁵

6. Vysokou úctu prokazovala středověká společnost panenství, představující úplnou pohlavní čistotu, již byl následován ideál nové Evy - Panny Marie. Tento stav byl nadále tradičně vysoko hodnocen i za české reformace, jak to nejlépe dokládá didaktické dílo Tomáše ze Štítného. Současně však odpor proti církvi a jejím institucím v podstatě popřel tradiční církevní baštu, kterou pro ochranu a duchovně plodné naplnění tohoto stavu představovaly kláštery.⁶⁶ Dcera Tomáše ze Štítného, Anežka, je pak přímo exemplárním příkladem řešení tohoto rozporu v praxi reformního času, když založila na způsob sdružení bekyň v náhradu za

⁶² Anežka VIDMANOVÁ a Božena KOPÍČKOVÁ zkoumají Žofiny listy v rámci celého souboru listů, který je dochován v rukopise Rakouské národní knihovny 4902, fol. 114^r-124^r. Podnět ke studiu daly A. VIDMANOVÉ určité suspektní znaky v Husových listech, zpochybňující důvěry hodnost celého souboru. Hlubší rozbor už nyní ukazuje, že tvůrci listů porušují nejen stylistické, ale i diplomatické zvyklosti kancelářů, které je údajně vydaly.

⁶³ V. NOVOTNÝ, *Náboženské hnutí české*, s. 155; R. HOLINKA, *Sektářství v Čechách*, s. 115 připomíná: "Lze dále konstatovati podiv Matěje z Janova nad zbožnými ženami, oplývajícími milostí Kristovou v životě a ve všech skutcích svých, jež mohl pozorovati v Římě, Paříži, Norimberce, ale daleko nejvíce v Praze, které ustavičně přemýšlející o věcech božských a mající zbožná proroctví a revelace jako Hildegardis a Brigitta, se slzami v očích přijímají svátost oltářní každý den." K tomuto srv. také P. SPUNAR, *Žena, manželství*, s. 180 (pozn. 61).

⁶⁴ Srv. A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, s. 49; Jan JAKUBEC, *Dějiny literatury české. I. Od nejstarších dob do probuzení politického*, Praha 1929, s. 235, 240; Eva KUTÁKOVÉ, A. VIDMANOVÁ a kol., *Slovník latinských spisovatelů*, Praha 1984, s. 149; W. IWANČAK, *Tomáš Štítný*. Esquisse pour un portrait de la sociologie médiévale, *Revue historique*, t. 282. 1, 1989, s. 5, 16n.

⁶⁵ A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, s. 47: "Pro středověký názor na poměr ženy k muži je příznačné přirovnání [rozuměj u Štítného] hospodyně k měsíci, jež běže světlo od slunce - manžela..." Jde o názor Hildegardy z Bingen, jak na něj upozornila M.-T. d'ALVERNY, *Comment les théologiens*, s. 123: "Elle reconnaît la faiblesse de son sexe, dont la situation vis-à-vis de l'homme est comme celle de la lune, qui recoit la force du soleil, c'est-à-dire de l'homme."

⁶⁶ Přežívající "husitské jeptišky", soustředěné v Praze ve značně omezeném počtu v klášteře sv. Anny dominikánského řádu na Starém Městě, byly jen trpěným přežitkem bez budoucnosti v rámci utrakvismu; srv. V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy IV*, Praha 1899, s. 95; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny husitského zpěvu I*, s. 143.

původní instituci, kterou představoval klášter, volné neklášterní panensko-vdovské sdružení.⁶⁷ Duchovní realizaci ve stavu panenství vzala ženám až německá reformace, v níž na samém počátku nového věku převážila úcta k ženě-manželce a matce nad úctou k ženě-panně.⁶⁸

7. V jevech, spojených s vypjatou zbožností žen v době české reformace, by možná byly poučné konkrétní paralely s podobnými jevy ve velkém hnutí laické zbožnosti, spojené s reformním pohybem uvnitř církve ve 12. a 13. stol. (vita religiosa), do něhož se zapojily i ženy.⁶⁹ Připomeňme mimo jiné, že křesťanský Milíčův čin s velkým sociálním dosahem ve prospěch prostitutek měl jakýsi předobraz v apoštolském působení některých kazatelů, např. Roberta d'Arbrissel, zakladatele dvojklášteřa ve Fontevrault (r. 1099), Bernarda z Thiron a Vitalise ze Savigny, kteří v rámci své sociální působnosti pečovali také o nejubožejší mezi chudými - o prostitutky.⁷⁰

8. Jak už bylo zmíněno, samostatnou pozornost husitologů by si zasloužily radikální pražské, a zvláště tábořské ženy.

⁶⁷ Srv. A. CISAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, s. 47n.; A. ŠUBRTOVÁ, *Populační myšlení*, s. 117. Úctu k panenství podržela do jisté míry i Jednota bratrská; srv. A. CISAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 50n.; A. ŠUBRTOVÁ, *Kontracepce*, s. 19.

⁶⁸ Srv. např. Margaret L. KING, *Frauen in der Renaissance*. Aus dem Englischen von Holger Fliessbach, München 1993, s. 163nn. K názorům na manželství a na postavení ženy v něm u německých reformátorů srv. aspoň Heidi LAUTERER-PIRNER, *Vom "Frauenspiegel" zu Luthers Schrift "Vom ehelichen Leben"*. Das Bild der Ehefrau im Spiegel einiger Zeugnisse des 15. und 16. Jahrhunderts, in: *Frauen in der Geschichte III*, hrsg. von Anette Kuhn und Jörn Rüsen, Düsseldorf [1983], s. 63-85. O obou kategoriích, manželství a panenství, je nutno uvažovat spíše v paralele, a nikoli v kontrastu, jak se to někdy stává; srv. např. P. SPUNAR, *Rodzina*, s. 747.

⁶⁹ Srv. aspoň Herbert GRUNDMANN, *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*; Hildesheim 1961, s. 170nn.

⁷⁰ Srv. aspoň Ernst WERNER, *Zur Frauenfrage und zum Frauenkult im Mittelalter: Robert v. Arbrissel und Fontevrault*, *Forschungen und Fortschritte*, Jg. 29, H. 9, 1955, s. 269; též, *Pauperes Christi*. Studien zu sozialreligiösen Bewegungen im Zeitalter des Reformpapsttums, Leipzig 1956, s. 53n.

Petr Chelčický a jeho dílo v české i zahraniční historiografii let 1978-1994

JAROSLAV BOUBÍN

Přehlízíme-li českou a zahraniční odbornou historickou produkci let 1978 až 1994, tedy od doby konání prvních pravidelných husitologických konferencí v Táboře¹ až do současnosti, nevyhne se samozřejmě ani nutnosti věnovat zvláštní pozornost pracím, jež v daném období analyzovaly význam a dílo předního myslitele radikálního husitství Petra Chelčického.

Hned v úvodu tohoto příspěvku je však nutno uvést, že již vzhledem k charakteru Petrovy osobnosti, k jeho soustředění na aktivitu převážně myslitelského rázu, zůstává ústředním problémem bádání o Chelčickém a nepochybně ještě dlouho zůstane otázkou zpřístupnění jeho spisů. Z Petrova písemného odkazu se do dnešní doby zachovalo - pokud víme - něco přes padesát pojednání různého druhu.² Téměř polovina z nich nevyšla nikdy tiskem a ostatní byly občas vydány jen v transliterovaném opise,³ a to i bez určení citací apod.⁴ Objevují se sice i transkribované edice Chelčického spisů, a to jak s určenými biblickými citacemi,⁵ tak i bez nich⁶, vždy v nich ale chybí identifikace dalších autorit kromě

¹ Zadané téma jsem si časově posunul o několik let hlouběji do minulosti před velkou bilanční diskusí na III. tábořském husitologickém sympoziu, protože (zejména česká) odborná produkce o Chelčickém po roce 1983 byla - jak ostatně vysvitne i z následujících řádků - velice skromná a pro souhrnné zpracování formou samostatného článku poměrně nedostatečná.

² Přehled podal Eduard PETRŮ, *Soupis díla Petra Chelčického a literatury o něm*, Praha 1957, s. 31-78. Výběrovou bibliografií zaznamenávající i novější práce o Chelčickém a edice jeho díla až do druhé poloviny sedmdesátých let přinesl Jarold K. ZEMAN, *The Hussite Movement and Reformation in Bohemia, Moravia and Slovakia (1350-1650)*. A Bibliographical Study Guide, Ann Arbor 1977, zvláště s. 152-157. Poslední podrobnější bibliografický přehled o Chelčickém, sahající až téměř do poloviny osmdesátých let, předložil Jaroslav KOLÁR (srv. níže pozn. č. 24).

³ Srv. například Petra CHELČICKÉHO *Postilla I.-II.*, ed. Emil SMETÁNKA, Praha 1900-1903.

⁴ Srv. například Karel ČERNÝ, *Klasobraní po rukopisích LV*. Rozpravy Chelčického v rkp. Pařížském, *Listy filologické* 25, 1898, s. 259-280, 384-404, 453-478.

⁵ Srv. například Petra CHELČICKÉHO *Sit' víry*, ed. E. SMETÁNKA, Praha 1912 (2. vydání 1929); P. CHELČICKÝ, *Drobné spisy*. O boji duchovním, O církvi svatě, O trojiem lídu řeč, Replika proti Mikuláši Biskupcovi, ed. E. PETRŮ, Praha 1966.

⁶ Srv. například P. CHELČICKÝ, *Menší spisy I.-II.*, ed. Josef KARÁSEK, Praha 1891-1892.

případů, kdy se dané místo nachází i v Biskupcově Vyznání. A aby snad špatných zpráv o stavu edičního zpřístupnění Chelčického díla nebylo příliš málo, dovolil bych si zde poukázat ještě na jednu tragickou skutečnost, jež s tím úzce souvisí. Arcibiskupský rukopis C 32 z druhé poloviny 15. století, který je v současnosti nepochybně nejvýznamnějším pramenem poznání Petrova literárního odkazu, neboť obsahuje - podle dosavadních odhadů - asi 7-10 jeho nikdy ještě nevydaných traktátů, pocházejících nadto převážně z nejméně známého závěrečného období jeho tvorby, zůstává již po řadu desetiletí nezvěstný a všechny dosavadní pokusy o jeho nalezení skončily naprostým neúspěchem.⁷

V posledních 15 letech byl ovšem i ve vydávání Chelčického spisů učiněn určitý krok kupředu.⁸ Již z toho, co bylo zatím řečeno, je zřejmé, jakou událostí pro bádání o Chelčickém se stala edice Milana Opočenského a Noemi Rejchrtové, publikovaná v druhém svazku řady Acta reformationem Bohemicam illustrantia, jež v roce 1980 zpřístupnila tři Petrovy spisky - Zprávy o svátostech, O rotách českých a O nejvyšším biskupu Pánu Kristu.⁹ Až na jednu výjimku zde byly otištěny vůbec poprvé, a to navíc v transkribovaném přepise a s kompletním poznámkovým aparátem. Významným počinem bylo rovněž o deset let pozdější vydání nového novočeského překladu druhého dílu Sítě víry, který pořídil Eduard Petrů.¹⁰ Pozornosti se dočkaly i Petrovy adaptace prací jiných autorů - Jiří Daňhelka publikoval Chelčického úpravu Husových Devíti kusů zlatých¹¹ a Milada Nedvěďová použila ve své edici Štítného Řečí besedních i jejich textu v pařížském sborníku prací Chelčického.¹²

Podobně roztržštěným dojmem působí též pohled na české bádání o Petru Chelčickém v uplynulých 15 letech. Jeho patrně nejvýznamnější část přitom

vznikala stranou oficiální historiografie, v pracovně Josefa Macka. Bývalý ředitel Historického ústavu se zaměřil na rozbor Chelčického díla pomocí metod sémantické analýzy a snažil se je vytěžít pro nové poznání každodenního života v Čechách pozdního středověku.¹³ Vedle novátorských přístupů velkého historika poněkud zanikají jiné, ač také významné práce věnované dané problematice, jež jsou ovšem pojaty tradičnějším způsobem. Velkého ohlasu se dočkaly zejména brilantní teologické úvody Amedea Molnára k výše připomínaným edicím Chelčického spisů.¹⁴ Na teologické postizení Chelčického interpretace moci se naopak soustředil Jakub S. Trojan.¹⁵ Pronikavou sondu do Petrovy proslulé exegeze Lk 5,4-6 (o velrybách trhajících Petrovu síť) předložil Stanislav Segert.¹⁶ Připomenout je samozřejmě třeba také závěrečné pojednání Eduarda Petrů z jeho vydání Sítě víry, jež v zásadě resumuje autorovu celoživotní práci nad dílem slavného jihočeského myslitele.¹⁷ Výzkum dalšího autora se pak obracel zvláště k přesnější dataci ra-

¹³ Josef MACEK, *Sémantická analýza slova "moc" ve slovníku P. Chelčického*, in: Palaeobohemica Immanueli Michálek septuagenario oblata (Listy filologické 1992), s. 96-119. Připomenout je však nutno i dříve vyšlé práce, v nichž se Mackovo jméno nemohlo objevit z politických důvodů, ať již byl jeho autorský podíl na nich sebevětší; např. knihu Igora NEMCE, *Slova a dějiny*, Praha 1980 (v ní má pro poznání Chelčického význam zvláště kapitola Pojem a pojmenování státu, s. 223-247). Dále srv. např. J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích*, z něhož do roku 1994 vyšly jen dva svazky (I-II., Praha 1992-1994).

¹⁴ P. CHELČICKÝ, *Zprávy o svátostech - O rotách českých - O nejvyšším biskupu Pánu Kristu*, s. 3-16, 95-97, 100-102. Většinou se však jedná o reedice starších prací autora z let 1976 (P. CHELČICKÝS "Instructions on the Sacraments", *Communio viatorum* 19, 1976, s. 177-193) a 1977 (*Chelčického spis O rotách českých*, *Theologická revue* 1977, s. 6-9). V analyzovaném období byla znovu vydána i jiná starší Molnárova pojednání o Petru Chelčickém; srv. A. MOLNÁR, *Chelčického interpretace Římanům 13*, in: *týž, Pohyb teologického myšlení. Přehledné dějiny dogmatu*, Praha 1982, s. 280-288; *týž, Valdenští*. Evropský rozměr jejich vzdoru, Praha 1991, s. 218nn. Srv. také německý překlad knihy o Valdenských: *týž, Die Waldenser. Geschichte und Europäisches Ausmass einer Ketzlerbewegung*, Berlin 1980, s. 261nn.

¹⁵ Jakub TROJAN, *Moc v dějinách*, Praha 1994 (zvláště se jedná o kapitoly Chelčického síť víry a hlubina moci, s. 112-130, a Petr Chelčický a J. L. Hromádka v rozhovoru o povaze moci, s. 182-186). Srv. též *Křesťanská revue* 58, 1991, s. 31-34.

¹⁶ Stanislav SEGERT, *Two Whales of Petr Chelčický*, *Communio viatorum* 31, 1988, s. 127-134. K dějinám exegeze téže perikopy se později vrátil Jaroslav BOUBÍN, *Potrhaná síť apoštola Petra*. K počátkům alegorického výkladu jednoho motivu novozákonní exegeze, *Mediaevalia historica Bohemica* 3, 1993, s. 91-96.

¹⁷ P. CHELČICKÝ, *Ze Sítě víry*, s. 155-163. Ve sledovaném období autor publikoval ještě několik statí o Chelčickém. Srv. E. PETRŮ, *Vztah Petra Chelčického k učenosti a vzdělání*, in: *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 17. století*, Pířerov 1979, s. 22-26; *týž, Das Verhältnis Petr Chelčickýs zur Gelehrsamkeit und Bildung*, in: *Reform - Reformation - Revolution*. Hrsg. von S. Hoyer, Leipzig 1980, s. 76-80; *týž, Dialektika zákonů u Petra Chelčického*, *Studia Comeniana et historica* 13, 1983, 26.-sb., s. 37-42; *týž, Hereze Petra Chelčického jako literárněvědný problém*,

⁷ K tomuto problému srv. Jaroslav BOUBÍN, *Na okraj arcibiskupského sborníku prací Petra Chelčického*, in: *Husitství - reformace - renesance II*. Sborník k šedesátým narozeninám Františka Šmahela. Uspořádali Jaroslav PÁNEK - Miloslav POLÍVKA - Noemi REJCHRTOVÁ, Praha 1994, s. 585-599. Srv. dále pozn. č. 30.

⁸ Jen zčásti zde připomínám publikování Chelčického textů v některých antologiích posledních let, jako byla například *Antologie z dějin českého a slovenského myšlení (do roku 1848)*, Praha 1981, s. 147-155. Závažnějším počinem bylo ovšem zveřejnění drobných úryvků ze tří významných Chelčického spisů (z traktátu O trojím lidu, z Repliky proti Janu Rokycanovi a ze Sítě víry) ve francouzském překladu in: *Anthologie hussite. Traduit et commenté par Jan LAVIČKA*, Paris 1985, s. 225-240 a 267-272.

⁹ P. CHELČICKÝ, *Zprávy o svátostech - O rotách českých - O nejvyšším biskupu Pánu Kristu*, edd. Milan OPOČENSKÝ, N. REJCHRTOVÁ, úvod Amedea MOLNÁRA, Praha 1980.

¹⁰ P. CHELČICKÝ, *Ze Sítě víry*. O rotách, o každé zvláště, ed. E. PETRŮ, Praha 1990.

¹¹ Mířtr JAN HUS, *Drobné spisy české*, ed. Jiří DAÑHELKA, Praha 1985, s. 26, 548-552, 585.

¹² TOMÁŠ ZE ŠTÍTNÉHO, *Řečí besední*, ed. Milada NEDVĚDOVÁ, Praha 1992.

ných spisů Chelčického, k zřetelnějšímu vymezení rozsahu jeho díla apod.¹⁸ České bádání o Chelčickém v posledních 15 letech však mělo i své polemiky; nejrozsáhlejší z nich se ovšem nezabývala Petrovým významem ani působením, ale soustředila se na problém Bartošovy identifikace jihočeského myslitele s Petrem Záhorkou ze Záhorky. Hlavními protagonisty sporu byli Michal Flegl¹⁹ a Eduard Petrů,²⁰ posléze se do něj vmísili další autoři jako například Amedeo Molnár²¹ a na stránkách Husitského Tábora Rudolf Tecl²² a Miroslav Truc.²³ Těžko bilancovat výsledek diskuse, která nakonec v podstatě vyústila do prázdna, ale lze snad o ní říci, že opět poněkud zvýšila pravděpodobnost Bartošovy hypotézy, aniž by však pro ni mohla dodat jednoznačnější důkazy.²⁴

Zájem o Chelčického v naší historiografii let 1978-1994 však zdaleka nebyl rovnoměrný. Zcela zřetelně se v tomto období rýsují tři základní fáze: 1. léta 1979-1982, kdy se každoročně objevuje v odborném tisku několik prací věnovaných speciálně Chelčickému a kdy Chelčický zjevně patřil k nejatraktivnějším tématům české husitologie, 2. léta 1983-1989, kdy na celých sedm let jméno autora Sítě víry téměř úplně mizí z nadpisů odborných studií českých historiků a kdy se dostavuje takový útlum českého bádání o Chelčickém, s jakým jsme se v tomto století patrně ještě nesetkali, a konečně 3. období od roku 1990, kdy u nás dochází ke znovuoživení zájmu o husitského radikála. Podivný jev sedmiletého českého mlčení o Chelčickém, který tak kontrastuje s předchozí erupcí zájmu o samotářského myslitele, však v téže době nalézá neméně pozoruhodný protějšek v udivujícím rozmachu zahraničního bádání na toto téma. Publikovali-li domácí

DIALOG - Evropa XXI 5, 1994, č. 2, s. 3-8.

¹⁸ J. BOUBÍN, *K protipikartským traktátům Petra Chelčického a M. Jana Příbrama*, Folia historica Bohemica 4, 1982, s. 127-159; též, *Počátek literární činnosti Petra Chelčického*, Husitský Tábor 5, 1982, s. 145 - 152; též, *Na okraj arcibiskupského sborníku* (srv. výše pozn. č. 7).

¹⁹ Michal FLEGL, *K problému identifikace Petra Chelčického*, Listy filologické 102, 1979, s. 18-25.

²⁰ E. PETRŮ, *Znovu k problému Chelčický - Záhorka*, Listy filologické 102, 1979, s. 235-237.

²¹ A. MOLNÁR, *Kdo byl Petr Chelčický?* Kostnické jiskry 64, 1979, č. 33 (3.10), s. 4.

²² Husitský Tábor 3, 1980, s. 150-151.

²³ Miroslav TRUC, *K sociálnímu zařazení Petra Chelčického a Petra Záhorky*, Husitský Tábor 4, 1981, s. 76-81.

²⁴ Chelčickým se samozřejmě zabývali i další autoři. Z celkových syntéz o husitství nelze rozhodně pominout František ŠMAHEL, *Husitská revoluce IV*, Praha 1993, s. 112-114 (srv. i ještě dříve též, *La révolution Hussite, une anomalie historique*, Paris 1985, s. 80-83). Z přehledů dějin české literatury je vhodné na tomto místě uvést alespoň práci Zdeňky TICHÉ, *Cesta starší české literatury*, Praha 1984, s. 151-154. Mezi slovníkovými hesly zřetelně vyniká pojednání Jaroslava KOLÁRA o Petru Chelčickém, jež je navíc provázeno obšírnou bibliografií k danému tématu, in: Lexikon české literatury II., Praha 1993, s. 404-407.

badatelé o Chelčickém v letech 1983-1989 v podstatě jen několik stránek, pak zahraniční autoři jich v téže době a na totéž téma uveřejnili hned několik set.

Nejvýznamnějším projevem této vlny zájmu cizích odborníků je zřejmě obsáhlá monografie Murraye Wagnera o Chelčickém, která vyšla ve Spojených státech a v Kanadě v roce 1983.²⁵ Více než dvoustránková publikace interpretuje Chelčického jako velkého předchůdce těch moderních církví, jež ve své snaze o radikální následování Krista zaujaly odmítavé stanovisko vůči státní instituci. Z polských medievistů se v osmdesátých letech obrátil k systematictějšímu výzkumu učení Petra Chelčického především Wojciech Iwańczak, který se ve svých příspěvcích zaměřil na rozbor Petrova učení o společnosti.²⁶ Německý historik Erhard Peschke analyzoval Chelčického výklady o církvi a světské moci²⁷ a ruská badatelka Ljudmila Laptěva sledovala v několika studiích vývoj ruského bádání o Chelčickém i zájem Lva Tolstého o středověkého českého pacifistu.²⁸ Již jen prostý objem zahraničních prací o Petru Chelčickém²⁹ tak dokládá skutečnost, že se - doufejme - počíná naplňovat dávný sen české husitologie o prosazení svérázného jihočeského myslitele do obecného povědomí evropské i světové medievistiky.

Z letmo načrtnutého přehledu zároveň poměrně jasně vysvítá značná tematická pestrost bádání o Chelčickém ve sledovaném období. Ale i přes tuto roztržičnost výzkumu jsou v něm patrné určité obecnější rysy. Chelčický je samozřejmě i nadále chápán jako vynikající sociální a politický myslitel, oproti předchozí době je však zvýšenou měrou akcentována dominantní teologická stránka jeho výkladů. Podobně bývá nyní i Petrovo učení stále častěji pojímáno jako urči-

²⁵ Murray L. WAGNER, *Petr Chelčický. A Radical Separatist in Hussite Bohemia*, Scottsdale - Kitchener 1983.

²⁶ Wojciech IWAŃCZAK, *Ludzie miecza, ludzie modlitwy i ludzie pracy*. Trójpodział społeczeństwa w średniowiecznej myśli czeskiej, Kielce 1989 (srv. zvláště kapitolu 3. Piotr Chelčický: odrzucenie tradycji i destrukcja modelu, s. 75-102); též, *Między pacyfizmem i anarchią - nauka o społeczeństwie Piotra Chelčickiego*, Studia historyczne 34, 1991, 1, s. 3-20.

²⁷ Erhard PESCHKE, *Kirche und Welt in der Theologie der Böhmischen Brüder*. Vom Mittelalter zur Reformation, Berlin 1981 (srv. zvláště kapitolu II.1. Peter Chelčickýs Lehre von der Kirche und der weltlichen Macht, s. 63-82).

²⁸ Ljudmila P. LAPTEVA, *Russkaja istoriografija gusitskogo dviženija (40-je gody XLX v. - 1917)*, Moskva 1978; též, *Petr Chelčický v osveščenii ruskoi dorevoljucionnoj istoriografii*, Folia historica Bohemica 9, 1985, s. 175-234; též, *Ruský historik N. V. Jastrebov (1869-1923) a jeho styky s Čechami a pražskou univerzitou*, AUC-HUCP 29, 1989, 1, s. 13-52; též, *Istoriik-slavist Nikolaj Vladimirovič Jastrebov*, in: Biografia issledovatelja kak žanr slavistiki, Tver 1991, s. 65-81; též, *Petr Chelčický v ruské literatuře 19. a na počátku 20. století*. Petr Chelčický a Lev Tolstoj, in: Husitství - reformace - renesance III., Praha 1994, s. 1013-1022.

²⁹ Z dalších pojednání zahraničních autorů je třeba na tomto místě zmínit alespoň reedici stati Ferdinanda SEIBTA, *Petr Chelčický*, in: též autor, *Hussitenstudien*, München 1987, s. 209-216.

tý, do značné míry vnitřně logický a konzistentní celek, jež nelze poměřovat zkreslující optikou dříve tak často připomínaného rozporu mezi údajnými dvěma póly jeho myšlenkového odkazu - mezi drtivou kritikou stávající společnosti a pozoruhodně důsledným pacifismem. Tyto aspekty současné interpretace Chelčického se sice zřetelně prosazovaly ve všech fázích zde analyzovaného období, ale v devadesátých letech jednoznačně převládly.³⁰

³⁰ Protože se publikování tohoto článku o několik let opozdilo, mohu využít příležitosti a připojit zde ještě další informaci o onom nezvěstném rukopise spisů Petra Chelčického, o němž se zmiňuji v úvodu stati. Při nedávném studiu pozůstalosti prof. F. Ryšánka v Památníku národního písemnictví jsem v ní narazil na složku obsahující povýtce transliterované přepisy některých traktátů z uvedeného sborníku. Nápis na jejich deskách původně přinášel přesnější konkretizaci rukopisu, ovšem pouze v běžně uváděné podobě, jež neobsahuje nic nového: totiž, že se jedná o kodex C 32 z knihovny Pražského arcibiskupství. Podstatnější je však skutečnost, že později byl zmíněný údaj nahrazen novým tvrzením (samozřejmě nedovedu přesně určit, kdy k tomu došlo), že onen rukopis je uložen na sekretariátu Pražského arcibiskupství. Uvádím zde tento fakt pro případ, že by snad s daným upřesněním bylo možno lépe vysledovat další osudy mimořádně cenného sborníku, ne-li dokonce sborník sám.

Církev československá husitská a husitství

(Příspěvek k problému)

VLADIMÍR SAKAŘ

Šestý řádný sněm Církve československé se 17. října 1971 usnesl na doplnění jména církve charakteristikou "husitská". Tomuto usnesení předcházela dlouhá, téměř tři roky trvající diskuse, v níž byly vcelku pečlivě váženy argumenty ve prospěch, ale i v neprospěch tohoto návrhu. Nešlo o návrh, který by vyšel z kruhu pracovníků katedry systematické teologie. Autorem tohoto návrhu byl Literárně-historický odbor při Diecézní radě Církve československé v Praze. Myšlenku přijal tento odbor jako usnesení 13. listopadu 1967. Ústřední radě církve byl tento návrh předán 30. prosince 1967 prostřednictvím Diecézní rady; uveřejněn byl v roce 1968.¹ V publikaci tohoto návrhu byly váženy především aspekty z hlediska církevních dějin, samozřejmě také z hlediska dějin Církve československé. V diskusi se objevila celá řada názorů. Snad nejzajímavějším byl názor katedry církevních dějin tehdejší Husovy bohoslovecké fakulty, která se usnesla na tom, že by bylo vhodné doplnit název církve určením "novohusitská".²

V nedávné době došlo k tomu, že tento počín byl problematizován. Tomáš Novák napsal: "Svou roli v tom hrál i teologický komplex z výčitky o nacionalistických pohnutkách vzniku církve, husitství však především mělo charakterizovat a historicky odůvodňovat naše postavení na rozmezí katolicismu a protestantismu. Jde však spíše o sympatie, které CČSH k husitství vážou, než o reálné historické pouto. Nejde o návrat – ke kterému husitskému proudu by se vracela? I kdyby chtěla, nelze tento krok učinit. Může se v mnohém inspirovat, ale ne kopírovat. Zdůrazňování jejího husitství však vede k podceňování ostatních tradic, které se na ní v dobrém i zlém smyslu podepsaly."³

¹ Vladimír SAKAŘ, *Proč Československá církev husitská*, Český zápas, roč. 51, č. 24, 13.6.1968, s. 2; č. 25, 20.6.1968, s. 2.

² Karel ČERVENÝ, *Jaká církev?*, Český zápas, roč. 51, č. 20, 16.5.1968, s. 1.

³ Tomáš NOVÁK, *Církev československá husitská – proč husitská?*, Společnost pro zachování husitských památek v Táboře, Výroční zpráva o činnosti k 31. prosinci 1993 (Tábor 1993), s. 9.

Především jde tedy o to zvážit, jaké důvody vedly k doplnění jména církve, a pak se pokusit také uvážit, do jaké míry splňují či nespĺňují podmínky pro stanovení vztahu Církve československé husitské k husitství. Samozřejmě si při tom také musíme odpovědět na otázku, do jaké míry může zdůrazňování husitství eventuálně vést k předpokládanému podceňování ostatních tradic.

Nejdříve tedy k okruhu otázek, co váže Církev československou husitskou k husitství, jakou povahu má tento vztah a jaké cíle byly vytyčeny. Církev československá vznikla v roce 1920 v době euforie po obnovení samostatného státu. Husitství bylo jednou ze složek českého historického povědomí, které bylo základem emancipačních snah českého národa. Souběžně s tím ztrácela rakousko-uherská monarchie postupně svou funkčnost a definitivně pozbyla svou životaschopnost v době první světové války. Je historickým faktem, že se římskokatolická církev jevila v té době jako instituce spjatá přímo s existencí této monarchie. I v řadách římskokatolických historiků se uznává, že "servilní postoj hierarchie k národnostně nespravedlivé monarchii a prorakousky zaměřená část katolického tisku (některé katolické časopisy moravské psaly tupě rakousky až do poslední chvíle) budily oprávněně odpor české veřejnosti".⁴

Není tedy divu, že i na poli církevním došlo v českém prostředí na konci první světové války k vyrovnávání napětí, střádaného od roku 1620. Tato napětí sice poněkud povolilo po vyhlášení tolerančního patentu z roku 1781, avšak bylo opět posíleno omezováním všeho nekatolického, i když křesťanského, do roku 1861. Další výrazný růst rozporů mezi habsburskou monarchií a velkou částí českého národa byl způsoben tím, že byla omezována činnost směřující k připomínání husitské minulosti. Tato omezení vyvrcholila v době první světové války před jubileem mučednictví M. Jana Husa a našla svůj výraz ve sporech kolem vybudování Husova pomníku a jeho odhalení v roce 1915. Projevilo se to také v počínání rakouské cenzury, která "vybílila" četné pasáže v publikacích o Husovi a husitství, vydaných k tomuto výročí.⁵

Na církevním sněmu, konaném 17. a 18. prosince 1918 v Praze, se evangelická církev luterského vyznání a církev helvetská sjednotily na základě České konfese z roku 1575 a konfese Jednoty z roku 1612 v Českobratrskou církev evangelickou. Značný vliv na to měla práce Ferdinanda Hrejsy o České konfesi.⁶

Uvnitř římskokatolické církve vedly snahy o vnitřní reformu církevního života k roztržce mezi částí českého katolického kněžstva a papežstvím. Tato roz-

tržka vedla nakonec ke vzniku Církve československé. Je samozřejmé, že se v těchto souvislostech objevila také myšlenka návaznosti na tradice husitského hnutí, která byla ostatně dost živá mezi českým římskokatolickým kněžstvem v 19. století. Zmiňovalo se o tom provolání vydané zakladateli Církve československé: "Proto, aby konečně osvobozen byl duševní a náboženský život náš, a tím aby opět bylo očištěno mravní, rodinné a sociální žití českého člověka na podkladě dosavadní křesťanské kultury, jak vyvinulo se u nás svérázně zásluhou apoštolů soluňských Cyrila a Metoděje, mistra Jana Husa a Českých bratří, přikročilo duchovenstvo československé, sdružené v Klubu reformního kněžstva, na svém sjezdu 8. ledna 1920 ku zřízení samostatné Církve československé."⁷

Cíle tohoto provolání byly v podstatě shodné s cíli vydavatelů Čtyř pražských artikulů, i když vyjádřeny řečí dvacátých let 20. století: "... nic jiného v našich srdcích není, než abychom se všemi silami, vši možností líbili Pánu Ježíši Kristu a abychom jeho zákon a přikázání a tyto čtyři obecně křesťanské (katolické) články věrně vykonávali a plnili."⁸ Toto tvrzení, které spočívá na srovnání několika pasáží zásadních prohlášení, je ovšem třeba konkretizovat.

Již v prvním Statutu Církve československé, schváleném církevním sjezdem počátkem roku 1921, se uvádělo v článku 1: "Křesťané, vyznávající učení Ježíše Krista podle výkladu sedmi všeobecných sněmů církevních a podle Nicejského vyznání víry a řídící se tradicemi slovanských apoštolů Cyrila a Metoděje a mistra Jana Husa, tvoří Církev československou."⁹ O něco později první článek Prozatímní ústavy Církve československé, přijaté ve dnech 12.-13. září 1921, definoval církev takto: "Křesťané, vyznávající učení Ježíše Krista podle podání sedmi prvních obecných sněmů církevních a Nicejsko-cařihradského vyznání víry a řídící se tradicemi hnutí husitského, tvoří Církev československou." S tímto názorem plně korespondoval návrh Biskupské rady na znění statutu církve z 30. května 1921, nadepsaný jako Statut Husitské církve československé.¹⁰ Nakonec bohužel zůstalo původní jméno církve, protože vznikly určité potíže v jednání mezi státem a církví ve věci postavení Církve československé.¹¹

Vztah k husitství formulovala již zcela určitě rezoluce naukového výboru 1. sněmu Církve československé z roku 1924: "Českému člověku jest láska

⁷ Srov. Alois SPISAR, *Ideový vývoj církve československé*, Praha 1936, s. 328.

⁸ Cit. Rudolf ŘÍČAN a kol., *Čtyři vyznání. Vyznání augsburské, bratrské, helvetské a české*, Praha 1951, s. 51.

⁹ Český zápas, roč. 4, č. 2, 14.1.1921, s. 4.

¹⁰ Srov. Vladimír SAKAŘ, *Církev československá – Československá církev husitská*, Český zápas, roč. 54, č. 1, 7.1.1971, s. 2.

¹¹ Zpráva o 1. řádném sněmu Církve československé, konaném ve dnech 29. a 30. srpna 1924 v Praze-Smíchově, Praha 1924, s. 3.

⁴ Jaroslav KADLEC, *Přehled českých církevních dějin*, díl 2, Praha 1991, s. 239.

⁵ Stanislav KLÍMA, *Země Husova. Historický průvodce po Praze a po Čechách*, Praha 1915; *Mistr Jan Hus v životě a památkách českého lidu*, red. Augustin ŽALUD, Praha 1915.

⁶ Ferdinand HREJSA, *Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny*, Praha 1912.

k bližnímu ještě zvláštním příkazem, k němuž vésti a vychovávatí bude jej jeho náboženství a jeho církev. Neboť jsou-li východiskem našeho křesťanství a naší národní církve tradice husitské a českobratrské, pak musí každý z nás si toho být vědom, že podstatou tohoto českého bratrství je láska k bližnímu...¹² Československý katechismus z roku 1922, jehož autory byli Karel Farský a František Kalous, konstatoval, že se Církev československá řídí tradicemi hnutí husitského.¹³

Husitská tradice je svým způsobem obsažena i v prvním memorandu Církve československé srbské pravoslavné církvi ze 6. září 1926, v němž se doslova uvádělo: "Chceme jít se srbskou pravoslavnou církví ve stopách sv. Cyrila a Metoděje a mistra Jana Husa..."¹⁴ Sluší ještě říci, že celé memorandum vypracoval Bohumil Zahradník-Brodský z podnětu tehdejšího předsedy české pravoslavné obce JUDr. M. Červinky. Celé jednání inspirovali M. Červinka a biskup srbské pravoslavné církve Dositej. Nešlo tedy o "romantický omyl", jak se někdy tvrdí,¹⁵ ale o jednání inspirované srbskou stranou. Do jisté míry to byla také reminiscence na jednání mezi husity a cařihradským patriarchátem v době krále Jiřího z Poděbrad.¹⁶ Je zajímavé, že zhruba ve stejné době rozpoznal husitský charakter Církve československé T. G. Masaryk, když napsal, že Církev československá je církví husitskou.¹⁷

I po zevní stránce Církve československá nijak netajila, že si uvědomuje svou souvislost s husitstvím. Projevilo se to například v užívání korouhve s kalichem. Ve sněmovním usnesení z roku 1924 se konstatovalo: "Prapor Církve československé je černý s rudým kalichem, neb bílý s rudým kalichem. Barva černá jest známka duchovního boje, bílá známka pokoje a červená (rudá) krve a ohně."¹⁸ Ve středu církevních pečeti a razítek se ocitla nejdříve Husova podoba (hlava z profilu), poté zjednodušený obraz středu pečeti polní obce tábořské – kalich v trnové koruně, později nahražený lipovým věncem. Také sbory Církve československé nesly většinou Husovo jméno. Ve sborech a modlitebnách byly velmi časté obrazy M. Jana Husa za bohoslužebným stolem. Konečně se daly pokusy o získání někdejších kališnických kostelů, například kostela sv. Mikuláše v Lounech.

¹² Tamtéž, s. 46.

¹³ A. SPISAR, *Ideový vývoj*, s. 190.

¹⁴ Přetištěno tamtéž, s. 334.

¹⁵ T. NOVÁK, *Církev československá husitská*, s. 8.

¹⁶ O podnětu k jednání Zpráva o 1. řádném sněmu (1924), s. 161.

¹⁷ Tomáš Garrigue MASARYK, *Světová revoluce*, Praha 1925, s. 206.

¹⁸ Bohoslužebný řád, článek 21, odst. VI; srov. Zpráva o 1. řádném sněmu (1924), s. 151.

V představách tehdejší doby se ovšem po odborné stránce husitstvím nazývalo jen husitství prvních let, konkrétně mezi léty 1419 a 1434, případně do roku 1452 (sjednocení české církve podobojí pod vedením Rokycanovým). Je to patrné zvláště ze zprávy Věroučné základy Církve československé, kterou na 1. sněmu církve přednesl Alois Spisar.¹⁹ Obdobné pojetí husitství zastával Karel Farský.²⁰ Je to omyl docela odpustitelný, protože – pokud vím – jedním z prvních, kdo dospěl k poznání, že husitství pokračovalo i po roce 1434, byl Kamil Krofta.²¹

Vztah k husitství formulovala Církev československá definitivně na druhém zasedání 1. sněmu v základním věroučném dokumentu, kde se v Učení náboženství křesťanského uvádějí jak Čtyři pražské artikule, tak i Komenského Šestero. Připomínají se ovšem také M. Jan Hus a Petr Chelčický.²² Z toho srozumitelně vyplývá, že Církev československá navazovala po teologické stránce na základní dokument husitství, zatímco Komenského Šestero spíše formulovalo to, co z něho vyplývá. Tak tedy Církev československá rozuměla svému vztahu k husitství i k tradici Jednoty bratrské.

Značná závislost na husitské tradici je patrná také ve formulacích obřadu svěcení kněžstva a zřizování biskupů. Například při vzpomínce na zesnulé je vzpomenu "z Kroměříže Milíče, M. Jana Husa, M. Jeronýma, ze Stříbra Jakoubka, Mikuláše z Pelhřimova, Jana Žižky, Velikého Prokopa, Jana Rokycany i Jiřího z Poděbrad a všech vyznavačů Pravdy Boží svaté za dob husitských, Petra Chelčického, bratra Řehoře a Lukáše i Blahoslava, Komenského Jana Amosa a všech dobře přesvědčených bratří českých; pomněme i těch, kdož jdouce po svobodě svědomí pro domnělé blouznění a kacífství podstoupiti mučednictví musili".²³ Přihlášení k husitství je obdobně patrné i na dalších místech téhož obřadu.²⁴ Domnívám se, že příklady z církevních ustanovení poskytují dostatečný podklad a jsou méně subjektivní než literatura a příležitostné projevy a články.

Stanovisko těch, kdo byli povoláni k vedení díla Církve československé, podpořili také lidé, kteří do nové církve přicházeli. Z tohoto hlediska jsou zajímavé výsledky dotazníkové akce, prováděné mezi věřícími z popudu F. M. Hníka.

¹⁹ Zpráva o 1. řádném sněmu (1924), s. 93-94.

²⁰ Srov. Pavel NEMO [= Karel FARSKÝ], *Papežství a národ český*, Praha 1919, s. 78-88; Karel FARSKÝ, *Stát a církev*, Praha 1924, zvl. s. 54.

²¹ Kamil KROFTA, *Čechy v době husitské (1419-1526)*, Praha 1938.

²² Zpráva o 1. řádném sněmu Církve československé, konaném ve dnech 28., 29. a 30. března 1931 v Praze-Dejvicích, Praha 1931, s. 183-185.

²³ Zpráva o 1. řádném sněmu (1924), s. 183.

²⁴ Tamtéž, s. 190.

Nezanedbatelné množství dotazovaných uvedlo, že do Církve československé vstoupili právě proto, že je oslovila především návaznost na husitství,²⁵ pochopitelně pak i touha najít lepší duchovní domov, jako ostatně v každé církvi navazující na českou reformaci. Ještě průkaznější je skutečnost, že do Církve československé vstupovali také "akatolíci", kteří zůstali formálně katolíky i po vydání tolerančního patentu a z rozličných důvodů nevstoupili do tolerančních evangelických církví.²⁶ Tento poznatek ověřil z druhé strany také historický výzkum předtolerančního a potolerančního evangelictví, který prováděl kolektiv badatelů pod vedením Evy Melmukové-Šašecí.²⁷

I v dalších dějinách Církve československé se často připomínala tato návaznost na husitství. To také vedlo ostatně k tomu, že 6. sněm církve v roce 1971 dospěl ke schválení návrhu na doplnění jména církve. I v nově přijatých Základech víry byly uvedeny Čtyři pražské artikuly jako prameny, z nichž čerpá víra Církve československé husitské. Ještě předtím připomněl tyto souvislosti František Kovář ve studii o tradicích,²⁸ později se k těmto otázkám vrátil Veleoslav Růžička.²⁹

Jako předmět svého zkoumání jsem si vybral především dokumenty z let 1929-1930, protože svědčí o době počátků církve. Nejde také o doklady z doby ovlivněné pozdějším dobovým prostředím, které mělo velmi svérázné pojetí husitství. Takto svědčí důvody historické. Důvody teologické shrnul zejména Zdeněk Trtík³⁰ a podrobným studiem doložil také Rudolf Medek.³¹ Proti jejich vývodům nelze mít po mém soudu závažnější námitky.

²⁵ František Matěj Hník, *Za lepší církví. Duševní studie o příčinách přestupů do Církve československé*, Praha 1930, s. 51 a dále.

²⁶ Srov. Karel FARSKÝ, *Stát a církev*, Praha 1924, s. 212; Miloslav KAŇÁK, *S generace na generaci (V zamyšlení nad jedním problémem náboženských dějin českých)*, Blahoslav, rodinný kalendář Církve českomoravské, roč. 24, 1945, s. 42-47; týž, *Od tajných nekatolíků a náboženských blouznivců k Církvi československé*, Blahoslav, rodinný kalendář Církve československé, roč. 1964, s. 28-36; Dagmar KRATOCHVÍLOVÁ, *Kolem tolerančního patentu*, Blahoslav, rodinný kalendář Církve československé husitské, roč. 1981, s. 77-81; Dagmar ŠKRAMOVSKÁ, *Náboženské blouznění ve východních Čechách*, Náboženská revue Církve československé 34, 1963, s. 98-109.

²⁷ Srv. Ilija BURLIAN - Jiří MELMUK - Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ a kol., *Evangelíci v rané toleranční době*, Praha 1995, s. 200. Tuto analýzu potvrdil rozbor uvedeně problematiky, který provedl P. MELMUK, *Problém nezařazených v českých dějinách konce 18. století*, Theologická revue Církve československé husitské 28, 1995, č. 3, třetí strana obálky (autoreferát disertační práce).

²⁸ František KOVÁŘ, *K našim tradicím*, Náboženská revue Církve československé 26, 1956, s. 1-8.

²⁹ Veleoslav RŮŽIČKA, *Mistr Jan Hus, husitská tradice a počátky církve československé*, Blahoslav, rodinný kalendář Církve československé, roč. 1965, s. 38-42.

³⁰ Zdeněk TRTÍK, *Proč Československá církev husitská?*, Theologická revue Církve československé 3, 1970, s. 125-137.

³¹ Rudolf MEDEK, *Husitství v bohoslužbě, učení a životě Církve československé husitské*, Pěnčín 1992.

Shrňme tedy. O oprávněnosti vztahů k husitství ve jménu Církve československé husitské svědčí historické důvody. Mám za to, že musíme mít na vědomí právě šíři husitství po teologické stránce; můžeme z něho vyloučit jen nejmírnější husity, které představoval například M. Jan z Příbrami nebo M. Papoušek. Do rámce husitství jako proudu české reformace můžeme vcelku právem zařadit jako jeho větev Jednotu bratrskou a jistě i takřečený novoutrakvismus, který je také svébytný.

Neobstojí ani námitka,³² že důraz na husitství omezuje obzor církve a její možnosti čerpat z nejrůznějších tradic, jmenovitě obzor ekumenický. Již Amedeo Molnár doložil velmi konkrétně husitské ekumenické myšlení, a to z doby ještě před rokem 1434. Při jednání s delegáty basilejského koncilu husité požadovali, aby koncil byl vskutku ekumenický – aby se jej účastnili také pravoslavní, arméni a jiné východní církve, jež vysluhují svátost Večeře Páně podobojí.³³

Vztah Církve československé husitské k husitství rozpoznal velmi dobře systematický teolog Zdeněk Trtík: "Některé námitky proti určení církve jako husitská upozorňují na skutečnost, že v jejím duchovním životě je možno zjistit vlivy také tradic jiných, jako je katolický modernismus, cyrilometodějství, liberální křesťanství a obrozenství. Mohli bychom to doplnit o římský katolicismus. Znamená však tato skutečnost, že všechny tradice a vlivy jsou rovnocenné a mají figurovat v názvu církve buď všechny anebo žádná? Kdyby se církve měly řídit tímto mechanickým hlediskem, zůstaly by buď bezejmenné, anebo by se v jejich názvu objevila dlouhá řada jmen a duchovních směrů. Kdyby všechny duchovní tradice, jejichž vlivy v církvi žijí, byly stejně důležité, nebyla by žádná církev jednotným duchovním organismem, nýbrž každá by byla nesmyslnou organizací duchovních rozporů. [...] Návrh na doplnění jména církve slovem 'husitská' vychází z poznání, že biblické zvěsti nejbližší, a proto duchovně nejsilnější je křesťanská tradice husitská. [...] Živelnost husitské tradice, která se po třistaleté skrytosti prolomila do hnutí, z něhož vznikla československá církev, byla výmluvným upozorněním, že v nové církvi je třeba i teologicky navázat na reformační odkaz Husův a husitství v celé české reformaci."³⁴ R. Medek pak podrobil život Církve československé husitské podrobnému rozboru, jehož výsledek lze shrnout asi takto: "Pokud jde o obsah těchto základních článků křesťanské víry, stojíme s husity v jednotě víry, pokud jde o jejich formulaci, jsme přirozeně dále než husité."³⁵

³² Uvádí ji také T. NOVÁK, *Církev československá husitská*, s. 9.

³³ Amedeo MOLNÁR, *Chebský soudce*, Cheb 1982, s. 11.

³⁴ Z. TRTÍK, *Proč Československá církev husitská?*, s. 129, 130 a 131.

³⁵ R. MEDEK, *Husitství v bohoslužbě, učení a životě*, s. 7.

Úvahy o husitství v Moldavsku

GHEORGHE SOLTAN

Myšlenky Jana Husa a jeho mučednická smrt měly velký vliv na osudy velkého počtu lidí a na středověké dějiny především ve střední a východní Evropě. Husovi následovníci, husitští bojovníci, šířili a přenášeli jeho myšlenky do mnoha zemí, včetně Moldavska. Nejdříve se chci zastavit u údajů, které se týkají pronikání a působení husitství v Moldavsku. Nejstarší informace, která se vztahuje k přítomnosti husitů v Moldavsku, je datována rokem 1420. V kronice, pocházející ze 16. století z evangelického kostela v Levoči, se k tomuto roku uvádí, že se skupina husitů z Uher vystěhovala do Moldavska.¹ První husitští emigranti v Moldavsku podle mínění několika badatelů byli Maďaři a Slováci.² Předpokládá se, že kolem roku 1434 (v době bitvy u Lipan) přišli do Moldavska husitští uprchlíci z Uher a Polska.³

Rokem 1431 se údaje o šíření husitství v Moldavsku rozhojňují. Velice zajímavá informace je obsažena v dopise z 5. března 1431, který katolický biskup Ioan z moldavského města Baia odeslal biskupovi v Krakově Zbigniewu Olešnickému. V dopise biskup Ioan sděloval, že se v Moldavsku nachází šířitel husitství jménem Jakub, který se těší podpoře moldavského knížete, získal knížecí povolení, aby mohl vést všechny husity pobývající v Moldavsku a byl pro něho určen pobyt v městě Bacău. V tomto dopise se uvádí, že se před moldavským knížetem v trůnním sále konala teologická disputace mezi katolickým biskupem a šířitelem husitství, který kritizoval katolictví, protože se vzdálilo od pravé víry. Šéf moldavského státu dal najevo svou přízeň k husitovi Jakubovi a zakázal, aby někdo Jakuba a jeho druhy znepokojoval. Osobám, které by neposlechly rozhodnutí knížete, pohrozil pokutou 20 tureckých tolarů. Biskup napsal, že v průběhu disputace moldavský kníže podporoval předáka husitů. Poté biskup Ioan požádal Zbigniewa Olešnického o intervenci u krále Vladislava Jagella, aby dosáhl vydá-

¹ Srov. Mihai P. DAN, *Cehi, slovaci și români în secolele XII-XVI*, Sibiu 1944, s. 84.

² C. CIHODARU, *Alexandru cel Bun*, Chișinău 1990, s. 179.

³ Srov. P. P. PANAITESCU, *Husitismul și cultura slavonă în Moldova*, in: *Romanoslavica* (București) 10, 1964, s. 283.

ní Jakuba, a poprosil krakovského biskupa, aby se o této iniciativě nezmiňoval, protože nechtěl být potrestán od moldavského knížete.⁴

Nevíme, zda se Zbigniew Oleśnický obrátil na krále, ale je s určitostí známo, že 6. dubna 1431 napsal polský král Vladislav Jagello moldavskému knížeti Alexandrovi Dobrému dopis, v němž si stěžoval na to, že se husitským kazatelům dovoluje šířit husitské kacířství, aniž by byli potrestáni. Naléhavě žádal knížete Alexandra, aby skončil s tolerancí a s povzbuzováním husitů a aby vydal hlavního šířitele husitství v Moldavsku Jakuba a jeho stoupence, kteří by měli být souzeni v Polsku.⁵ Král Vladislav sdělil Alexandrovi Dobrému, že by se moldavská země mohla dostat podobně jako Čechy “do vlastnictví sedláků a mnichů”.⁶

Pokud se týká Jakuba, je třeba se zmínit o tom, že podle mínění některých historiků to byl původem Čech, který byl učitelem staroslověnštiny v Moldavsku.⁷ Podle jiného názoru to byl Moldavan, který studoval v Praze a poslouchal tam přednášky a kázání mistra Jana Husa. Potom se připojil k husitskému hnutí a po svém návratu do Moldavska šířil Husovy myšlenky.⁸

Je zřejmé, že se moldavský kníže stavěl na odpor proti rozpínavým snahám Uher a Polska, které byly aktivně podporovány katolictvím, takže jeho souhlas s husitskou stranou byl přirozeným postojem.

Údaje o tomto předmětu lze najít také v dopise, který biskup Zbigniew Oleśnický poslal v lednu 1432 kardinálovi Cesarinimu. Biskup podával zprávu o tom, že katolictví v Moldavsku je ve špatné situaci, protože se tam vytvořilo mohutné ohnisko “husitského kacířství”. Poukázal na to, že se šířiteli husitství Jakobovi podařilo získat v Moldavsku mnoho přívrženců, kteří ve všech otázkách souhlasí s učením českých husitů. Zbigniew Oleśnický se ve svém dopise zmínil o biskupovi z Baie, který se obrátil s výzvou o pomoc a informoval o podpoře poskytované husitům knížetem Alexandrem Dobrým.⁹

⁴ K tomu Ș. PAPACOSTEA, *Știri noi cu privire la istoria husitismului în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun*, in: *Studii și cercetări științifice, Istorie*, roč. 13, sv. 2, 1962, s. 254-257; dopis je přetištěn v příloze. Srov. P. P. PANAITESCU, *Husitismul*, s. 276-277; C. CIHODARU, *Alexandru cel Bun*, s. 181.

⁵ Srov. I. MAKUREC, *Husitismul în România*, in: *Revista istorică* 1928, č. 1-3, s. 42; Ș. PAPACOSTEA, *Știri noi cu privire*, s. 254.

⁶ C. CIHODARU, *Alexandru cel Bun*, s. 181; P. P. PANAITESCU, *Husitismul*, s. 284.

⁷ P. P. PANAITESCU, *Husitismul*, s. 283.

⁸ K tomu A. EȘANU, *Din vremuri copleșite de greutăți*, Chisinău 1984, s. 123-124.

⁹ Ș. PAPACOSTEA, *Știri noi cu privire*, s. 253-254.

Zachovalo se rovněž 38 článků podporovaných moldavskými husity. Tyto články byly programem, který byl blízký myšlenkám levicového proudu v husitství a vyjadřoval odpor proti papeži a proti římskokatolické církvi.¹⁰

Konečně jiný historický údaj k tématu uvedl uherský historik 18. století, S. Timon, podle něhož přišli v době vlády Zikmunda Lucemburského do Moldavska Sasové, kteří hlásali husitské učení, a také Maďaři. Podle něho se Sasové usadili v Cotnari, kdežto maďarští husité sídlili ve Fărăoani, Vilcești, Bacău a jiných místech.¹¹ Podle jiného názoru se geografické rozšíření husitských uprchlíků soustřeďovalo do obcí Trotusi, Bacău, Roman, Tîrgul Neamt, Huși a Ciubărciu.¹²

Vzniká otázka, proč byli husité v Moldavsku tolerováni a dostávali pomoc. Za prvé, jak jsem se již zmínil, bylo přirozené, že v podmínkách expanze Uher a Polska, podporovaných Vatikánem, dával moldavský kníže přednost husitům,¹³ kteří byli jeho spojenci v úsilí nedovolit v Moldavsku šíření a rozlévání katolictví. V Moldavsku nebylo katolictví ani podporováno, ani pronásledováno, v zemi existovala svoboda vyznání. Je třeba ještě připomenout, že se husité v Moldavsku nestavěli proti pravoslaví. Psalo se o tom, že husitství hledalo v pravoslavné církvi pomoc v boji proti katolictví.¹⁴

Za druhé, husité posílili vojenskou sílu Moldavska a poskytli pomoc knížeti Alexandrovi Dobrému při organizování moldavské armády a v tažení proti Polsku roku 1431.¹⁵ Je pravděpodobné, že spolupráce mezi Moldavany a husity byla v té době navázána poprvé a obohatila jazyk novým slovem *tăbăra*, pocházejícím od hory Tábor, kde se husité v Čechách usadili.

Za třetí, husité byli zruční lidé, dobří řemeslníci, kteří se vyznačovali láskou k práci, byli pilní a přispěli k rozkvětu hospodářství moldavské země.

Za čtvrté, husité přinesli povzbuzující lidské hodnoty, které je velice dobře spojovaly s místním obyvatelstvem: toleranci, svobodu vyznání, lásku k práci, hrdinství, lásku k vlasti, důstojnost. Výměna kulturních, civilizačních a intelektuálních hodnot, jakož i mírové a duchovní kontakty, byly užitečné právě tak pro

¹⁰ Srov. *Istoria R. S. S. Moldovenești*, Chisinău 1984, s. 67-68.

¹¹ C. CIHODARU, *Alexandru cel Bun*, s. 179.

¹² Srov. Tr. IONESCU-NIȘCOV, *Husitica în istoriografia română*, in: *Romanoslavica* 10, 1964, s. 400.

¹³ K tomu V. CIHODARU, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV-XVI*, București 1985, s. 45.

¹⁴ P. P. PANAITESCU, *Husitismul*, s. 281; Ș. PAPACOSTEA, *Știri noi cu privire*, s. 255.

¹⁵ Srov. V. CIHODARU, *Țările Române*, s. 45; Șt. GOROVEI, *Mușatinii*, Chisinău 1991, s. 44; *Očerki vnešnepolitičeskoj istorii Moldavskogo knjažestva*, Kišinev 1987, s. 51-52.

obyvatelstvo Moldavska jako pro husity. Husitský vliv se pravděpodobně rozšířil více mezi obyvateli měst.¹⁶

Ohlas pobytu husitů v Moldavsku se udržel po celá staletí v zeměpisných názvech města *Huși*, vesnice *Huși* nebo v osobním jméně *Husul*. Je zajímavé, že nedaleko mé obce je kopec, který se nazývá *Husia*. Snad také toto místo má vztah k pobytu husitů v Moldavsku.

Na závěr bych chtěl říci, že historie dává věci do pořádku. Četl jsem s potěšením, že katolická církev připravuje rehabilitaci velkého českého reformátora Jana Husa a zřídila komisi, která shromažďuje dokumenty potřebné k této rehabilitaci.¹⁷

Z francouzštiny přeložil Jiří Kořalka

Příloha

1431 březen 5, Baia. Katolický biskup v Baie informuje krakovského biskupa o obtížném postavení katolictví a o šíření vlivu husitství v Moldavsku. Opis zprávy poslal polský král Vladislav Jagello uherskému králi Zikmundovi. Otiskl Š. PAPACOSTEA, in: *Studii si cercerari stiintifice, Istorie, anul 13, fasc. 2, 1962, s. 257-258.*

Dise Abschrift hat der kunig von Polen unserm Herrn dem kunig umb kein ander sach gesandet dann das er sein gnad zeige gen dem von Moldaw.

Reverendo in Christo patri ac domino domino Swigneo Dei gratia episcopo Cracoviase fratri et fautori suo specialissimo, salutem.

Amicabilibus salutationibus et obsecundationibus maioribus quibus possumus prae-admissa domine et frater noster reverende. Cum tamen ex codicibus legum indigentibus in necessitate sit subveniendum per presentes nostras literas insinuans in querelis quomodo per presentes nostras literas insinuamus in querelis quomodo per et infra nostram diocesim existit quidam nequissimus venenosissima Wykleffistorum secta infectus, nomine Jacobus, olim de carceribus vestre fraternitatis Cracovie fugatus metquintus aut septimus, prout plane et manifeste a magistro Hermanno bacalaurio in medicinis percepimus, quiquidem perfidissimus hereticus multa obpropria, contempiones ac pessumdaciones nobis coram domino terrestri intulit propter commendationem ipsius grece observacio-

¹⁶ V češtině byly odborné veřejnosti k uvedenému tématu dosud přístupné hlavně dvě studie: Josef MACŮREK, *Husitství v rumunských zemích*, Časopis Matice moravské 51, 1927, s. 1-98, a Ludovic DEMÉNY - Iosif PATAKI, *Husitské revoluční hnutí na území Lidové republiky rumunské*, in: Josef MACEK (ed.), *Mezinárodní ohlas husitství*, Praha 1958, s. 185-221. (Poznámka redakce.)

¹⁷ *Nezavisimaja gazeta* (Moskva), 10.8.1994, s. 2.

nis qui ante orthodoxam ecclesiam summe diligens et nunc ex inductione prefati perversi nobis multum inimicatur. Constituti eramus una cum eodem Jacobo personaliter coram domino terrestri dūm sentiens se habere favorem domini, obiciens nobis ad quesita cur Cracovie de carceribus et de tota terra Ungarie profugisset qui respondens si ecclesia romana non staret in errore et tota terra Ungarie non erraret, non venisset ad terram Walachie et in tota Ungaria nisi unum verum et perfectum sacerdotem invenisset et dominus noster papa non esset verus nec perfectus eo quod spurciis meretricorum et sumptibus curiam suam gubernaret et publice exponens quomodo ecclesia bene possit stare ex quo Agnes meretrix papa fuisset et puerum gingnisse et ita confundes ecclesiam Dei quod phas non est scribere, cum resistere non valemus ex tenuitate nostra et dominus eum fovet contra omnes Christi fideles cum nobis durum sit contra favorem calcitrare et dominus sibi concessit locum habitationis in civitate Bako ubi vivit sicut hereticus verus, habens circa se apostatem de ordine minorum communicans sub utraque specie tociens quociens sibi et suis placuerit, baptizando, confessiones audiendo et dominus terre sibi et suis literam prebuit ut qui eum vel discipulos suos hussitas calcitraret daret penam domino XX ducatos de Turcia in auro propterque ita animosus factus est quod neminem curat.

Quare frater noster venerande vestram dominationem invocamus inspicientes nos oculos pietatis et misericordie cum sub alis vestre dominationis speramus confoveri et velitis auxilio vestro et curanime ad hec facere literis regalibus ut dominus rex scriberet domino Woywode ut dirigeret sibi eundem hereticum ad examinandum et ad probandum ipsius perfectionem literis rutenicalibus ne nos suspectum per insinuacionem nostram haberet quia si perfectus honoraretur si hereticus cremaretur ne in nova plantacione Christiane fidei que late modo spargitur per emulum ecclesie eradicaretur, attendentes nostram inopiam et velitis fidem creditivam adhibere latori presencium veribs suis qui omnia et singula lucidius orenetus enucleabit. In his agite una cum doctoribus ob salutem animarum vestrarum et proper vitam eviternam.

Datum Moldanie feria secunda proxima ante dominicam letare sub anno nativitatibus ejusdem millesimo CCCC-mo XXXI-mo nostro sigillo secreto.

Vestre dominationis frater Johannes Dei gratia episcopus moldoviensis.

Táborité v polské historiografii 19. a začátku 20. století

WOJCIECH IWAŃCZAK

V minulém století a na počátku století dvacátého nebylo husitské hnutí s jeho různými frakcemi v popředí zájmu polských historiků. V podstatě nevznikly žádné analýzy zabývající se tímto problémem. Jedním z důvodů je z polského hlediska nepochybně poměrně malý význam této historické etapy pro celkový historický vývoj. Nicméně husitství a jeho radikální složky jsou zmiňovány mnoha autory, ale většinou v kontextu jiných událostí, o nichž daná díla pojednávají. A tak historická literatura, na kterou se soustředíme, obsahuje pouze obecné údaje se stručnými odkazy. Pojednává-li o polsko-českých vztazích, je sousední národ studován z hlediska polských národních zájmů. Proto také byla značná pozornost věnována otázce vlivu husitství na Polsko a při této příležitosti byl zdůrazňován aspekt šíření pronikajících heretických myšlenek. Je nutno poznamenat, že historické soudy byly do značné míry ovlivněny názory Jana Długosze,¹ který ostře odsuzoval husitství i se všemi jeho variantami. Díla tohoto kronikáře byla intenzivně zkoumána.

Náš průzkum začínáme výčtem odmítavých postojů, protože těch je většina. Joachim Lelewel,² nejvýznamější polský historik první poloviny 19. století, který s úspěchem využíval nejmodernějších výzkumných metod, sice rozlišoval

¹Srv. literaturu: J. MIKULKA, *Annales Jana Długosza a Czechy*, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 8, 1963, s. 19nn; M. KOCZERSKA, *Mentalność Jana Długosza w świetle jego twórczości*, *Studia Źródłoznawcze* 15, 1971, s. 109-139; J. MRUKÓWNA, *Jan Długosz, Życie i twórczość*, Kraków 1972; *Długossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza*, ed. S. GAWĘDA, díl I - II, Kraków 1980-1985; U. BORKOWSKA, *Regnum i sacerdotium w pismach Jana Długosza*, *Studia Źródłoznawcze* 26, 1981, s. 3 nn.; táž, *Treści ideowe w dziełach Jana Długosza, Kościół i świat poza Kościołem*, Lublin 1983; S. GAWŁAS, *Świadomość narodowa Jana Długosza*, *Studia Źródłoznawcze* 27, 1983, s. 3 nn.; *Jan Długosz. W pięćsetną rocznicę śmierci, Materiały z sesji* (Sadomierz 24-25 V 1980), Olsztyn 1983; M. BISKUP, *Jan Długosz (1415-1480) jako historyk Polski i krajów Europy środkowowschodniej*, in: tentýž, *Kazimierz Jagiellończyk*, Warszawa 1987, s. 316-336.

²A. ŚLIWIŃSKI, *Joachim Lelewel*, Warszawa 1932; I. CHRZANOWSKI, *Joachim Lelewel*, Kraków 1946; M. H. SEREJSKI, *Koncepcja historii powszechnej Joachima Lelewela*, Warszawa 1958; F. BRONOWSKI, *Idea gminowładztwa w polskiej historiografii, Geneza i formowanie się syntezy republikańskiej J. Lelewela*, Łódź 1969; H. WIĘCKOWSKA, *Joachim Lelewel*, Warszawa 1980.

husity a tábority, ale obě skupiny byly podle jeho názoru nemilosrdné a kruté.³ Ve svém komentáři k porážce husitské revoluce prezentuje názor, že pro uklidnění Čechů měla klíčový význam nikoli jednání v Basileji, ale porážka v bitvě u Lipan.⁴ Nedostatek terminologie je typický pro historická pojednání Lelewelova a jeho současníků. Kromě toho, že rozlišoval husity a tábority, například také říká: "čestí bratři to jest husité".⁵ Lelewel není ve své kritice tak radikální jako Maurycy Dzieduszycki,⁶ absolvent jezuitského semináře, nesmiřitelný obhájce katolické církve a talentovaný historik a publicista. Ve svém dvoudílném pojednání o kardinálu Zbigniewu Oleśnickém,⁷ které vyšlo počátkem padesátých let 19. století, nekompromisně odsoudil husitství a zvláště jeho radikální proudy. V Táboře byla podle jeho názoru prolévána krev nevinných lidí a město sloužilo jako skladiště válečné kořisti. Táborité se příliš nelišili od Mohamedových následovníků a stoupenců, kteří také propagovali svou víru pomocí meče a ničili své odpůrce.⁸ Podle Dzieduszyckého byli nejhorší orebité, vyhlášení svou nepřekonatelnou krutostí, a pikardi, jež ztotožňuje s adamity. Podle autora byli členové poslední jmenované sekty známí svými zvěřecími zvyklostmi, zhýralostí a mnohoženstvím, což nakonec vedlo Jana Žižku k jejich vyvraždění.⁹ Prokopa Velikého označuje jako "odporného kněze"¹⁰ a tvrdí, že obrovské ztráty, které si husitské války vyžádaly, vrátily Čechy o sto let zpět. Roztříštěnost husitského hnutí, které zahrnovalo tábority, orebity, sirotky a kališníky, způsobila, dle Dzieduszyckého názoru, nakonec jeho pád. A nebyl jediný, kdo tvrdil, že nejednotnost hnutí byla příčinou jeho pádu.

V případě, že se autor zabýval tábority častěji než pouze příležitostně, je možné pozorovat určitý názorový vývoj. V jednom z ranných děl (1868)¹¹ Augusta Sokołowskiho, profesora krakovské univerzity a člena rakouského parlamentu, se zdálo, že duch husitské revoluce na něj udělal hluboký dojem. Wicliffův nezanedbatelný vliv na události je hodnocen jako důležitější než obje-

³ Joachim LELEWEL, *Historia polska do końca panowania Stefana Batorego*, Warszawa 1962, s.253.

⁴ Tamtéž, s. 257.

⁵ Tamtéž, s. 394.

⁶ Bibliografie in: *Polski Słownik Biograficzny*, VI, Kraków 1948, s. 113-116.

⁷ Maurycy DZIEDUSZYCKI, *Zbigniew Oleśnicki*, díl I-II, Kraków 1853-1854; viz kritickou poznámku in: R.HECK, *Tabor a kandidatura jagielloňská w Czechach (1438-1444)*, Wrocław 1964, s. 10.

⁸ M. DZIEDUSZYCKI, *Zbigniew Oleśnicki*, I, s. 212.

⁹ Tamtéž, s. 213.

¹⁰ Tamtéž, s. 265.

¹¹ August SOKOŁOWSKI, *Stosunki polsko-czeskie za czasów wojen husyckich*, Dziennik Literacki XVII, 1868, s. 489-494, 505-511, 521-528, 538-543, 556-559, 575-577.

vení Ameriky, či vynález knihtisku. Je si vědom jak oddělení utrakvistů a táboritů, tak i politických a náboženských rozdílů mezi nimi. Nicméně hned dodává, že frakce byly schopny se okamžitě sjednotit, jestliže musely čelit nějakému společnému nebezpečí.¹²

Tento názor je typický také pro další historiky. Bitvu u Lipan označuje Sokołowski jako moment, kdy proti sobě stáli "reakcionáři".¹³ V roce 1900 vyšly stručné dějiny Polska od Sokołowského. V této knize líčí autor čtenářům výstřelky táboritů, jejich loupežné výpravy a jejich fanatické zásady, ale zároveň zdůrazňuje, že jenom po naléhavých prosbách umírněného křídla souhlasili se sjednocením, a to proto, že shledávali tuto taktiku jako jediný způsob, jak se vyhnout německé nadvládě.¹⁴

Antoni Prochaska¹⁵ se těmito otázkám ve svých dílech mnohokrát věnoval. Na rozdíl od Sokołowského zůstal jeho názor celé roky neměnný. Tento lvovský archivář a historik vždycky vyjadřoval svůj hluboký odpor k táboritům a k celému husitskému hnutí. Jakožto hluboce věřící člověk děsil se každé hereze, a tak není divu, že jeho kritika radikálních křidel husitského hnutí byla neobvykle tvrdá. Prochaska zaznamenal oba proudy jak revoluční, tak i reformační, a byl přesvědčen o tom, že se vzájemně vylučují. Podle jeho názoru táborité neměli ani jasnou víru ani politický program a navíc realizace jejich požadavků mohla ohrozit učení církve.¹⁶ Jejich vize sociálních změn byla nejen radikálnější než cíle francouzské revoluce, ale také poškozovala základy křesťanské společnosti. Učení táboritů, které prosazovalo rovnostářství a zrušení monarchie, vedlo k anarchii

¹² Tamtéž, s. 507.

¹³ Tamtéž, s. 577.

¹⁴ A. SOKOŁOWSKI, *Dzieje Polski ilustrowane*, II, Warszawa 1900, b.s.

¹⁵ Viz. K. MAŁEJCZYŃSKI, S. ZAJĄCZKOWSKI, *Działalność naukowa śp. Antoniego Prochaski*, *Kwartalnik Historyczny* 46, 1931, s. 53-74; *Polski Słownik Biograficzny* vol. XXVIII, Wrocław 1984, s. 470-472; PROCHASKOVA díla ukáže heslo: *Antoni Prochaska: Polska a Czechy w czasach husyckich aż do odwołania Korybuta z Czech*, *Studium z historii polsko-czeskiej, Rozprawy Wydziału Historyczno - Filozoficznego Akademii Umiejętności VII-VIII*, 1877-1878; *týž, Polska i husyci po odwołaniu Korybuta z Czech*, *Przewodnik Naukowy i Literacki* 11, 1883, s. 262-276, 351-377, 467-477, 535-556; *týž, Husyta Polski*, in: *tamtéž, Szkice historyczne z XV wieku*, Kraków - Warszawa 1884, s. 203-250; *týž, W czasach husyckich*, *Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności* 36, 1897, s. 166-288; *týž, W obronie społeczeństwa*, *Studium z dziejów Władysława Wareńczyka*, *Kwartalnik Historyczny* 15, 1901, s. 317-349; *týž, Napad husytów na Częstochowę w 1430 r.*, *tamtéž*, 21, 1907, s. 309-320.

¹⁶ *Týž, Polska a Czechy*, s. 36.

a nadvládě nejnižších vrstev.¹⁷ Obě křídla, jak reformní tak radikální, spojovaly dvě věci. Za prvé obranu všech slovanských národů proti německým snahám o jejich ovládnutí a za druhé zničení nejradikálnějších skupin hnutí - adamtů a pokračovatelů Martinka Húsky - prostřednictvím Jana Žižky. Tak nekompromisní soudy vzbudily vlnu nesouhlasu s Prochaskovou příliš ostrou kritikou; jedním z oponentů byl například Stanisław Smolka.¹⁸

Julian Sutowicz pokračoval v Prochaskově interpretaci husitství. Také hodnotil různé skupiny husitů, přičemž i podle jeho názoru ztělesňovali všechno zlo táborité s jejich sklony k republikánství a anarchii.¹⁹ Sutowicz, podobně jako řada dalších polských historiků v době po rozdělení Polska, neměl šanci stát se univerzitním učitelem, a proto pracoval na gymnáziu. Některé termíny používal poněkud zvláštním způsobem, což bylo částečně zapříčiněno dobovými zásadami historického popisu. Když autor například psal o Janu Želivském, nazýval ho jedním z vůdců pražských táboritů.²⁰ Z toho plyne, že pro Sutowicze se táborité stali synonymem radikálních skupin, aniž cítil potřebu je blíže lokalizovat.

V jedné publikaci předčasně zemřelého Walentina Mikrota (1881)²¹ je řada zajímavých sémantických postřehů. Poukazuje na nerealizovatelný program ultratáboritů, pikartů a adamtů a nazývá ho fantazií, ale na druhé straně husitství a husité jsou pro něj základní pojmy ztělesňující veškeré činy proti všeobecně přijímaným společenským normám včetně trvání na násilí. Dokonce i v Přehledu polských dějin od profesora Anatola Lewického z krakovské univerzity se vyskytují dvojnásobné a nelogické termíny.²² Poprvé vyšla tato populární kniha v roce 1884 a v období mezi světovými válkami byla doporučována jako školní učebnice. Ve výkladu o husitském hnutí zmínil Lewicki utrakvisty, ale zcela opomněl tábority.

Jak již bylo řečeno, historici, kteří ostře kritizují tábořské hnutí, jsou četnější než ti, jejichž umírněné názory jsou prezentovány mnohem promyšleněji. Karol Boromeusz Hoffman patří do té druhé nepočtené skupiny. Je to velmi

¹⁷ Týž, *W czasach*, s. 180 nn.

¹⁸ Např., Stanisław SMOLKA, *Unia z Czechami*, in: tamtéž, *Szkice historyczne*, díl I, Warszawa 1882, s. 133 nn.

¹⁹ Julian SUTOWICZ, *Stosunek Władysława Jagiełły do husytów czeskich*, Biblioteka Warszawská 39, 1879, díl II, s. 355 nn.

²⁰ Tamtéž, díl III, s. 41 nn.

²¹ Walentin MIKROT, *Walka w Polsce o stosunek kościoła do państwa (od r. 1434 do 1440)*, Kraków 1881.

²² Anatol LEWICKI, *Zarys historii polskiej aż do najnowszych czasów*, Kraków 1884; týž, *Król Zygmunt Luksemburski a Polska 1420-1436*, *Kwartalnik Historyczny* 10, 1896, s. 67-91; biografie LEWICKÉHO in: *Polski Słownik Biograficzny*, XVII, Wrocław 1972, s. 224 nn.

zajímavá osobnost, jejíž role v polské historiografii je poněkud kontroverzní.²³ Hoffman, který odešel z Polska po Listopadovém povstání a který vystupoval proti romantismu i proti demokraticko-republikánským tendencím, obviňoval papeže, že zmařil polsko-české spojenectví. Táborité jsou popsáni jako demokratická strana ve společnosti a autor je porovnává s aristokratickou a měšťskou skupinou - kališníky.²⁴ Vůdce táboritů Žižka, nebyl zpočátku příznivě nakloněn polskému králi, ale později s ohledem na zájmy všech Slovanů změnil svůj názor. Polská historiografie v devatenáctém století stále ještě zastávala názory podobné tomuto názoru Hoffmanovu, který tvrdil, že v 15. století čítal český národ 13 milionů lidí, jako tomu bylo o čtyři století později.²⁵ Tento odhad je značně přehnaný, protože počet obyvatel českých zemí koncem 18. století je odhadován na 4 miliony.²⁶

Tadeusz Korzon,²⁷ jeden z nejvýznamějších členů takzvané varšavské historické školy, si všímá jak kladů, tak záporů tábořského hnutí. Ve své knize *Dějiny středověku (1884)*²⁸ popisuje, jak sirotci, orebité a adamté, hnání nezkrotným fanatismem, nejenomže plenili vlastní zemi, ale také rozšiřovali násilí a válečnou spoušť do mnoha dalších evropských zemí. Přesto ale vysoce oceňuje Žižku jako geniálního стратега a organizátora. Korzon šel ve svém ocenění tohoto muže ještě dále a připsal mu osobní velení nad první pražskou defenestrací.²⁹ Tyto nedostatky z pera tak významného historika mohou být vysvětleny tím, že se nikdy nezabýval středověkem.

Zdrženlivý přístup ke zmíněným tématům měl také Stanisław Smolka,³⁰ profesor univerzity v Krakově a Lvově. Tento učenec byl typickým představitelem pozitivistického evolucionismu a zůstal pod vlivem krakovské historické školy. Nazýval tábority radikální stranou lidí z nižších vrstev a utrakvisté měli podle

²³ Srov. M. H. SEREJSKI, *Zarys historii historiografii polskiej*, díl I, Łódź 1954, s. 106; A. F. GRABSKI, *Historia i świadomość polska, Epoka romantyzmu*, in: *Polska, czeska i słowacka świadomość historyczna XIX wieku*, ed. R. HECK, Wrocław 1979, s. 39.

²⁴ Karel Boromeusz HOFFMAN, *O panslawizmie zachodnim*, *Studium Historyczne*, Poznań - Berlin 1868, s. 71.

²⁵ Tamtéž, s. 46.

²⁶ *České a československé dějiny*, díl I, Od počátku do roku 1790, Praha 1991, s. 79.

²⁷ Srov. J. WŁODARCZYK, *Tadeusz Korzon, Główne koncepcje historyczne i historiozoficzne*, Łódź 1958; B. GROCHULSKA, *Tadeusz Korzon (1839-1918)*, in: *Historycy warszawscy ostatnich dwóch stuleci*, Warszawa 1986, s. 115-133.

²⁸ Tadeusz KORZON, *Historia wieków średnich*, 2. vyd., Warszawa 1892, s. 390.

²⁹ Tamtéž, s. 388.

³⁰ S. ZAKRZEWSKI, *Stanisław Smolka*, *Kwartalnik Historyczny* 38, 1924, s. 1-26; H. BARYCZ, *Stanisław Smolka w życiu i w nauce*, Kraków 1975.

jeho názoru nejlepší morálku.³¹ Kritizoval anarchistické a revoluční prvky, ale husitství jako takové pro něj bylo nejužasnější manifestací boje svobodných myšlenek proti poutům, kterými společnost svazovala středověká církev.³²

Základní zásady z programu táboritů se objevují také v pracích Adama Szelągowského, profesora ze Lvova, jehož díla se začala objevovat na přelomu 19. a 20. století.³³ Společenské zásady táboritů vnímá jako velmi blízké komunismu, s tím ovšem, že chtěli navíc vytvořit teokratickou republiku.³⁴ Dílo je doplněno hodnocením, kde Szelągowski říká, že basilejské kompaktáty "byly koneckonců následkem diskreditace radikálního hnutí, jež se vzdálilo od umírněných myšlenek".³⁵

Jak již bylo řečeno, doposud jsme zde uváděli pouze autory, kteří působili na univerzitách. Justyn Feliks Gajsler³⁶ byl amatér (příčemž toto označení nechápeme ani trochu hanlivě) a pravděpodobně jediný Polák, který v 19. století zpracoval kvalitní přehled české historie. Tento historik a spisovatel, který se dlouhá léta živil jako poštovní úředník a který hlásal demokratický liberalismus, shledával Čechy "jedinou chloubou Slovanů". Jeho kniha není bez nedostatků, ale toto neobyčejně střídme vyprávění svědčí o autorově nestrannosti. Popisuje kruté činy a drancování táboritů, ale pozornost věnuje také jejich každodenní prostotě a strohosti jejich liturgie. Za zmínku jistě stojí jeho zvláštní důraz na vývoj názorů radikálních skupin. Po první fázi hesel a nerealistických idejí, táborité opustili komunismus a začali se věnovat řemeslům, obdělávání půdy a válčení.³⁷

Nakonec se podívejme na několik pozitivních ohlasů táboritského hnutí. Walerian Krasinski,³⁸ jeden z Lelewelových pokračovatelů, který po listopadovém povstání žil v Anglii, byl nadšeným obdivovatelem husitského hnutí. Tento historik, překladatel a politický aktivista rozdělval husitství velmi jednoduše: ti, kteří požadovali nejvíce reform, museli být táborité a ti, kteří volali po menších změnách, museli být kališníci.³⁹ Vysoce oceňoval vůdce táboritů: Jana Žižku a

Prokopa Velikého. U Žižky oceňoval jeho válečnické schopnosti, ale Prokopa Velikého si vážil více, protože byl ochoten uzavřít mír, zatímco Žižka byl ovládnán nesmiřitelností, která pramenila z jeho touhy po pomstě.⁴⁰ Kniha Michala Gliszczynského (1859) je jediná monografie o husitství napsaná v Polsku v období, o němž pojednáváme. Nejedná se však o práci původní, protože vychází z publikací Palackého a Sommera⁴¹, jak je zmíněno v podtitulu. Nicméně autor do knihy nepochybně vložil svůj vřelý názor na husitství. Dokonce polemizuje s Palackým a vyvrací jeho kritiku proticírkevních trendů v husitství.⁴² Gliszczynski přijímá téměř všechny revoluční programy kromě těch nejradikálnějších, jako byly myšlenky Martínka Húsky a adamitů.⁴³ Způsob, jakým hodnotí tábority Józef Dąbrowski (pseudonym Grabiec)⁴⁴, odpovídá jeho vlastnímu životu a politickým názorům. Tento socialistický aktivista ovlivněný socialistickými myšlenkami a později lidovým hnutím je jednoznačně pro zavedení rovnoprávnosti a vlády lidu.⁴⁵

Názory, které tady byly prezentovány, ukazují, že táborité byli často hodnoceni odlišně od ostatních složek husitského hnutí. Vždy je zdůrazňováno vnitřní dělení husitství a je pravidlem, že kališníci jsou vnímáni jako nadřazená skupina. Názory na uspořádání společnosti hlásané tábority jsou většinou hodnoceny negativně, ale jejich válečnické schopnosti jsou oceňovány, zvláště úspěchy Jana Žižky a Prokopa Velikého. Náboženský a ideologický program táboritů stále ještě čeká na důkladný výzkum. Širší kontext, do něhož byly všechny události zasazeny, vycházel z česko-polských politických vztahů, a kromě toho někde v pozadí stál boj slovanských národů proti německé hrozbě.

³¹ S. SMOLKA, *Unia z Czechami*, in: *týž*, *Szkice historyczne*, díl I, Warszawa 1882, s. 174.

³² *Tamtéž*, s. 133.

³³ Viz např. Adam SZELĄGOWSKI, *Chłopi dziedzice we wsiach na prawie polskim*, in: *Studia nad historią prawa polskiego*, díl I, Lwów 1899, s. 45 nn.; *týž*, *Śląsk i Polska wobec powstania czeskiego*, Lwów 1903; *týž*, *Wzrost państwa polskiego w XV i XVI w.*, Lwów 1904.

³⁴ *Týž*, *Historia średniowieczna (963-1453)*, Warszawa 1919, s. 340.

³⁵ *Tamtéž*, s. 342.

³⁶ *Srov. Polski Słownik Biograficzny*, VII, Kraków 1948, s. 219.

³⁷ Justyn Feliks GAJSLER, *Rys dziejów czeskich*, díl II, Warszawa 1892, s. 9 nn.

³⁸ *Srov. Polski Słownik Biograficzny*, XV, Wrocław 1970, s. 193 nn.

³⁹ Walerian KRASIŃSKI, *O Czechach i Polsce w wieku XIV, XV i XVI*, Wieniec II, 1858, s. 461 nn.

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 471.

⁴¹ Michał GLISZCZYŃSKI, *Hus i husyci, szkice historyczne*. Napisał podług Palackiego i Sommera, Warszawa 1859.

⁴² *Tamtéž*, s. 41 nn.

⁴³ *Tamtéž*, s. 206 nn.

⁴⁴ *Srov. Polski Słownik Biograficzny*, V, Kraków 1939, s. 12-14.

⁴⁵ Józef GRABIEC, *Dzieje Polski Niepodległej*, 3. vyd., Warszawa 1920, s. 111 nn.

Nejnovější ruská historiografie husitského hnutí 1980 - 1994

LJUDMILA PAVLOVNA LAPTĚVA

Přestože v současnosti dochází v ruské historické vědě k výměně priorit, husitskému hnutí v Čechách se stále přikládá dostatečná pozornost. Tuto skutečnost lze objasnit jednak badatelskou tradicí, založenou ještě ruskými historiky z přelomu 19. a 20. století, jednak zvýšeným zájmem vzdělané ruské společnosti o středověké dějiny Evropy vůbec. Jejich studium bylo v době socialismu omezováno "neaktuálností" středověké problematiky pro ideologii a politiku socialistického státu. Neméně významnou roli sehrála také mentalita ruské inteligence, která se vyznačuje šířkou duchovních zájmů, což umožňuje a podněcuje sledování témat, jež sice nepřinášejí okamžité výsledky hmotného charakteru, ale zato uspokojují intelektuální potřeby člověka. Proto v současné době v Rusku, nehledě na obtížnou ekonomickou a vnitropolitickou situaci, vědecký život v humanitní oblasti zdaleka neuhasl, ale naopak získal výraznou dynamiku. V humanitní sféře naší vědy se postupně zaplňují tematické mezery a probíhá postupné přehodnocování historických procesů. To platí také o husitském hnutí. Zájem o tento historický fenomén neupadl, přestože starší generace historiků většinou již ukončila svoji činnost.

O husitském hnutí nyní v Rusku píší nejen dosud působící představitelé staršího pokolení, ale také vědci střední generace; svůj zájem o tuto problematiku projevuje i mládež. Pro udržení kontinuity zájmu o husitství má v našich podmínkách velký význam rozšíření pramenné základny dějin husitství pomocí ruských překladů odpovídajících pramenů. Za sledované období se podařilo několik takových překladů pořídit. Tak velký počet rozsáhlých úryvků z děl českých středověkých myslitelů se dočkalo ruské verze v publikaci „Antologie české a slovenské filozofie“, která spatřila světlo světa v r. 1982. Kniha představuje výsledek kolektivního úsilí spolupracovníků bývalých ústavů filozofie v Praze a Bratislavě a Ústavu filozofie bývalé AV SSSR. Je určena jak znalcům kulturní a duchovní historie západních Slovanů, tak i širokému publiku vzdělaných čtenářů.

V publikaci našly své místo překlady spisů některých významných osobností českých dějin předhusitského a husitského období. Tak byl poprvé publikován výtah z Pochvalného slova filozofii Vojtěcha Raňkova z Ježova a také

fragment z třetí knihy Pravidel Starého a Nového zákona Matěje z Janova. Překlady byly pořízeny z latinských vydání těchto prací, která byla publikována ve 20. století. Úryvky z děl Tomáše Štítného ze Štítného se sice i dříve překládaly do ruštiny, ale v Antologii se objevil i dosud nepřeložený traktát Štítného O podobnosti lidských řečí chórům andělským, pořízený ze staročeské verze vydané v r. 1956.

Husitské období je v Antologii zastoupeno traktátem Stanislava ze Znojma "O pravdivém a lživém", jenž se také dříve do ruštiny nepřekládal. Co se týče děl Jana Husa, některá z nich byla známa z ruských překladů, pořízených ještě v 19. století. Ve výše jmenované publikaci byly ve zkráceném znění otištěny tři ústřední části Husova spisu O církvi. Táborské ideály představovaly v Antologii anonymní chiliastické texty Bludné články táboritů. Husitskou tematiku uzavíral překlad četných fragmentů z traktátu Petra Chelčického Sieť viery pravej.

Vydání husitských pramenů, realizované v Antologii, nepochybně představuje podnik velké informační hodnoty. Většina opublikovaných materiálů se v ruské verzi objevila poprvé a tímto způsobem se stala dostupná širokému okruhu čtenářů. Bohužel však úvodní studie, charakteristiky autorů publikovaných děl i komentáře k textům jen velmi málo rozšiřují naše dosavadní poznání. Ba navíc úvodní stať dokáže pouze zmást čtenáře. Například v otázce charakteristiky husitského hnutí, jež hodnotí jako "selskou válku Čechů proti poněmčelé šlechtě a vrchnímu panství římského císaře, nábožensky zabarvenou a motivovanou národnostními konflikty".¹ Je zřejmé, že autoři úvodní stati nebyli obeznámeni s hodnocením husitského hnutí, jež v 80. letech převládalo v celé evropské literatuře, a dokonce že o něm neměli ani ponětí. Zvláště zastaralé a místy zcela smyšlené se v úvodní stati jeví periodizace husitského hnutí², hodnocení názorů Husa³ a Chelčického⁴, táborského chiliasmu atd. Avšak jestliže zkreslené hodnocení různých stránek husitského hnutí lze vysvětlit skutečností, že v době vydání antologie se vše podřizovalo marxistické ideologii, značný počet faktických chyb v charakteristice tvorby i životních osudů autorů publikovaných děl a také nefunkčnost textových komentářů mají na svědomí pořadatelé antologie, kteří zřetelně nebyli kompetentní vyslovovat se k otázce dějin husitství.

Další vydání pramenů o husitském hnutí ve sledovaném období představuje v roce 1992 vydaný příklad tří husitských kronik pod souhrnným názvem

¹ *Antologija češskoj i slovackoj filozofii*. Moskva 1982, s. 9.

² Tamtéž, s. 48. Celé hnutí je spojováno s husitskými válkami a je zakončeno rokem 1434 (bitvou u Lipan).

³ Tamtéž, s. 9. Husovi se připisuje rozpracování teze o přijímání laiků podobojí.

⁴ Tamtéž, s. 10. Petr Chelčický je ztotožňován s tábority (!).

„Husitské hnutí ve výkladu současníků“.⁵ Kniha vyšla ve vydavatelství Moskevské univerzity a byla určena studentům Fakulty historie. V úvodu se předkládá současná koncepce výkladu husitského hnutí a poukazuje se na to, že v ruské historiografii se dosud nestačila všeobecně rozšířit. Dále jsou zde charakteristiky autorů přeložených děl, vysvětluje se jejich činnost a význam pramene pro studium husitského hnutí. Poté následují texty z děl Petra z Mladoňovic „Zpráva o Mistru Janu Husovi v Kostnici“, „Vyprávění o Mistru Jeronýmu Pražském, upáleném v Kostnici ve jménu Krista“ a „Kronika překrásná o Janu Žižkovi, družiníku krále Václava IV.“. Všechny tyto kroniky byly do ruštiny přeloženy poprvé. „Zpráva o Mistru Janu Husovi“ byla vydána ve zkrácené verzi, dva ostatní prameny přeloženy v plném znění. Vydání bylo opatřeno komentáři, soupisem literatury k husitskému hnutí, jmenným i historicko-zeměpisným rejstříkem a odkazy na dosavadní ruská vydání husitských pramenů. Překlad byl pořízen z českého vydání *Ze zpráv a kronik doby husitské*, z r. 1981.⁶ Ačkoli kniha byla vydána jako učební pomůcka, dle názoru jednoho z recenzentů "ve skutečnosti představuje pro domácí vědu nedocenitelné vydání pramenů s prvořadým významem pro studium husitského hnutí".⁷

Ze studijní literatury je možné také připomenout „Chrestomatii z historie Slovanů“, vydanou v Minsku r. 1987, v níž byl jeden oddíl věnován pramenům k dějinám husitského hnutí.⁸ V něm největší část zaujímá fragment z kroniky Vavřince z Březové, přeložený do ruštiny ještě v roce 1962.⁹ Další fragmenty byly převzaty také z již dříve realizovaných ruských vydání, některé byly přeloženy z českých studijních příruček.¹⁰ Z pedagogického pohledu značně pochybný se jeví způsob výběru pramenného materiálu. Jedná se pouze o úryvky (někdy velmi krátké), vytržené z kontextu dokumentu či díla bez jakýchkoliv vysvětlivek. Tímto způsobem byl student již dříve orientován na to, aby využíval pramen pouze jako ilustraci existujících názorů, ale nikoli jako výchozí bod vlastní interpretace. V této studijní příručce lze spatřovat klasický příklad dogmatického marxistického přístupu k významu pramene pro historické studium.

⁵ *Gusitskoje dviženie v osveščennii sovremennikov*. Istočniki i materialy dlja praktičeskich zanjatij. Sostavitel' i perevodčik prof. L. P. LAPTEVA. Moskva, MGU, 1992.

⁶ Ivan HLAVÁČEK (ed.), *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Praha 1981.

⁷ *Slavjanovedenie* 1994, č.1, s. 104 - 105.

⁸ *Chrestomatija po istorii južnych i zapadnych slavjan I.*, Minsk 1987, s. 183 - 193.

⁹ Lavrentij iz BREZOVCI, *Gusitskaja chronika*, Moskva 1962.

¹⁰ Např. *Naše národní minulost v dokumentech*, Praha 1954; *Minulost našeho státu v dokumentech*, Praha 1971.

Zároveň s vydáním překladů pramenů k husitskému hnutí se objevila publikace, přinášející jejich přehled a obecnou charakteristiku. Jedná se o knihu L. P. Laptěvy „Písemné prameny českých dějin období feudalismu“.¹¹ Zde byly podány všeobecné informace o pramenné základně studia husitského hnutí, zprávy o vydání pramenů, jejich překladu do ruštiny, ale také o ruské, české i jinojazyčné literatuře, která se k těmto pramenům vztahuje. V úvodní stati se autorce nepodařilo vyhnout se některým hodnocením a formulacím, rozšířeným v marxistické historiografii, jež jsou v současné době pokládány za zastaralé. Čtenář nalezne i řadu jiných nedostatků, o nichž svého času psali recenzenti monografie.¹²

V současné době jsou připraveny v tisku nová vydání přehledu pramenů, kde se podařilo uvedené nedostatky odstranit a kde se již počítá s novými výsledky historické vědy ve sledované oblasti.¹³

Na závěr přehledu vydávání a studia pramenů k husitskému hnutí je třeba připomenout stať opublikovanou ještě v r. 1975, která však nenalezla odezvu a tedy zůstala prakticky neznámou. Došlo k tomu kvůli malému nákladu jediného provinčního vydání zmíněné stati. Máme na mysli práci L. M. Makarovové „Inkunábule oddělení vzácných knih a rukopisů Státní veřejné vědecko-technické knihovny Sibiřské pobočky AV SSSR“.¹⁴ Text uvádí, že ve jmenované knihovně je uložena inkunábule s otištěnými akty Kostnického koncilu, dotýkajícími se odsouzení Husa a Jeronýma Pražského.¹⁵ Materiály jsou obsaženy ve sborníku, kde se kromě nich nacházejí i dekrety Basilejského koncilu vydané Sebastianem Brantem v r. 1499 a také dílo Francisca Podgia „Vyvrácení Savonarolových bludů“ (Lipsko 1498). Jak ukazuje L. M. Makarovová, v aktech Kostnického koncilu po úvodních poznámkách, jež obsahují popis slavnostního zahájení koncilu, následují protokoly 45 zasedání a do zvláštní části jsou odděleny materiály, obsahující reprodukci „Viklefových a Husových bludů, odsouzených

¹¹ L. P. LAPTEVA, *Písemnyje istočniki po istorii Čechii perioda feodalizma (do 1848 g.)*, Moskva, MGU 1985, s. 122 - 140.

¹² Srv. např. recenzi Zdeňka ŠMEČKA (Slovanský přehled 1986, č. 4, s. 333 - 334); Jaroslava PÁNKA (FHB 13, 1990, s. 429 - 433) aj.

¹³ Existují dvě varianty do tisku připravených studií s charakteristikou českých pramenů k husitskému hnutí: a) *Istočnikověděnie istorii južnych i zapadnych slavian perioda feodalizma*. Učebnoje posobie. (odevdáno nakladateli v r. 1993); b) L. P. LAPTEVA, *Istočniki po istorii Čechii perioda feodalizma*, Moskva 1992 (cyklus přednášek, strojopisná verze, 256 s.). Vzhledem k nedostatku financí se jeví vydání těchto studijních příruček jako krajně problematické.

¹⁴ *Voprosy istorii knižnoj kul'tury*. Sbornik naučnych trudov 19, Novosibirsk 1975, s. 166 - 172.

¹⁵ Heinrich GRAN - Johann RYNNAN (edd.), *Concilium Constantiense, Acta et decreta II./4*, Hagenau 1500, 4°, f. 112.

koncilem“.¹⁶ Na titulním listu dekretů Kostnického koncilu se nachází kurzívou vyvedený latinský nadpis, který oznamuje: „Ty, čtenáři, máš před sebou neblahý koncil, shromážděný v Kostnici proti bohem vyvoleným Janu Husovi a Jeronýmovi Pražském“. Podle názoru paleografů, nadpis odpovídá počátku 16. století. Inkunábule připomínaná v článku L. M. Makarovové je známa specialistům,¹⁷ avšak její podrobnější popis by mohl zřetelně rozšířit naše představy o přijímání husitské ideologie v Evropě 16. století.

V ruské historiografii sledovaného období se rozpracovávaly také dílčí konkrétní otázky o formování husitské ideologie, o husitské kultuře, o problémech ekonomického rozvoje měst v předvečer husitské revoluce.

Je třeba poznamenat, že objasnění jmenovaných i dalších otázek v současné době přímo souvisí s věkem autora. Lidé starší generace (A. I. Ozolin, J. F. Ivanov a další), jejichž názory se zformovaly v období socialismu a kteří již ukončili nebo končí svoji tvůrčí dráhu, se pevně drží marxistických forem a metod práce s prameny a nechtějí nebo nemohou reflektovat a promyšlet nové přístupy k tématu. Pokračují v pevné víře v to, v čem právě marxistická historiografie husitského hnutí představovala vrchol vědeckého poznání tohoto tématu. Tak A. I. Ozolin, jenž několik desítek let zkoumal rozličné aspekty husitského hnutí, v brožurě o zrodu husitské ideologie, publikované v Saratově r. 1986¹⁸, stejně jako ve svých dřívějších pracích, klasifikuje všechny husitology podle ideologického principu. Rozděluje je na reakcionářské, liberální a radikální, ale k pokrokovým řadí pouze historiky-marxisty. Celkově práce A. I. Ozolina z 80. let nepřinášejí nic nového k základnímu poznání, avšak konkrétní materiál v studiích o městech předhusitského období¹⁹ stojí za pozornost, jestliže si uvědomíme značně skromný počet prací na toto téma v našem dějepiscetví. Co se týče Ozolinovy brožury o zrození husitské ideologie, jedná se o studijní příručku a přestože nepřináší nic nového, svůj účel splňuje.

Výzkumy kultury předhusitského a husitského období se soustředily na témata, související s pražskou univerzitou. Tak se G. I. Lipatnikovová v neve-

generali Constantiensi Concilio.

¹⁷ Inkunábule je zachycena v katalozích. E. I. BOBROVA (ed.), *Katalog inkunabulov*, Moskva - Leningrad 1963; Géza SAJÓ - Erzébet SOLTÉSZ (edd.), *Catalogus incunabulorum ...*, Vol. I., in: *Aedibus Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapest 1970.

¹⁸ A. I. OZOLIN, *Antifeodalnaja opozicija v Čechii vtoroj poloviny XIV - načala XV in: Zarožděnie gusitskoj ideologii. Metodičeskoje posobie*, Saratov 1988.

¹⁹ Týž, *Zemlevladienie korolevskich gorodov v Čechii v XIV - načale XV v.*, Srednevekovij gorod 6, Saratov 1981, s. 37 - 47; týž, *Goroda i rozvitie češko-germanskich svjazej v XIV - načale XV v.*, Srednevekovij gorod 8, Saratov 1987, s. 98 - 105.

likém pojednání dotkla otázky, jak vysoce se česká společnost, a především univerzitní inteligence, seznámila s filozofickým a uměleckým odkazem antiky.²⁰ Zajímavý materiál obsahuje i druhá práce autorky, věnovaná problému feudální inteligence.²¹ Pro ruskou historiografii je to nové téma. G. I. Lipatnikovové se podařilo na základě dostupných pramenů vytvořit studii, jež představuje velkou informativní hodnotu.

Duchovní život pražské univerzity, různé aspekty činnosti univerzitních mistrů předhusitské a husitské doby aktivně studuje A. V. Randin, představitel nové generace ruských husitologů. Na vědeckou dráhu vstoupil v polovině 80. let po předchozí přípravě v Praze, kde také sebral materiál pro kandidátskou disertační o roli pražské univerzity v husitském hnutí. Randin, od přírody talentovaný, se rychle orientoval v evropské literatuře věnované husitskému hnutí, důkladně prostudoval pramennou základnu svého tématu a samostatně publikoval řadu pozoruhodných výsledků. Úplně zavrhl pojetí husitského hnutí, předložené sovětskými historiky éry socialismu. Kriticky se také postavil k československé marxistické historiografii a neztotožňuje se slepě ani se závěry současných husitologů-nemarxistů, nýbrž jde vlastní cestou. Je autorem řady zajímavých výzkumů role mistrů pražské univerzity ve formování utrakvistického programu husitského hnutí²², ideových bojů na pražské univerzitě²³, prvního pokolení českých viklifistů²⁴ a další. Zvláště cenným se podle našeho názoru jeví Randinův výzkum původu, společenského postavení, univerzitní a církevní kariéry členů pražské akademické obce husitského období. Na základě různorodých pramenů sestavil autor tabulky, jež tvoří přílohu práce a z nichž může čtenář získat svědectví o 68 mistrech pražské univerzity za přibližně stoleté období (konec 60. let XIV. století - polovina 60. let XV. století.²⁵ Pokud je nám známo, podobnou prací se dosud nikdo nezabýval.

²⁰ G. I. LIPATNIKOVA, *Vosprijatie elementov antičnoj kul'tury v gorodskoj kul'ture Čechii XIV - XV v., Srednevekovij gorod 6, Saratov 1981, s. 148 - 150.*

²¹ Táž, *K probleme feodal'noj intelligencii (na materiale istorii Pražskogo universiteta)*, in: *Voprosy istorii slavjan, Voronež 1985, s. 3 - 15.*

²² A. V. RANDIN, *Roľ magistrov Pražskogo universiteta v formirovanii utrakvisticko programy gusitskogo dviženija v Čechii*, in: *Obščestvo i gosudarstvo v drevnosti i srednije veka v stranach Zapadnoj Evropy, Moskva 1985, s. 99 - 115.*

²³ Táž, *Idejnaja bor'ba v Pražskom universitete (vtoraja poloviny XIV v.)*, in: *Obščestvo i gosudarstvo v drevnosti i srednije veka v stranach Zapadnoj Evropy, Moskva 1986, s. 104 - 122.*

²⁴ Táž, *Pražskij universitet i razprostranenie v Čechii učenia Johna Wicliffa (pervoje pokolenie češskich viklifistov)*, *Social'no-političeskaja bor'ba v stranach Evropy i Ameriki v srednie veka i novoe vremja, Joškar-Ola 1991, s. 76 - 92.*

²⁵ Táž, *Rasstanovka sil v gusitskom dviženii i magistry Pražskogo universiteta (1419 - seređina*

Bohužel situace, která se nyní v Rusku vytvořila, umožňuje V. A. Randinovi publikovat své práce především jen v malotirážních provinčních sbornících a pouze zřídka v centrálních (případně v těch, které vycházejí v hlavních městech federace). Vzhledem k tomu se jeho díla ne vždy dostanou do rukou čtenářské veřejnosti, a proto také méně, než by mohla, napomáhají k překonávání zastaralých koncepcí husitského hnutí v naší vědě.

Ještě v jednom provinčním sborníku příspěvků - Tverské univerzity - byla publikována stať autorky těchto řádek o kultuře období husitského hnutí. Zde se poprvé v ruské historiografii podává hodnocení kulturního rozvoje Čech v podmínkách husitské revoluce v dostatečně podrobném výkladu.²⁶

Vedle děl, speciálně věnovaných otázkám husitského hnutí, zasahuje jeho problematika i do odpovídajících oddílů učebnic historie středověké Evropy²⁷, syntetických prací o dějinách rolnictva ve středověku²⁸ a dějinách Československa. Pochopitelně osoby, které psaly tyto oddíly, nestudovaly ani samo husitské období, ani neznaly českou literaturu včetně současné. Autoři všeobecných prací obyčejně přebírají interpretace ze zastaralých děl A. I. Ozolina, B. T. Rubcova a dalších představitelů sovětské historiografie 50. - 60. let, čímž do svých nových (a celkově zajímavých a cenných) prací zařadili staré charakteristiky o stavu ekonomiky a sociální situaci v předhusitských Čechách, o povaze husitského hnutí, o roli tábořské obce atd. Tak v "Kratkom očerke istorii Čechoslovakii", vydaném r. 1988²⁹, autor při charakteristice podstaty husitství říká: "Jak napsal K. Marx, byla to ,nacionálně-česká selská válka ..., nesoucí konfesijní zabarvení".³⁰ Analogická hodnocení a další stereotypní závěry, vypracované marxistickou historiografií 50. - 60. let, se nacházejí i v jiných nových vydáních publikací tohoto druhu a s úspěchem tak přecházejí ze staré literatury do nové.

Nicméně díky r. 1990 vydané práci L. P. Laptěvy "Husitské hnutí v Čechách 15. století"³¹ se situace začala postupně měnit. Ačkoli autorka nenáleží

30. godov XV v.), Social'no-političeskije i kul'turnyje processy v stranach Evropy i Ameriki v srednie veka i novoe vremja, Joškar-Ola 1990, s. 3 - 43.

²⁶ L. P. LAPTEVA, *Češskaja kul'tura v period gusitskogo dviženija v Čechii XV v., Srednevekovaja gorodskaja kul'tura, Tver' 1991, s. 47 - 62.*

²⁷ *Istorija srednich vekov. Dlja studentov istoričeskich fakul'tetov pedagogičeskich institutov, Moskva 1986, s. 288 - 300.*

²⁸ Sr. E. V. GUTNOVA, *Klassovaja borba i obščestvennoje soznanie krestjanstva v srednevekovoj Zapadnoj Evrope (XI - XV vv.)*, Moskva 1984, s. 223 - 249; *Istorija krestjanstva v Evrope. Epocha feodalizma 2, Moskva 1986, hlavy 9 a 20.*

²⁹ *Kratkaja istorija Čechoslovakii s drevnejšich vremen do našich dnei, Moskva 1988.*

³⁰ Tamtéž, s. 79; podrobněji o této knize sr. *Sovetskoje slavjanovedenie, 1990, s. 90 - 91.*

³¹ L. P. LAPTEVA, *Gusitskoje dviženie v Čechii XV veka. Učobno-metodičeskoje posobie, Moskva 1990.*

ani k mladé, ani ke střední generaci husitologů, nikdy se nepodílela na krajnostech sovětské marxistické historiografie, za což se jí čas od času dostávalo označení "pozitivistů", se všemi důsledky, jež z takové charakteristiky vyplývaly. Znalost výsledků české, německé a jiné západní husitologie dovolila autorce představit ve své knize jiné chápání husitského hnutí, než to, které bylo čtenářům předkládáno v pracích 50. - 60. let a částečně i ještě i v letech následujících. U vědomí toho, že kniha zároveň představuje studijní příručku studentů - historiků, se lze nadít, že nové pokolení ruských bohemistů už nebude vycházet z představ o husitském hnutí, kterými se řídili jejich předchůdci. V r. 1993 byla vydána druhá kniha stejné autorky - "České dějiny za feudalismu"³², v níž je husitskému hnutí také věnováno odpovídající místo.

Po dobu sledovaného období věnovala ruská literatura značnou pozornost také historiografii husitského hnutí. J. F. Ivanov opublikoval v letech 1981 až 1986 tři stati o sovětské historiografii této tematiky.³³ V nich jsou nejen podrobně vyjmenovány dříve otištěné knihy a články, ale také se podává charakteristika některých disertací, jež zůstaly jen v rukopise. Ve svých studiích se J. F. Ivanov představuje jako přesvědčený obránce marxistické koncepce husitského hnutí, které charakterizuje jako velkou selskou válku nacionálního charakteru. Přitom pokládá sovětské husitology za tvůrce této koncepce a tvrdí, že ovlivnila také české historiky. Podle tvrzení J. F. Ivanova, byla tato koncepce poprvé vyložena v "Učebnici dějin středověku", vydání z r. 1938, kde autor kapitoly o českých dějinách, budoucí akademik E. A. Kosminskij, podal hodnocení husitského hnutí na základě výroků Bedřicha Engelse. Z pohledu J. F. Ivanova, zásluha Kosminského spočívá v tom, že on pokračoval v kardinální přeměně názorů, jež vypracovala předrevoluční ruská slavistika. Tímto způsobem J. F. Ivanov jako by shrnuje podstatu činnosti své generace v oblasti studia husitského hnutí v Rusku a hodnotí jeho výsledky jako velký úspěch sovětské historické vědy.

Sovětskou historiografii 60. - 80. let charakterizuje A. N. Galjamičev.³⁴ Autor představuje co do věku novou generaci, ale co do přístupu zůstává na pozicích svého učitele A. I. Ozolina, ačkoliv na rozdíl od něho nesdílí některé příliš kategorické formulace, typické pro sovětskou historiografii. Např. v článku z r.

1986 se autor snaží objektivně ocenit plusy a minusy sovětské husitologie, přesto všechno ale v závěru výkladu vyjadřuje politování, že "historie kultury zůstává jedním z útočišť nemarxistických koncepcí v historické bohemistice".³⁵ V roce 1988 A. N. Galjamičev vydal v Saratově monografii "Husitské hnutí v pojetí německé liberální mediévistiky druhé poloviny 19. století".³⁶ Této práci předcházela řada článků, v nichž se autor zabýval stejnou problematikou.³⁷ V úvodu k výše připomínané knize autor formuluje své metodologické krédo důsledně pokračující v tradicích dogmatického marxismu socialistické éry.

Galjamičev má za to, že revoluční převrat v historické vědě způsobil vznik historického materialismu, vytvořeného Marxem a Engelsem, a že "hlavní linií progresivního rozvoje historického myšlení představovala ... marxistická historiografie, čelící buržoazním historickým koncepcím".³⁸ Pochopitelně se jedná pouze o frázi dogmatického marxismu. Autor také považuje za nepochybný fakt, že "pozitivistické chápání historie stojí v hierarchii věd nezměrně níže než marxistické, materialistické a jeho vědecké chápání",³⁹ z čehož vyplývá, že pouze poslední jmenované nese charakter vědeckého. Přesto nehledě na podobná metodologická stanoviska, práce A. N. Galjamičeva přináší jistý užitek. V jednoznačné opozici proti marxistické ideologii hodnotí autor pozitivistickou koncepci, vyjádřenou v pracích německých historiků, především F. Bezolda, neobyčejně vysoko. Poznámává: "Bezoldem navržená koncepce husitských dějin představuje podle našeho hlubokého přesvědčení vynikající rys historiografie husitského hnutí".⁴⁰ Pochopitelně takové hodnocení se dostává do rozporu s teoretickými konstrukcemi A. N. Galjamičeva, neboť v Bezoldově díle není možné žádným způsobem odhalit shody s marxismem. Navíc tehdy marxistická koncepce husitského hnutí ani neexistovala.

Práce A. N. Galjamičeva poprvé v sovětské historiografii přinesla charakteristiku díla německých pozitivistů, tedy historiků jiné orientace zabývajících se také husitským hnutím. Tuto skutečnost je třeba ocenit jako velký klad, vždyť v přehledných ruských pracích o evropské historiografii podobné charakteristiky nenajdeme. Například přehled E. V. Gutnovové⁴¹, odkud Galjamičev přebíral vět-

³⁵ Tamtéž, s. 101.

³⁶ A. N. GALJAMIČEV, *Gusitskoje dviženje v osveščennii liberal'noj nemeckoj mediévistiky vtoroj poloviny XIX v.*, Saratov 1988.

³⁷ Např. týž, *Gusitskie otkliki v Germanii v osveščennii F. Bezolda*, Srednevekovij gorod, Saratov 1987, s. 163 - 169.

³⁸ A. N. GALJAMIČEV, *Gusitskoje dviženje* (srv. poznámku č. 36), s. 3.

³⁹ Tamtéž, s. 7.

⁴⁰ Tamtéž, s. 63.

⁴¹ E. V. GUTNOVA, *Istoriografija istorii srednich vekov (sredina XIX v. - 1917 g.)*, Moskva 1985.

³² Táž, *Istorija Čechii perioda feodalizma*, Moskva 1993, s. 71 - 96.

³³ J. F. IVANOV, *Gusitskoje dviženje v sovetskoi istoriografii (konec 30. - načalo 50. godov)*, Sovetskoi slavjanovedenije 3, 1982, s. 43 - 52; týž, *Jan Gus v sovetskoi poslevoennoj istoriografii*, Sovetskoi slavjanovedenije 5, 1983, s. 97 - 107; týž, *Načal'nyj period izučeniia sovetskimi istorikami srednevekovoj Čechii*. Voprosy istorii slavjan, Voronež, 1986, s. 106 - 116.

³⁴ A. N. GALJAMIČEV, *Istorija srednevekovoj Čechii v sovetskoi istoriografii (60. - 80. gody)*. Voprosy istorii slavjan, Voronež, 1986, s. 95 - 106.

šinu metodologických šablon, se o německých autorech studujících husitské hnutí, včetně Bezolda, vůbec nezmiňuje. Je to tedy Galjamičev, kdo ruskému čtenáři rozšiřuje obzory o názorech historiků na husitské hnutí.

Další nedávno vydané ruské historiografické výzkumy a přehledy se týkají ruské předrevoluční literatury o pražské univerzitě⁴², Petra Chelčického⁴³, církve českých bratří⁴⁴, československé husitologie období let 1970 - 1990⁴⁵. Jednou z posledních prací, které představují čtenáři historiografii husitského hnutí, je článek E. D. Kulšetova a A. V. Randina, vydaný v r. 1991.⁴⁶ Jeho odlišnost od prací jiných autorů na analogické téma tkví v tom, že upozorňuje na rozdíly v chápání a hodnocení husitského hnutí mezi ruskými a českými historiky.

Na závěr výkladu otázky po stavu současné ruské husitologie lze konstatovat, že ačkoli zájem o historii husitství ochabl, přece jen zcela neuhasl. Avšak opouštění zastaralých koncepcí v mnoha případech probíhá pomalu, nové myšlenky a názory se ujímají s obtížemi, což ve velké míře vysvětluje narušení vědeckých kontaktů, včetně výměny literatury, s českou historickou vědou. Nicméně, jak se zdá, shromážděný materiál dovoluje naději, že tradice ruské historiografie husitského hnutí bude pokračovat. Pochopitelně na nové vědecké úrovni.

Z ruštiny přeložil Zdeněk Vybíral

⁴² A. V. RANDIN, *Russkaja dorevoljucionnaja istoriografija ob istorii Pražskogo universiteta (1346 - 1434)*, Vestník Moskovskogo universiteta, Serija Istorija 1, 1986, s. 71 - 81.

⁴³ L. P. LAPTEVA, *Petr Chelčickij v osveščennii russkoj dorevoljucionnoj istoriografii*, FHB 9, 1985, s. 175 - 234.

⁴⁴ Táž, *Obščina češskich brat'jev v osveščennii russkoj istoriografii XIX - načala XX stol.*, FHB 13, 1990, s. 369 - 424.

⁴⁵ Táž, *Gusitskoje dviženie v osveščennii čechoslovackoj istoriografii poslednego dvadcatiletija (1970 - 1990)*, Voprosy istoriografii zarubežnoj istorii, Joškar-Ola 1991, s. 77 - 94.

⁴⁶ E. D. KUL'ŠETOV - A. V. RANDIN, *Sovetskaja istoriografija gusitskogo dviženija*, Voprosy istoriografii zarubežnoj istorii, Joškar-Ola, 1991, s. 64 - 76.

II.

KULATÝ STŮL NA TÉMA:

CO NOVÉHO V BĀDÁNÍ O HUSITSTVÍ

22. ZÁŘÍ 1998

Stav a potřeby bádání o husitství

JIŘÍ KEJŘ

Bádání o husitství neznamená jen soustředění k vlastním létům revoluce 1419 - 1437; patří k němu i desetiletí politických a hospodářských proměn, otřesů soustavy bezpečnosti českého státu a sociálního neklidu, který zmítal českou společností za vlády krále Václava IV. Patří k němu i bouřlivý ideový vývoj počínaje tzv. předchůdci husitství až po recepci wyclifismu, stejně jako vytvoření ideových východisek v kritice církevního hierarchicko-juristického systému, jak byla vyslovena dílem Jana Husa a jeho blízkých spolubojovníků a dotvořena čtyřmi pražskými artikuly. Ale patří sem i doznívání husitství po kompaktech i etapa poděbradská s pozměněnými a posunutými perspektivami, ale stále ještě v jádru husitská.

To vše bylo ovšem už přijímáno a také v literatuře respektováno. Ale přesto je třeba znovu hledat východiska i metody a ujasňovat si místo husitství v našich dějinách. Doba nedávno uplynulá totiž vedle cenných výsledků i závažných publikací přinesla i některé stíny, které byly na husitství vrženy z určitých aspektů. Jistě - průzkum sociální skladby společnosti a zjištění zájmu různých seskupení i jejich vzájemných konfliktů nelze odmítat; je to podstatný příspěvek pro porozumění životu lidí v převratné době, který objasňuje velmi mnoho pohybů a podnětů ke společenskému pohybu. Nikdo nebude odmítat vážné pokusy marxistické metodologie o proniknutí dobovými společenskými strukturami a pozadím ideových sporů. Ale vážné výhrady je nutno vyslovit k erárnímu marxismu, který na zjednodušenou objednávku profesionálních ideologů vyplňoval účelově vybranými historickými doklady apriorní these. Řada takových publikací je dnes v knihovnách opomíjenou makulaturou, protože pod kritickým a pramenným zkoumáním se prokazuje jejich nepatrná hodnota vědecká a jejich užitečnost se dá shledat většinou jen ve vybraných a izolovaných jednotlivostech.

Chybou bylo, že se stalo přímo požadavkem právě takové zkoumání, že bylo husitství presentováno jako jakýsi předstupeň současných politických zájmů. Výsledek byl nakonec velmi nešťastný, když došlo ke zdrženlivým a nakonec přímo odmítavým reakcím, které zrcadlily i postoje k současnosti. Husitství se v očích širokého publika stalo nepopulárním obdobím českých dějin.

Stojíme zřetelně před úkolem, který neváhám označit jako rehabilitaci husitství, jako jeho návrat do představ o kulturním dědictví. Nejde o odmítnutí

jeho snad až příliš jednostranného zabarvení, které mu bylo dodáváno. Jde o zno-
vuotevření celé řady aspektů, které byly ať vědomě či mimovolně opomíjeny.
Dovolím si to formulovat snad trochu vyhrcočeně, ale v jádru asi správně: Necht'
se husitství vrátí do našeho povědomí jako především ideový a kulturní fenomen,
který všestranně patří našim dějinám, ale ve svém celkovém dosahu i ohlasu i
dějinám evropským.

Je charakteristickým znakem husitského bádání, že se v něm střetávaly
různé směry, že bylo velmi rychle možné zjistit, zda autor je katolík či protestant,
Čech či Němec, zastánce politické pravice či levice. Do pohledů na husitství se
misily, často agresivně, i ohlasy pozdějších náboženských, národnostních či soci-
álních sporů. Kromě vynikajících historických poznatků tak potkáváme i tendenčně
zkreslené pojetí husitských nauk i husitské politiky. Jakkoli by publikace o husit-
ství zaplnily rozsáhlou knihovnu, bylo by obtížné v nich hledat jednotící linii.

Jaké jsou tedy předpoklady a vyhlídky husitského bádání?

Východiskem k úvahám bude Šmahelovo čtyřdílné dílo o husitské revo-
luci, které v pozoruhodném souhrnu podalo přehled dosavadních výsledků. Tím
se stalo i základnou pro další bádání. Jako v každé velké historické monografii se
v něm projevují v jednotlivostech i individuální zájmy a východiska autora, která
nemusí být přijímána bez pochyb a jednoznačně, ale celkový výsledek představu-
je skutečný informativní soubor skoro o všech aspektech dosud probádaných
husitských dějin.

Ačkoli o Šmahelově díle byly napsány zasvěcené recenze a jistě se sta-
ne již v brzké době často citovanou oporou příštích prací, přece jen jeho
nepopíratelnou hodnotu prověří důkladně až příští generace badatelů. Mnoho-
strannost Šmahelova díla - a není to paradox, nýbrž vážná zásluha! - ukázala také,
kde jsou mezery v bádání a které otázky jsou zodpovězeny nedostatečně a které
vlastně nově vznikají.

Právě nové otázky a přístupy k jejich řešení stojí před námi při bádání o
Husovi, jeho díle, doktrínách a vztahu k církevní vládě, jak o nich pracuje velmi
intensivně komise zřízená na podnět papeže Jana Pavla II. českou biskupskou
konferencí pod předsednictvím pražského arcibiskupa kardinála Miloslava Vlnka.
Zpráva o jejích úkolech, záměrech a předpokládaných výsledcích byla podána
zvláště v referátu Františka J. Holečka, takže na tomto místě postačí konstatovat,
že se můžeme těšit na nové zhodnocení látky, zpracovávané po celá staletí, a to na
základě nového přístupu, který se záměrně snaží vyhnout stranickému hledisku,
zvláště s vyvarováním konfesní rivality. Dovolím si to vyjádřit stručným heslem:
Hus by měl sblížovat a spojovat, ne rozdělovat.

Husovi jsme ovšem dlužni ještě více. Uvázlo vydávání jeho Opera om-
nia, také vinou nepružnosti nakladatelství Academia, které neuvěřitelnou nedbalostí

zmařilo kontakt s nakladatelstvím Brepols, a potížemi technické povahy, s nimiž
se setkávali vydavatelé dosavadních svazků. Výsledkem je, že se téměř úplně
zastavily práce na dalších svazcích, neboť editoři zcela pochopitelně nemají zá-
jem pokračovat v odříkavé a namáhavé práci - mimochodem řečeno i špatně
honorované - bez naděje, že uzří její výsledek. S podrobnostmi by nás mohl se-
známit kvalifikovaný znalec Dr. Eršil a o téměř nepřekonatelných překážkách a
průtahách při vydávání jednotlivých svazků by mohla dlouho vyprávět přímo ho-
rorové zkazky Dr. Vidmanová.

Přesto některé nové edice husitských spisů vyšly. Svazky Husových
Opera omnia zůstávají sice torsem, ale i za ně musíme vzdát dík a úctu editorům
latinských spisů Anežce Vidmanové, Jaroslavu Eršilovi a Bohumilu Rybovi a vy-
davatelé už všech českých Husových spisů Jiřímu Daňhelkovi. Dva posledně
jmenovaní už bohužel nejsou mezi námi. S uznáním je třeba kvitovat po desítkách
let dokončení základního díla M. Matěje z Janova dílem Jany Nechutové nebo
Táborskou konfesi Mikuláše Biskupce s rozhodujícím podílem Amedeo Molná-
ra, ale tyto práce vyšly v nakladatelstvích zahraničních. Nebude jistě nutné
jmenovat všechny, třeba i drobné edice - připomeňme si zejména práce prof. Ka-
dlice - ale příznějme si, že značná část husitských pramenů není stále přístupna v
odpovídajících edicích a že průzkum rukopisů, z nichž nemalá část je uložena v
cizích knihovnách, je spojen se značnými nesnázemi a mnohdy i s náklady. To
platí zvláště pro literaturu protihusitskou, která obsahuje polemicky probírané
zásady husitských nauk, ale jejíž přístupnost je daleko omezenější.

Jakákoli kriticky zvládnutá edice bude tedy napříště vždy vítaným při-
nosem. Ale i taková díla, která nemůžeme zařadit přímo do okruhu literatury
husitské doby, mohou velmi mnoho přispět k poznání etického a intelektuálního
pozadí, ze kterého vyšel duchovní život Čech ve 14. a 15. století. Je jistě vítáno,
že máme naději dočkat se v dohledné době kompletního díla pražského arcibisku-
pa Jana z Jenštejna, jak je připravuje prof. Polc, nebo že je k tisku zcela připravena
monografie Miroslava Černého o právníku Kuneši z Třebovle s úplným soubor-
em jeho spisů, mezi nimiž zvláštní místo patří proslulému traktátu o odúmrtch.

Cenným a nové obzory otevírajícím dílem bude i očekávaná publikace
Polívkova průzkumu německých archivů, která nepochybně přinese překvapivé
rozšíření znalostí i ohlasech husitství v zahraničí. Ale ani kritické korektury ne-
lze nevyzvednout, jakou bude především vyškrtnutí některých pramenů k Husovu
životopisu, jež se prokazují jako pouhá stylistická cvičení, jak prokáže brzy spo-
lečné dílo Anežky Vidmanové a Boženy Kopiczkové.

Je-li přístupnost pramenů základním předpokladem, nelze odsouvat ani
další okruhy zájmů do pozadí. Nebude asi třeba znovu soustavně probírat chrono-
logii událostí, i když samozřejmě každé upřesnění bude vítáno, ale aspoň ve výhledu

je vhodné si ujasnit, kterým směrem by se měla příští práce brát. Přiznejme si upřímně, že - jakkoli v minulé době bylo hospodářství chápáno jako hlavní hybatel dějin - hospodářské dějiny husitství napsány nejsou. Bude dlouho trvat, než je budeme moci číst. Hospodářská blokáda Čech, její provádění i její prolamování je kapitolou, o které víme velmi málo. Jak se pohybovaly ceny produktů? Jak válečné potřeby ovlivnily rozvoj řemesel? Jak bylo financováno válečnictví? Nakolik byla zemědělská výroba schopna krýt potřeby rozpolcené země? Jak probíhal obchod nemovitostmi městskými i venkovskými a jaké byly cenové relace v různých obdobích, v různých místech a v různých krajích? Příspěvky o tom byly uveřejněny jen dílčí v rozptýlených publikacích a zevrubnější zpracování chybí.

S tím souvisí i demografický vývoj, když málokdy se tak značně měnilo obyvatelstvo. Vypovězení a útěk katolických měšťanů z husitských měst měnil nejen národnostní a sociální skladbu měšťanstva, nýbrž znamenal nejednou i zásadní změny v cenách opuštěných a novými majiteli získaných nemovitostí a asi i proměnu výrobních poměrů, kdy nebylo snadné včas nahradit odběhlé řemeslníky a kupce. Je zřejmé, že k tomuto výzkumu nepostačí obecné these a že bude nezbytné provést detailní pramenné ověření na širokém srovnávacím základě. Obecné úvahy o třídním boji, krizi feudalismu, předstupni buržoazních revolucí apod. budou muset být odloženy jako opotřebované nástroje. Snad nikde neplatí věta Alexandra von Humboldta: „Bez vážného úsilí o poznání jednotlivostí zůstává každý velký a všeobecný světový názor jen vidinou“, tolik, jako v hospodářských dějinách.

Stejně a snad ještě více je zanedbáno učení o státním zřízení, organizaci správy a o právu. Zde přiznávám svůj velký nesplacený dluh. Učení o právu, jak je rozvíjel Hus a jeho stoupenci, znalost právních pramenů, otázka nástupnictví na českém trůně, ústavní povaha čtyř artikulů a pak i kompaktát, záruky obchodu nemovitostmi v době, kdy nebyly v chodu zemské úřady a nešly ani zemské a dvorské desky, porušení soustavy církevní správy - to vše a ještě mnohé jiné problémy se staví před právního historika. Zde ale nebude stačit jen poznání právních forem. Dynamicky se měnící situace si vyžadovala právní úpravy, právo bylo výrazem politické a hospodářské reality, neseno bylo ideovými principy, od nichž se ale často odchylovalo. Bouřlivé změny v létech válek a revolučních převratů znamenaly tak hluboký zásah do právního života, že z nich vyšel proměněný stát s novou strukturou stavovství, otřesením centrální panovnické moci, nově vytvořenými normami obyčejového práva a potřebou - užíjme moderního slova! - restitucí majetkových vztahů nebo aspoň jejich bezpečného ověření.

Rozporné bylo hodnocení husitského vztahu ke kultuře a zvláště k výtvarnému umění, kdy hlavním terčem kritik bylo obrazoborectví. Ale máme, byť jen v obrysech, sestaven přehled kulturních snah a výsledků? Proti mohutnému

rozvoji psané češtiny, která byla s to nahradit během doby latinu v zápisech městských knih, desk, listin, i prokázat způsobilost k tvorbě učených děl, musíme postavit ztrátu mezinárodního věhlasu pražské university, která z revoluce vychází okleštěna v jediné fakultě svobodných umění s produkcí kvalitativně i kvantitativně nesrovnatelnou s universitou předhusitskou.

Takto bychom mohli dále pokračovat ve výpočtu potřeb bádání. Ukazuje se, že velké souhrny znalostí, jakými byla díla Palackého, Tomka, Pekaře, Bartoše a nyní i Šmahela, neuzavíraly etapy poznání, nýbrž naopak podněcovaly nové úsilí a kladly nové otázky. Pokládám proto za možné prohlásit, že stojíme před nutností všestranného úsilí o prohloubení a dokonalejší poznání husitství, že se před námi vrší rozsáhlejší úkoly, než jaké dosud byly vyřešeny. Pro dějepisnou práci platí, že čím výše stoupáme, tím širší obzor se před námi otevírá.

Tím se ovšem dostáváme k zásadnímu problému, to je ke generační otázce. Nezakrývejme, že většina z nyní působících badatelů patří ke starším nebo aspoň ke středním generačním vrstvám. Jistě někteří z nynějších znalců budou moci rozvíjet své výsledky i nadále, ale je známo, jak dlouho trvá a jak složité jsou předpoklady, než se vychová mladý vědec pro obor medievalistiky a zvláště husitologie. Úsilí o získání kvalifikovaných znalců tedy bude mít minořádný význam. Ještě neumíme ocenit, jaký ohlas a jakou autoritu si získá nově založené centrum medievalistických studií, ale jedním z jeho úkolů je vyškolení nových pracovníků. Není snad proto přehnáno, vyslovím-li naději, že husitská studia dostanou nový impuls a že jejich atraktivita přiláká nové pracovníky, kteří jednou, jak věřím, dovrší a překonají naše úsilí.

Husitství v učebnicích dějepisu po roce 1989

PETR ČORNEJ

Polistopadová nezbytnost vydat nové a komunistickým výkladem minulosti nezatížené učebnice dějepisu znamenala pro řadu nakladatelství dobrý byznys, psavým historikům pak poskytla možnost solidně si přivydělat (ač ne tak, jak by si zasloužili) i předvést schopnost srozumitelně zpřístupnit náročnou látku žákům základních a středních škol.* Heslo dne znělo, čím dříve, tím lépe. Učebnice a učební texty vznikaly často ve chvatu, vyvolaném společenskou objednávkou a tlakem ze strany nakladatelství, obvykle bez ohledu na osnovy i učební plány, které se stejně rozvolňovaly a měnily, takže je málokdo respektoval.

Učitelská veřejnost očekávala od nových učebnic základní vodítko pro svou orientaci ve změní často protichůdných a extrémních mínění, ba přímo senzací, chrlených každodenně televizními a rozhlasovými stanicemi, novinami i časopisy. Panující nepřehlednost umocňovaly též četné vědecky zaměřené knihy, z nichž mnohé čekaly na vydání dvě i více desetiletí, reedice předúnorových titulů, stovky překladů a přirozenou lidskou zvědavost atakující literatura faktu. K tomu ještě přidejme postmoderní atmosféru, pokládající každý názor, byť postrádající věcné zdůvodnění, za relevantní. Vyznat se v záplavě slov a hodnotových i hodnotících veletočích bylo a je nad síly sebegeniálnějšího jedince. Žádný div, že se učitelé základních a středních škol, leckdy odvyklí sledovat odbornou literaturu a spoléhající na vlastní prověřené přípravy, dožadovali zásadních i dostatečně autoritativních textů, o něž by se mohli opřít. Takových prací se však nedočkali. Zklamání však po určitém čase ustoupilo poznání, že v liberálním světě vládné názorová pluralita, a tudíž záleží především na pedagogovi, jakou učebnici zvolí.

Bylo by ale velmi laciné české učitele dějepisu kritizovat a prohlašovat, že se v oboru nevyznají. Vysoké úvazky, časové zaneprázdnění, nutnost věnovat pozornost i druhému aprobačnímu předmětu, feminizace školství, nízké platy a posuzování úspěšnosti podle toho, kolik žáků se dostane na vysoké a střední školy, opravdu limitují jejich možnosti soustavně studovat základní vědecké monografie. Tím více ovšem stoupá význam učebnic a odborných extenzí, usku- tečňovaných badatelů z univerzitních i akademických pracovišť. Ale ruku na srdce!

* Stať je rozšířenou verzí referátu předneseného u kulatého stolu Husitského muzea v Táboře dne 22. 9. 1998.

Zdaleka ne každý učitel nové a leckdy překvapivé interpretace českých a světových dějin uvítal. Znamenalo to rozloučit se s dosavadními schémata, se zastaralými a každoročně uplatňovanými přípravami i vyrovnat se s jiným viděním minulosti. Marxismus (a historický materialismus jako jeho složka) měl jednu nespornou výhodu. Na úrovni učebnic podával dějiny jako jednoduché a srozumitelné schéma, kde všechny jednotlivosti do sebe logicky zapadaly a tvořily zdánlivě organický celek. Listopadová revoluce vše zproblematizovala. Staré „pravdy“ náhle neplatily, bylo třeba opustit zažitá postupy a mnohé náhledy i hodnocení korigovat. A to bolí, zejména hroutí-li se i jistoty, s nimiž byl člověk vědomě, podvědomě i bezděčně spjat.¹

Význat se ve vydaných učebnicích a vybrat takovou ediční řadu, která vyhovuje učiteli, zaměření školy i většině žáků, není snadné. Svoboda při vydávání dějepisných učebnic, učebních textů a příruček byla prvních pět let po revoluci bez nadsázky nesmírná. Souhlas ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy získal bez problémů kdejaký autor, což záhy vyvolalo v život politicky a ideologicky zabarvené aféry, ale i naprosto věcně vedené polemiky.² Spornými texty, které stejně většina škol zavrhl, se tu naštěstí není nutné zabývat. Naši pozornost pouťaj

¹ Ve vstupních odstavcích se částečně opírám o myšlenky, které jsem publikoval v starších úvahách a studiích, zejména *Politique, histoire et histoire scolaire*, Revue internationale d'Education Sevres, č. 13, mars 1997, s. 81 - 93. Dále též *Učebnice dějepisu: ideál a skutečnost*. In: Dítě, výchova a kulturní proměny světa. Pamětní spis k významnému životnímu jubileu univ. prof. PhDr. Zdeňka Heluse, DrSc. Studia Paedagogica 13, Praha 1995, s. 93 - 99; *Problém evropské dimenze ve výuce dějepisu*. In: Evropská dimenze ve vzdělání a přípravě učitelů, ed. Eliška WALTEROVÁ. Pedagogická fakulta UK, Praha 1996, s. 141 - 148; *Změny a konstanty v středoškolských učebnicích českých dějin*. In: Hledání učitele. Škola a vzdělání v proměnách času, edd. Jaroslava PEŠKOVÁ a Pavla LIPKOVÁ. Pedagogická fakulta UK, Praha 1996, s. 53 - 73. K řadě těchto otázek se v teoretické rovině vyslovil Zdeněk BENEŠ, *Historický text a historická kultura*, Karolinum, Praha 1995, zvláště s. 124 - 134, 180 - 189.

² Připomínám tu diskusi, kterou vzbudila programově intolerantní knížka katolíka Pavla K. MRÁČKA, *Příručka církevních dějin*, Krystal, Praha 1994. Podiv nad schvalovací doložkou příslušného ministerstva vyjádřila Ivana ČORNEJOVÁ, *Dějiny jako zjevená pravda*, Literární noviny 6, 8.6.1995, č. 23, s. 4. Své výhrady jsem shrnul v úvaze *Příznak nesmiřitelnosti*, Dějiny a současnost 17, 1995, č. 3, s. 45 - 46. Ocitil jsem se tím, jak ukázala negativní reakce některých čtenářů časopisu, na velmi tenkém ledě. Připomínám zde svůj nezměněný postoj i starší příspěvky nikoliv z úchylné záliby v sebecitování, nýbrž jako argument proti vágnímu, o to však ostřejšímu výpadu, který zveřejnil David ČANĚK, *Tschechische Schulbücher für Geschichte: ist die Zeit reif für einen Wandel?* Bohemia 39, 1998, s. 52 - 70. V něm nejen mne, nýbrž i Jiřího POKORNÉHO a Jiřího RAKA obvinil z tradicionalistických postojů vůči Němcům a Židům (což je v případě obou jmenovaných historiků, známe-li ovšem dobře jejich odborné práce, naprosto neopodstatněné) a z neochoty angažovat se v

publikace, které se po listopadové revoluci skutečně prosadily a jsou na základních a středních školách běžně užívány.

Chtěl bych však vyvést jejich autory z omylu. Pokud si myslí, že své práce sepsali především pro školní mládež, měli by urychleně své mínění poopravit. Stvořili je pro učitele. Většina žáků základních i středních škol totiž učebnice dějepisu téměř nevezme do rukou, nýbrž učí se ze sešitů, kam si činí poznámky buď podle zápisu na tabuli (druhý stupeň základních škol a nižší gymnázia), nebo podle výkladu učitele (vyšší stupeň gymnázií, střední odborné školy). Po příslušné publikaci sáhnou žáci jedině ve chvílích nemoci a během přípravy na maturitu, resp. přijímací zkoušky na vysoké školy. Větší prostor pro využití učebnic skýtají pouze povinné volitelné dějepisné semináře, sloužící ovšem na řadě gymnázií k opakování a prohlubování látky před maturitou. Pouze student s upřímným a hlubokým zájmem o minulost si v učebnicích a učebních textech pravidelně čte. Takových je ale málo, přestože se většina maturantů hlásí ke studiu humanitních oborů.³

První porevoluční učebnice dějepisu byly vedeny touhou odstranit schematický výklad minulosti a objasnit jevy zamlčované či programově zkrácené

ožehavých sporech o minulost. Své předlistopadové diskuse mu ani nepřipomínám. Žel, Čaněk vychází pouze z několika učebních textů, novinových článků a rozhovorů, nikoliv z původních vědeckých prací, čímž je jeho optika notně zkrácena. Kdyby znal mé výše uvedené studie, jistě by pochopil, že v letech 1991 - 1993 hodlali autoři učebních textů především nahradit komunistický výklad minulosti a seznámit školskou veřejnost s důležitými poznatky historické vědy. Teprve s odstupem času přišlo na pořad dne promyšlení a detailnější zpracovávání učební látky. Ostatně i vnější podobu polistopadových učebnic poznamenal spěch. Zprvu vznikaly výtvarně jednoduché publikace bez obrázků, učebnice s barevnými obrázky a mapkami se začaly objevovat až v roce 1994. Jinak jsem jen rád, že nepíšu jako Petruška Šustrová a s ní spříznění novináři, které mi pan Čaněk dává za vzor. Mezi prací publicisty a profesionálního historika musí být vždy zřetelný rozdíl, poněvadž novinář obvykle postrádá čas na systematické studium pramenů a odborné literatury. Podřizování vědecky fundované historiografie aktuálním politickým potřebám, kampaním a módám pak rezolutně odmítám. Takový přístup nepřinesl nikdy nic dobrého. Celý Čaněkův článek vyvolává dojem, že si mladý vědec chtěl vydobýt ostruhu útokem na starší badatele (což je přirozené), zapomněl však na zásadu, že chci-li někoho kritizovat, musím dobře znát jeho práce. Rovněž nevím, proč se svým názorem nevystoupil v českém tisku, nýbrž za hranicemi. Podezření z alibismu a zároveň konjunkturalismu se tu přímo vnučuje.

³ Opírám se zde o poznatky z letních škol historických studií, pořádaných pro učitele dějepisu, z četných besed s učitelskou veřejností, jakož i o zkušenosti získané při hospitacích a v maratonech přijímacích zkoušek. O vědomostech maturantů na základě vyhodnocení písemných přijímacích textů Petr ČORNEJ - František PARKAN, *Znalosti uchazečů o vysokoškolské studium dějepisu*, Dějiny a současnost 17, 1995, č. 1, s. 34 - 37; Jaroslav PÁNEK, *Některé aspekty raně novověkého vývoje ve znalostech uchazečů o vysokoškolské studium historie*, FHB 18, 1997, s. 305 - 313.

komunistickým režimem. Ten chápal školní dějepis především jako nástroj světo-názorového formování budoucích občanů, a tudíž kategoricky podřizoval jeho poznávací funkci ideovému a výchovnému záměru. Uvedená tendence byla sice příznačná pro školství téměř všech evropských států už od doby osvícenské, totální systémy ji však dovedly ad absurdum. V československé realitě let 1948 - 1989 byl politický tlak zvláště silný a zřetelně přispěl k zploštění dějepisného vyučování a k poklesu jeho společenské prestiže.⁴ Mapování bílých míst tak mimo jiné hodlalo vrátit dějepisu (ale i vědecké historiografii a historické obci) plnohodnotnou a přitažlivou tvář. Svým způsobem teprve tvorba nových osnov a učebnic umožnila vnímat školní dějepis jako integrální a plnohodnotnou složku oboru, v jehož rámci spolu musí vědci a učitelé neustále komunikovat.

V obecné představě se zaplňování bílých míst týkalo převážně dějin 20. století, na jejichž kontrole měl komunistický aparát eminentní zájem, méně již starších období, i když v historii 19. věku bychom takových zámlk a césur našli víc než dost (preferance dějin dělnického hnutí vedla k omezení pasáží o jiných politických proudech na minimum, nezmiňovala se otázka židovská, poměrně stranou zůstával problém česko-německého soužití atd., atd.), nemluvě již o záměrné dezinterpretaci barokní doby.

*

Husitství, v němž komunisté spatřovali zdroj revolučních a pokrokových tradic,⁵ patřilo k předním obětem cílené manipulace s českými dějinami. Jeho výklad v školních učebnicích nepřekročil až do roku 1989 hranice pojetí, které na přelomu 50. let vypracovali Josef Macek a František Graus. Jelikož však učebnice musí nutně zjednodušovat, i v tomto případě se klasická marxistická koncepce změnila v schémátka, obohacené občas o barvitě formulace, inspirované filmovou husitskou trilogií režiséra Otakara Vávry. Tento stav trval bezmála čtyřicet let, bez ohledu na výsledky, k nimž vědecké bádání, včetně marxistické-

⁴ Viz P. ČORNEJ, *Učebnice dějepisů*, s. 93.

⁵ Kupř. František KAVKA, *Husitská revoluční tradice*, Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1953, s. 213 - 270; Jiří KOŘALKA, *Pojetí dějin husitství v ideologicko-politické argumentaci československých komunistů v letech 1934 - 1936*, HT 1, 1978, s. 79 - 97; Jaroslav VRBATA - Jiří KOŘALKA, *K tradici husitského Tábora v revolučním dělnickém hnutí*, HT 2, 1979, s. 129 - 142; Stanislav SLÁVIK, *K metodologii výzkumu husitských tradic a jejich uplatňování v Československu v letech 1948 - 1951*, HT 4, 1981, s. 228 - 231; Marián KONEČNÝ, *Husitská symbolika v politickém životě Československa v letech 1945 - 1948 (Příspěvek k teoretickým otázkám aktualizace husitství)*, HT 8, 1985, s. 247 - 261; Petr BRÁTKA, *Idea husitství v některých aspektech české kultury v letech 1948 - 1953*, HT 8, 1985, s. 263 - 270; Vladimír MACURA, *Masarykovy boty a jiné semi(o)fejetony*, Pražská imaginace, Praha 1993, s. 53 - 55; Jiří RAK, *Bývalí Čechové*, H&H, Praha 1994 (průběžně na řadě míst); Petr ČORNEJ, *Lipanské ozvěny*, H&H, Praha 1995, s. 150 - 185.

ho, od roku 1956 dospělo. Paradoxní ovšem bylo, že se oba tvůrci marxistické interpretace husitství ocitli po roce 1970 v „normalizovaném“ Československu na indexu. Graus, žijící v zahraničí, přitom dřívější pojetí tzv. krize feudalismu opustil, Macek se sice nedokázal od svých juvenilí distancovat a bolestně prožíval každou kritickou zmínku na jejich adresu, nicméně v konkrétní vědecké práci marxistická východiska odvrhl a inspiroval se moderními trendy studia každodennosti a bezpečně zvládnutou metodou sémantické analýzy jazykových jevů.⁶

Do předlistopadových učebnic pronikly pouze v sotva postřehnutelném ohlasu poznatky, obsažené v Přehledu dějin Československa, pro který husitské období zpracoval František Šmahel, natož z populárně naučné knihy Jiřího Kejře či z četných publikací evangelického historika Amedea Molnára.⁷ O tom, že by si dal někdo z jejich autorů práci studovat špičková odborná periodika či sborníky (Husitský Tábor, Studia Comeniana et historica), se nedá vůbec hovořit. Při pročítání učebnic z komunistické a především „normalizační“ éry se člověk musí sám sebe ptát, proč vlastně existovala vědecká historiografická pracoviště a proč se vydávaly odborné publikace a časopisy, když závěry v nich publikované postrádaly šanci oslovit společnost i možnost změnit se pozvolna v součást obecného dějinného vědomí. Propast, která zela mezi profesními historiky a školskou veřejností byla tak obrovská, že z její hloubky i šíře vane mrazivý dech beznaděje ještě po deseti letech. S odstupem času se divím, jak jsem přežil výuku v duchu učebnice (autoři Alois Sosík a Vojtěch Vrabec), sepsané pro 7. třídu základních škol. Asi jen proto, že jsem pasážím o husitství nevěnoval žádnou pozornost, neboť mi toto období bylo už tehdy známo důvěrněji než naší učitelce.⁸ V oněch těžkých dobách záleželo právě na učitelích, zda si dali vnútit politicky závazný názor, nadkretovaný v osnovách a učebnicích, nebo zda upřednostnili vlastní mínění a žákům přiblížili probírané téma poutavě a, pokud možno, bez ideologických pout. Před těmi, kdo to dokázali - a nebylo jich málo - nezbyvá než dodatečně smeknout.

⁶ Viz Josef MACEK, + František Graus (14.12.1921 - 1.5.1989), ČČH 88, 1990, s. 201 - 208; František KAVKA-Igor NĚMEC-Zdeněk SMETÁNKA, *Josef Macek (8.4.1922 - 10.12.1991)*, MHB 2, 1992, s. 257 - 267; František ŠMAHEL, *Josef Macek (8.4.1922 - 10.12.1991)*, ČČH 90, 1992, s. 143 - 146; Petr ČORNEJ, *Směřování Josefa Macka k historické sémantice*. In: Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*. Ed. Martin NODL, Argo, Praha 1997, s. 134 - 151.

⁷ Viz *Přehled dějin Československa I/1 (do roku 1526)*. Red. Jaroslav PURŠ A Miroslav KROPILÁK. Academia, Praha 1980, s. 419 - 520; Jiří KEJŘ, *Husité*, Panorama, Praha 1984; Amedeo MOLNÁR, *Pohyb teologického myšlení*, Kalich, Praha 1982, s. 193 - 297.

⁸ Alois Sosík - Vojtěch VRABEC, *Dějepis pro 7. ročník základní devítileté školy*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1962 (dále odkazují na 16. vydání z roku 1979).

Posouzení výkladu husitského období v polistopadových učebnicích není možné provést bez minimální srovnávací báze. Z publikací určených před rokem 1989 pro základní školy jsem vybral již uvedenou práci Sosíka a Vrabce, užívanou v letech 1962 - 1981, a učebnici, která ji nahradila a jež vzešla z dílny Tomáše Jílka, Jozefa Baďuríka a Marty Butvinové.⁹ Ze středoškolských učebnic to byly mnohokrát tištěné *Československé dějiny* od Václava Husy a *Dějepis pro I. ročník gymnázia*, kolektivní práce vytvořená pod vedením Tomáše Jílka a zveřejněná roku 1984.¹⁰

Husitství se v těchto dílech těší značné pozornosti jako klíčová látka starších českých dějin (slovenskou problematikou se tu nezabývám), vymezovaných v marxistické periodizaci počátky slovanského osídlení a revolučním rokem 1848. V rámci tohoto rozsáhlého úseku zabírá husitská epocha (chápu ji od nástupu Jana Husy v Betlémské kapli 14. března 1402 až do smrti Jiřího Poděbradského 22. března 1471), výrazný prostor (*Jilek - ZŠ* 25%; *Husa* 22%; *Jilek I - G* 18 %), dokonce o něco vyšší než v klasické Pekařově učebnici pro gymnázia (17%).¹¹ Případ publikace *Sosík - Vrabec* se poněkud vymyká, neboť končí už rokem 1740. Na husitské období zde připadá 31% textu věnovaného českým dějinám, vezme-li však v potaz navazující učebnici pro 8. třídu, zahrnující úsek do roku 1848, zastavíme se rovněž u čísla přesahujícího 20 %.

Pojetí husitství jako povýtce sociálního hnutí, přerůstajícího v mohutný třídní boj, směřující proti „největším feudálním vykořisťovatelům“, tj. především církvi, městskému patriciátu a částečně i vysoké šlechtě, ve všech předlistopadových učebnicích dominuje. Někdy tato interpretace nabývá až komických rysů, odporujících i některým poznatkům stalinské fáze marxistické husitologie.

V příslušné kapitole Sosíka a Vrabce můžeme číst skutečné perly. „Na některých panstvích museli poddaní robotovat až několik dní v týdnu,“ a proto „byli plni vzdoru. Odmítali robotovat a odvádět poddanské dávky.“ Vyšší šlechta si neurvale počínala i vůči zemanům, jimž „zabírala...pozemky, které sousedily s velkým panstvím.“ Stranou nezůstali ani obchodníci, neustále zvyšující „ceny nej-

⁹ Tomáš JÍLEK - Jozef BAĎURÍK - Marta BUTVINOVÁ, *Dějepis pro 6. ročník základní školy*. 2. vydání, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1982. I tato učebnice má na přední omyvatelné desce vyobrazené husitské bojovníky, stejně jako práce Sosíka a Vrabce, což jen zdůrazňuje důležitost husitské látky v rámci předepsaného učiva.

¹⁰ Václav HUSA - Miroslav KROPLÁK, *Československé dějiny*. 6. vydání, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1966; Tomáš JÍLEK (hlavní autor) - Václav MICHOVSKÝ - Jarmila RŮŽIČKOVÁ - Štefan MOCKO - Marián SKLADANÝ, *Dějepis pro I. ročník gymnázií*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1984.

¹¹ Josef PEKAŘ, *Dějiny československé*, Praha 1921 (odkazují na vydání v pražském nakladatelství Akropolis roku 1991).

důležitějších potravin.“ Bohatý německý patriciát „využíval své převahy v městské radě a obohacoval se na úkor drobných řemeslníků.“ Ti často přicházeli „o své dílny a rozmnožovali pak řady nespokojené městské chudiny.“ Vykořisťování dosáhlo na počátku 15. století takové síly, že „v řadě měst v Čechách i na Moravě propukla povstání chudiny.“ O žádných takových bouřích sice prameny nehovoří, nicméně Hus si na základě těchto zkušeností klade ve svých kázáních otázku, zda „může být změněno uspořádání společnosti?“¹² Chápání husitství jako důsledku nesnesitelného vykořisťování, útlaku i hluboké hospodářské krize tu máme v krystalicky čisté, byť zcela zavádějící podobě. Snad nejsem daleko od pravdy, domnívám-li se, že tento nepravdivý výklad zrodu husitské bouře, vychází z marxistického výměru hospodářských krizí první poloviny 20. století a dále z románů a brožur M.V. Kratochvíla i filmů Otakara Vávry, jenž se spisovatelem úzce spolupracoval.¹³ Poněkud vyváženější, tj. nejhrošších lapsů zbavenou, i když také omyly zatíženou (Hus prý provedl reformu pravopisu, aby „si lidé mohli sami najít v bibli pravdivé odpovědi na své otázky“)¹⁴ interpretaci obsahuje Jílkova učebnice pro základní školy. Původní Grausova a Mackova koncepce, didakticky přizpůsobená žákům středních škol, je patrná v práci Václava Husy, ačkoliv ani zde nechybí snaha přiblížit husitství komunistickému hodnotovému kodexu (Martin Húska-Loquis a Petr Kániš údajně „vyslovovali pochybnosti o samých základech křesťanské vírouky“)¹⁵ a klišé známá z novinových úvodníků.¹⁶ Nejlépe z této komparace vychází Jílkova knížka pro I. ročník gymnázií, alespoň v náznavu reagující na nové podněty české husitologie.¹⁷

Kromě sociálních příčin husitství upozorňují před listopadové učebnice také na jeho národně obrannou funkci, ať již vůči německému měšťanstvu, nebo

¹² A. Sosík - V. VRABEC, c.d., s. 94 - 95.

¹³ O přenášení modelů sociálně-ekonomických krizí 19. a 20. století na pozdně středověké poměry (s důrazem na práce Závěše KALANDRY a Kurta KONRADA) Petr ČORNEJ, *Kořeny husitologického díla Kurta Konrada*. In: Kurt Konrad. Spolupůrce pokrokové kulturní politiky a literární kritiky na Moravě v letech 1918 - 1939. Brno 1989, s. 62 - 75. K Vávrově husitské trilogii též Petr ČORNEJ, *Husitská tematika v českém filmu (1953 - 1968) v kontextu dobového nazírání na dějiny*, Illuminace 7, 1995, č. 3, s. 13 - 43, č. 4, s. 43 - 75. Cenné postřehy k tématu přinesli rovněž Ivan KLIMES - Jiří RAK, *Film a historie I*, Film a doba 34, 1988, s. 140 - 145. M.V. Kratochvíl některé scény z filmové trilogie uplatnil rovněž v učebnici dějepisu pro 5. ročník. Viz M.V. KRATOCHVÍL - Václav DŘEVO, *Obrázky z našich dějin*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1955.

¹⁴ T. JÍLEK, *Dějepis pro 6. ročník*, s. 88.

¹⁵ V. HUSA - M. KROPLÁK, c.d., s. 67.

¹⁶ „Oportunistické křídlo pražského měšťanstva se stále zřetelněji odklánělo od revolučního programu, podléhalo vlivu reakční šlechty a dostávalo se do konfliktů...s plebejským křídlem Jana Želivského...“ Tamtéž, s. 67.

¹⁷ T. JÍLEK a kol., *Dějepis pro I. ročník gymnázií*, s. 169 i na některých jiných místech.

proti zahraničním interventům (zvláště Václav Husa). Vysvětlit podstatu husitského úsilí o reformu církve v kontextu vývoje 14. - 15. století se však autorům nepodařilo, ba ani podařit nemohlo. Ve víře a náboženství totiž spatřovali, v souladu se známou Engelsovou poučkou, pouhou roušku zastírající rozdílné třídní a sociální zájmy. Náběhy Václava Husy, který náboženské problematice nepochybně rozuměl, byly nepřesné (chápání kalicha jako pojítka „široké fronty proticírkevního odporu“),¹⁸ nedostatečné a ke všemu účelově zkrácené anachronistickým nazíráním (radikální husitští myslitelé volali prý „po převzetí veškeré moci lidem“).¹⁹ U průkopníka studia třídních bojů v období pozdního středověku a raného novověku se dá sotva očekávat opak. Z husitství se tak do značné míry vytratil mravní patos, vycházející z křesťanského chápání pozemského života jako přípravy na život věčný a kladoucí důraz na spásu duše. Tento rozměr, pro husitské myšlení klíčový, bychom v předlistopadových učebnicích marně hledali. O božím zákonu a božích pravdách jako ústředních hodnotách všech husitských směrů a skupin nikde ani řádka. Nedivme se. Autorům nešlo přece o to vyložit dějinné události z jejich vlastní podstaty, nýbrž imputovat učitelům i žákům aktualizované vidění minulosti a zejména její hodnocení. Tento přístup v zásadě odpovídal marxismu jako politicko-filozofickému směru, zrozenému z osvícensko-racionalistických kořenů a spatřujícímu v ateismu podmínku objektivního poznání světa.

Překročit svůj stín v rovině ideově závazného výkladu tvůrci učebnic nemohli a nesměli. O jejich znalostech vypovídá ovšem i pohled z jiného úhlu. Měřítkem kvality každé učebnice bývá také množství faktografických chyb v ní obsažených a způsob uchopení a přiblížení látky adresátům, včetně její faktografické náročnosti. V obou případech lze výsledky kvantifikačně vyjádřit.

TABULKA č. 1
Počet dat v období let 1402 - 1471

Sosík-Vrabec ZŠ	Jílek ZŠ	Husa SŠ	Jílek SŠ
25	24	41	36

¹⁸ V. HUSA - M. KROPILÁK, c.d., s. 62.

¹⁹ Tamtéž, s. 67. K Husovým učebnicím a okolnostem jejich vzniku Eduard MAUR, *Václav Husa - historik*. In: Václav Husa. Velké osobnosti filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Svazek 4. Univerzita Karlova, Praha 1989, s.132 - 134.

Jak vidno, nejsou rozdíly příliš markantní. V průběhu 60. - 80. let se požadavky na pamětní učení u žáků základních i středních škol nezvyšovaly, spíše nepatrně snižovaly. Ani proti výběru dat není možné vznášet zásadnější námitky, neboť pokrývají všechny významné události.

Smutnější bilanci prezentuje tabulka faktografických chyb, evidující nejen omyly v datech, nýbrž také ve formulacích, přičemž k sporným ideovým výkladům tabulka nepřihlíží.

TABULKA č. 2
Počet faktografických omylů v období let 1402 - 1471

Sosík-Vrabec ZŠ	Jílek ZŠ	Husa SŠ	Jílek SŠ
24	11	8	22

Na první pohled je zřejmé, že se s nástrahami látky nejlépe vyrovnal, přes veškerou ideologickou zátěž, nejzkušenější historik a profesor Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Václav Husa. Přitom nejde o chyby frapantní. Kupř. kalandrovsko-konradovské mínění, že o směru vývoje a porážce radikálů bylo rozhodnuto již roku 1422, běžný čtenář ani nepostřehne.²⁰ Nejméně povedená je i z tohoto hlediska publikace Sosíka a Vrabce („Většina pánů se ihned husitství zřekla...“, Žižka táhne roku 1424 „proti Zikmundovi“, u Ústí nad Labem utrpěla porážku „křižácká vojska“, která ztratila 15 000 mužů, u Domažlic roku 1431 stálo proti husitům 100 000 křižáků, Zikmundovi se přisuzuje císařský titul již roku 1431, bitva u Blatného Potoka je datována rokem 1468, nikoliv 1458 atd., atd.),²¹ avšak podobná, někdy dokonce stejná nedopatření lze registrovat též v učebnicích Jílkových.

Chyby tu pramení jednak z absolutizovaného třídního výkladu dějin (Hus proti sobě popudil „bohaté měšťany a nejbohatší šlechtice“; bouře po Husově smrti roku 1415 „skončily přímým střetnutím lidu s králem a šlechtou“; nasycení měšťané a šlechtici byli „odpadlíky“ a nazývali se „kališníci“; bratřické hnutí na Slovensku bylo „bezprostředním pokračováním husitství“; na Novoměstskou radnici útočí 30. července 1419 „pražská chudina“; roku 1434 má zájem na revolučním zápase „jen chudina a její ozbrojená moc - polní vojska...“), dále ze starších zakoreněných omylů (kupř. ztotožňování římského královského důstojenství s císařskou

²⁰ Tamtéž, s. 69.

²¹ A. SOSÍK - V. VRABEC, c.d., s. 113, 120, 122, 124, 125, 126, 142.

hodností, představa o útočném využití husitských vozů, přes 10 000 padlých u Lipan; bratřiči bojovali „spolu s poddanským obyvatelstvem ...proti feudálům“; Zikmunda přijala za českého krále „reakční panská jednota“; poddaní se v druhé polovině 15. století stávají „nevolníky“) i z nekritického přejímání názorů odborné literatury („Žižka se vždy snažil o vytvoření co nejširší husitské koalice na podkladě svazku nižší šlechty a měšťanstva...“).²² Pokud se v uvedených publikacích mluví o kompaktech, pak pouze jako o dohodě, která z husitského programu povolovala toliko kalich. Znamená to, že ani jeden z autorů autentické znění základního pramene k dějinám husitství nikdy nečetl a všichni se spokojili s převažujícím výkladem starší vědecké produkce.

Pro celkové pojetí husitské epochy je ve všech čtyřech pracích příznačná její periodizace v zásadě do dvou časových úseků. První býval označován jako „společenské předpoklady husitství“ (či dokonce absurdně jako „proticírkevní hnutí“) a zahrnoval léta 1402 - 1419, tedy reformní fázi husitství. Druhý, nazývaný podle Mackova vzoru „husitské revoluční hnutí“ (termín *husitská revoluce*, běžný ve vědecké historiografii od poloviny 60. let, do školního dějepisu nepronikl), se kryl s vlastní revolucí, o jejímž začátku 30. července 1419 nikdo nepochyboval, ukončení však již kolísalo mezi léty 1434 (*Václav Husa*) a 1436 (*Sosík - Vrabec*, knížky *Jilkovy*), tj. mezi lipanskou bitvou a kompakty.²³ Za nositele doznívajících husitských ideálů považovali autoři učebnic bratřičké oddíly na Slovensku. Tato interpretace neodpovídala sice dějinné realitě, vyhovovala však politickému záměru pěstovat česko-slovenskou vzájemnost poukazem na pokrokové vztahy v minulosti. Ke stejné manipulaci, která ovšem byla jen odrazem tendencí marxistické historiografie 50. let, docházelo při líčení ohlasu tzv. spanilých jízd. Jejich hlavní smysl byl spatřován v šíření husitského revolučního programu a v navázání spolupráce českých husitů s vykořisťovanými vrstvami měst a venkova v zahraničí (nejvýrazněji *Sosík-Vrabec* a *Husa*). Tam i zde se programově zamlčovala známá fakta, totiž odpor většiny obyvatel Slovenska proti řádění bratříků a obavy prostých lidí v rakouských zemích, Uhrách, Polsku i v německých oblastech z ničivých vpádů husitských vojsk, jimž poddaní nejednou čelili se zbraní v ruce po boku svých vrchností. Polipanské a poděbradské období, reinteegrované již roku 1964 marxistickým dějepisectvím zpět do široce pojímané

²² T. JÍLEK, *Dějepis pro 6. ročník*, s. 89, 90, 93, 105; T. JÍLEK a kol., *Dějepis pro I. ročník gymnázií*, s. 161, 163, 165, 168, 171, 191, 194.

²³ Alespoň malý posun je však v učebnicích 80. let vidět, když v jedné z nich čteme přesnou formulaci výsledků revoluční fáze husitství: „Přes porážku radikálního křídla zůstávalo husitství ve své umírněné kališnické podobě rozhodující silou v Čechách.“ T. JÍLEK a kol., *Dějepis pro I. ročník gymnázií*, s. 168.

husitské epochy,²⁴ řadily učebnice nadále do doby tzv. *upevňování feudalismu*, tj. ve shodě s kdysi oficiálním *Přehledem československých dějin*.²⁵

Teprve listopad 1989 vytvořil předpoklady k překonání zakonzervovaného chápání husitství v českých dějepisných učebnicích a k seznámení učitelů i žáků s novějšími i čerstvými vědeckými poznatky a koncepcemi, byť s ohledem na školní mládež v nutně zjednodušené podobě.

Toto konstatování se však příliš netýká učebnice, kterou autorský kolektiv pod vedením Miroslava Hrocha vypracoval pro základní školy.²⁶ Není ani divu, poněvadž jde o pouhou úpravu textu, jenž vznikl v 80. letech a sloužil žákům už před listopadovou revolucí. Ve snaze reagovat na změněnou situaci se Státní pedagogické nakladatelství spokojilo s dílčími úpravami a znovu práci vydalo v roce 1991. Fakt, že učebnice této řady, projektované ještě v odlišných politických poměrech, dosud užívají pedagogové i žáci na velkém množství škol, svědčí jak o špatné finanční situaci resortu školství (chybějí peníze na nákup nových knih), tak o vnitřní neochotě některých učitelů změnit stereotypní přístup k historické materii.

Také Hrochův *Dějepis*, pro který zpracovali husitské pasáže Josef Petráň a Marian Skladaný, se omezuje na ryze sociální příčiny husitství. Naštěstí ale nezamlčuje, že Husovo vystoupení podporovali i měšťané, šlechta a panovník. Přesto v následujícím výkladu převládá historicko-materialistické pojetí, patrné jak v opomíjení náboženské komponenty, tak v jednotlivých detailech (Želivský vystupuje jako vůdce pražské chudiny, autoři operují obraty typu *zradit revoluci*, nadále jednostranně vyznívá působení husitských vojsk v zahraničí, přetrvává vysoká prestiž bratříků),²⁷ poprvé se zato objevuje termín *husitská revoluce*, i když blíže nespecifikovaný. Rovněž hodnocení revolučních výsledků vyhlíží přiměřeně a z hlediska soudobého vědeckého poznání nevyvolává protesty. Jako

²⁴ Jako první tak po několika konferenčních vystoupeních programově učinil Robert KALIVODA, *Die hussitische Revolution und die Podiebrader Epoche*. In: *Cultus pacis*. Red. Václav VANĚČEK. Nakladatelství ČSAV, Praha 1966, s. 167 - 178; Týž, *Husitská revoluce a poděbradská epocha*, FČ 13, 1965, s. 387 - 393. Plně se tento názor projevil v příslušné partii zpracované Františkem ŠMAHELEM pro *Přehled dějin Československa I/1*, s. 480 - 508.

²⁵ *Přehled československých dějin. Díl I. Do roku 1848*. Red. Josef MACEK - František GRAUS - Ján TIBENSKÝ. Nakladatelství ČSAV, Praha 1958, s. 263 - 283. K otázce pojmů *znovuupevňování feudalismu* a *předbělohorské období* kupř. Josef JANÁČEK, *Předbělohorská doba v českých dějinách*, FHB 11, 1987, zvláště s. 28 - 30.

²⁶ Miroslav HROCH a kolektiv (Helena MANDELOVÁ, Josef PETRÁŇ, Marian SKLADANÝ), *Dějepis (II. díl). Středověk pro základní školy*. Autorem husitských kapitol je Josef PETRÁŇ, husitství na Slovensku zpracoval Marian SKLADANÝ.

²⁷ Tamtéž, s. 56, 58, 65, 72.

nesporně pozitivní posun lze vnímat i organické přičlenění poděbradského období k předchozímu dění.²⁸ Z osoby a působení Jiřího Poděbradského tak zmizela kletba, která ho spojovala se *znovuupevňováním feudalismu*. Celkově však rozsáhlé husitské kapitoly představují jakýsi hybrid mezi marxistickým, resp. historicko-materialistickým pojetím a novějšími koncepcemi. V narychlo přepracovaném textu tomu ostatně nemohlo být jinak.

Jistou obdobu Hrochovy učebnice představuje v středoškolské rovině práce Vratislava Čapka a Jaroslava Pátka *Světové dějiny I.*²⁹ A to nejen bohatým obrazovým doprovodem a snahou o aktivní komunikaci s čtenáři, nýbrž i historicko-materialistickým východiskem, na které jsou naroubovány výklady o náboženství, duchovní kultuře a umění. Generační zakotvení obou autorů v marxistické metodě promlouvá též z kapitoly věnované husitské problematice. Také Čapek s Pátkem vysvětlují pozdně středověkou krizi, na níž husitství reagovalo, sociálně-ekonomickými důvody. Na rozdíl od svých předchůdců však seznamují žáky relativně podrobně i s českým úsilím o církevní reformu, aniž by opomjeli její duchovní rozměr. Tím více pak mrzí kompilativní a četnými chybami zatížený popis (některé formulace jsou doslova převzány z publikací Jílkových)³⁰ revoluční fáze, nazvaný krátce *Husitství*. Termín *revoluce* se objevuje jakoby náhodně a bez náležitého vysvětlení. Husitství se v Čapkově a Pátkově chápání vlastně kryje se svým revolučním vyvrcholením v letech 1419 - 1436, jehož dověttem je široce pojímaná *Doba Jiřího z Poděbrad*, po „urbánkovsku“ zahrnující vývoj od kompakť až do března 1471.

Opravný zlom do výkladu husitství ve školním dějepisu přinesly až práce historiků, kteří do listopadu roku 1989 učebnice a učební texty pro základní a střední školy psát nesměli. První z nich se tohoto nevděčného, leč aktuálního úkolu ujal Otto Urban, vynikající znalec 19. století. Jeho *České a slovenské dějiny do roku 1918* obdržely schvalovací ministerskou doložku jako pomůcka pro výuku dějepisu na středních školách a v 9. ročníku škol základních,³¹ ve skutečnosti však propojily a shrnuly přednášky, které autor konal v rámci výuky tzv. společného základu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Ani Urban neopustil vžitě sociálně-ekonomické vysvětlení fenoménu husitství,³² avšak se znalostí nové literatury vyložil působení reformního kruhu na

²⁸ Tamtéž, s. 56, 66 - 68.

²⁹ Vratislav ČAPEK - Jaroslav PÁTEK, *Světové dějiny I. Dějiny lidských civilizací od pravěku do poloviny 17. století*. Fortuna, Praha 1992 (schvalovací doložka prozrazuje, že učebnice byla dopřána počátkem roku 1991; nadále odkazují na 2. vydání z roku 1994).

³⁰ „...zájem na dalším boji měla už jen chudina a její ozbrojená moc - polní vojsko.“ Tamtéž, s. 126.

³¹ Otto URBAN, *České a slovenské dějiny do roku 1918*, Svoboda, Praha 1991.

³² Tamtéž, s. 63 - 64. Na s. 68 mluví o „velkém sociálním hnutí“.

pražském vysokém učení a poprvé po dlouhé době na stránkách učebního textu objektivně postihl důsledky revolučního vzepětí: „Žádná válka není požehnáním a není na místě ani heroizovat války husitské. Přinesly utrpení a bolest a zkázu cenných materiálních a nenahraditelných kulturních hodnot.“³³ Nemenší důležitost mělo i Urbanovo zhodnocení historického významu husitské bouře, kterou jako expert na problematiku 19. věku, odmítl nahlížet optikou moderní doby a sám ji charakterizoval neotřelým způsobem: „Husitství nechtělo svět >>měnit<< ve smyslu mnohem pozdějších pokrokářských osvícenských teorií, nechtělo >>novou společnost<<. Naopak, vracelo se k ideálům >>původní<< evangelické společnosti a v tomto smyslu bylo radikálním pokusem o návrat a výjimečnou konzervativní ideologii. Samozřejmě to neznamená, že husité chtěli konzervovat stávající pořádky či lépe řečeno nepořádky - řád však chtěli uvést na základě jedinou provždy dané a tisíciletí známé koncepce Boha, světa a společnosti.“³⁴ Důsledný historický přístup a porozumění pro dobu, v níž se husitství zrodilo, samy o sobě stačily k tomu, aby z textu zmizely ideologicky motivované fráze o zradě revoluce i třídním boji, čímž se zjednotlivé husitské směry objevily v jasnějším a přesnějším osvětlení. Zároveň se na dějinnou scénu vrátily osobnosti, které striktní marxistická historiografie nedoceňovala (kupř. Jan Rokycana). Výstižné jsou i Urbanovy úvahy o činnosti Jiřího Poděbradského jako přirozeném pokračování v husitské politice. Škoda jen, že se zkušený historik neubráníl faktografickým omylům a jisté terminologické rozkolísanosti (název kapitoly *Husitská revoluce a její důsledky s následnou podkapitolou Husitské války 1419 - 1437*), které se dalo při pečlivějším korigování předejít.³⁵

Přes nesporné klady (svého času recenzenti oprávněně vyzdvihli pasáže věnované 17. - 20. století) se Urbanova publikace nestala hojněji užívaným učebním textem. Důvodů je více. Paradoxně právě koncepční přístup, vyžadující přemýšlivého čtenáře, dále ukončení výkladu rokem 1918, pozornost věnovaná slovenským dějinám i graficky chudé vybavení. Na své prvenství tak kniha v konkurenci dalších titulů poněkud nezaslouženě doplatila.

Vedení obnoveného Historického ústavu AV ČR zvolilo jinou cestu. Vsadilo na týmovou součinnost, takže každou kapitolu napsal příslušný specialista. Tento přístup sice radikálně snižuje nebezpečí věcných chyb, zároveň však úměrně násobí riziko myšlenkové a stylistické disparátnosti jednotlivých úseků. Nevím, do jaké míry se podařilo naplnit předsevzetí, že se publikace *České a*

³³ Tamtéž, s. 74.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Tamtéž, s. 63.

československé dějiny³⁶ stane stejně úspěšnou jako kdysi práce Pekařova, v každém případě se v ní husitství dočkalo excelentního zpracování z pera odborníka nejpopovlanějšího, Františka Šmahela. Uznávaný badatel tu uceleně a čtivě podal výsledky svého dlouholetého studia, v některých formulacích dokonce vyváženěji než ve svém největším díle, čtyřsvazkové *Husitské revoluci*, dokončené sice dříve, ale vydané později.³⁷ K Šmahelovu pojetí husitství, zahrnujícímu v učebním textu pro střední školy období let 1400 - 1485 (tj. od sesazení Václava IV. z římského trůnu až k uzavření kutnohorského náboženského míru), nevznáším žádné námítky. Snad jen faktografická přesycenost může učitele i studenty poněkud odrazovat. Jinak komplexní postižení příčin husitství a plastický výklad dobové problematiky, včetně náboženského faktoru, věrně odráží stav vědeckého poznání na počátku 90. let.

Krátká pouť knihy od autorů k čtenářům poznamenala její vzhled. Skriptová úprava, levný papír, žádné obrázky a jednoduché mapky působí dojmem nadměrné šetrnosti. Antologie ukázek z pramenů, redigovaná Josefem Harnou a tvořící samostatný třetí svazek díla, je ovšem cenná. Šestnáct dokladů z husitského období pro ni vybral Jaroslav Boubín. Nic podstatného nechýbí, listový a listinný materiál však výrazně převažuje nad jinými typy pramenů.³⁸

Bez souvislosti s uvedenou publikací vznikala paralelně, posléze pak s mírným zpožděním, komerčně nejúspěšnější dějepisný titul posledního desetiletí, *Dějiny zemí Koruny české*. K 31. prosinci 1998 dosáhl náklad publikace 195 000 výtisků, z nichž se zatím prodalo zhruba 190 000. Nehodlám tímto sdělením jako člen početného autorského kolektivu dělat publikaci dodatečnou reklamou, spíše se zamýšlím nad důvodem překvapivé bilance knihy, která nebyla koncipována výhradně jako učební text. Svě jistě sehrál efektní název (mimo jiné k Moravě a zvláště ke Slezsku se práce chová až macešsky) a zejména programové vypuštění slovenské historie. Dílo se sice rodilo před rozpadem federace, autoři však neodvratný politický vývoj správně předvídali, což nebylo zvláště náročné. Ovšem ani v opačném případě by slovenské pasáže do knihy nezařadili, neboť až do roku 1918 tvoří součást dějin jiného státního celku a v předchozích syntézách, kompendiích a učebnicích působily neorganicky. Také poměrně obstojné, ač s ohledem na cenu publikace pouze černobílé obrázkové vybavení, cílené na významné historické osobnosti, umocňovalo atraktivnost titulu. Nikoliv na posledním místě

³⁶ *České a československé dějiny. I. díl. Od počátků do roku 1790.* Red. Jaroslav MAREK. Fortuna, Praha 1991.

³⁷ František ŠMAHEL, *Husitská revoluce I - IV.* Historický ústav AV ČR, Praha 1993.

³⁸ *České a československé dějiny III. Dokumenty a materiály.* Red. Josef HARNA a kol., Fortuna, Praha 1992, s. 35 - 46.

snad k relativnímu zdaru přispěla ucelená kompozice, seznamující čtenáře nejprve s duchovní atmosférou daného historického období a poté v oddělených kapitolách charakterizující politický, hospodářsko-sociální a kulturní vývoj. Běžný marxistický výkladový stereotyp tím byl narušen, současně si ale každý učitel mohl vybrat, na jakou problematiku se soustředí, jelikož rozsah látky přesahuje obvyklé gymnaziální učivo. Dvojdílnou práci ovšem kupovali a kupují nejen školy a školáci, ale také zájemci z řad širší veřejnosti.

Ačkoliv autor husitských partií v červnu a červenci 1991, kdy své stránky koncipoval, neznal ani Šmahelovu *Husitskou revoluci*, ani jeho text pro *České a československé dějiny*, může se shoda v základních záležitostech (kupř. ohraničení husitského období léty 1401 - 1485, vnitřní periodizace husitství) jevit až zarážející.³⁹ Ve skutečnosti je ale výsledkem husitologického diskursu, probíhajícího v 70. - 80. letech, i vlastních výzkumů obou badatelů. Snaha o kritické, marxismem nezatížené, leč objektivní posouzení husitské epochy tu pokročila daleko, takže u tradicionalisticky orientovaných čtenářů i v evangelickém prostředí vzbudila jisté rozpaky. Ubírat husitství jeho nespornou dějinnou velikost však rozhodně nebylo mojí touhou. Mám stále zato, že jde o jakési nedorozumění. Není přece možné pracovat s černobílým líčením husitství, modelem, který nepůsobí přesvědčivě, přemýšlivé lidi nudí či popouzí a mladou generaci odrazuje. Všechna vyhraněná schémata, ať již evangelická, katolická, marxistická a jiná v konečném důsledku obraz složitě, leč barvitě husitské doby poškozují, poněvadž dějinná skutečnost byla plastičtější, nejednoznačnější, rozporuplnější, a tím i zajímavější. Ani s časovým odstupem bych proto své formulace neměnil. Naopak dílčí korekce, místy citelné, vyžadují mé kapitoly o poměrech v letech 1333 - 1400.

Znalost *Dějin zemí Koruny české* prokazatelně ovlivnila i další učebnice. Až přílišná inspirace úspěšným titulem i jinými polistopadovými texty zřetelně vyvstává z *Dějin českých zemí*, které Josef Harna, odborník na 20. století, a Rudolf Fišer sepsali rovněž pro potřeby středních škol.⁴⁰ Na české poměry neobyčejně výpravná publikace přímo hýří barevnými obrázky a mapkami, seznamy doporučené literatury, otázkami pro samostudium a ukázkami z pramenů, takže na první pohled zaujme jako pokus o nápodobu moderních západoevropských učebnic. Žel, samotný výklad je, alespoň pro husitskou dobu, vymezenou léty 1400 - 1471, nevyrovnaný. Vedle slušných přehledných pasáží (důsledky husitské revoluce) se

³⁹ *Dějiny zemí Koruny české I. Od příchodu Slovanů do roku 1740.* Red. Petr ČORNEJ (další autoři Ivana ČORNEJOVÁ, Ivan RADA, Vratislav VANÍČEK). Paseka, Praha 1992, s. 153 - 202 (dále odkazují na 5. vydání z roku 1998).

⁴⁰ Josef HARNA - Rudolf FIŠER, *Dějiny českých zemí I*, Fortuna, Praha 1995.

vyskytují nadbytečné údaje (kupř. výklad o kacířích v předhusitských Čechách), neobjasněné termíny (např. *interregnum*), složité vsuvky (mírně zmatené a pro středoškolské studenty sotva srozumitelné pojednání o periodizaci husitské epochy)⁴¹ a někdy i nepřesné formulace. Přitom základní linie není v rozporu se současným bádáním a snaží se o diferencované vidění dějinné skutečnosti. Méně by však v daném případě znamenalo více. Látka se nedá zvládnout a průměrný žák střední školy se v jejím množství nutně musí utopit.

Mnohem zdařileji vyznělo podání Vratislava Vaníčka v učební řadě *Historie*, již nakladatelství Scientia adresovalo základním školám a víceletým gymnáziím. Graficky sličné učebnice, plné barevných map a obrázků, respektují osnovy vzdělávacího programu *Základní škola*, a tudíž vykládají české dějiny v rámci evropských, resp. světových dějin. To samo o sobě vyžaduje sevřenější a logicky přísně koncipovaný výklad. Jako spoluautor *Dějin zemí Koruny české* se Vaníček v roli vedoucího autorského kolektivu hodlal vyvarovat jejich chyb a současně využít prostor, který se mu naskytl.⁴² Kromě jihovýchodní Evropy zpracoval prakticky celé středověké dějiny, v nichž husitství zaujímá více než čestné místo. Přitom se, ač sám specialista na 11. - 13. století, nevázal nikterak ani texty Šmahelovými, ani pojetím obsaženým v *Dějinách zemí Koruny české*, a předeštel veřejnosti své osobité a pozoruhodné pojetí. Zvláště si dovoluji upozornit na jeden moment. Autor vidí jeden z hlavních kořenů husitství v celkovém kulturním a duchovním vzestupu obyvatelstva během 14. století. Bez tohoto faktoru by volání reformně orientovaných učenců a kazatelů po nápravě církve i společnosti nemohlo dopadnout na úrodnou půdu. Vaníček tak znovu potvrdil, že poučený historik s náležitým rozhledem po oboru je schopen kultivovaně a s minimálním množstvím omylů postihnout i období, jímž se badatelsky nezabývá. Svým způsobem představuje jeho pohled pendant ke kapitolám Otty Urbana a je zajímavý i pro husitology - specialisty. Jinak však publikace nakladatelství Scientia přesahují, alespoň podle mých zkušeností, schopnosti většiny žáků základních škol i nižších gymnázií a osloví pouze jedince s výjimečným zápalem pro dějepis.

Snad nejvíce se *Dějin zemí Koruny české* přidržela (a nijak se tím netají) Lydia Petráňová ve dvojdílné učebnici *Středověk*.⁴³ Ta tvoří součást ediční řady *Lidé v dějinách*, která se obrací k žákům základních škol a jejímž duchovním otcem je Vratislav Čapek. Musím se přiznat, že jsem práci Lydie Petráňové četl s

⁴¹ Tamtéž, s. 148, 155 - 156.

⁴² Vratislav VANÍČEK-Věra HROCHOVÁ-Zdeněk SMETÁNKA, *Historie. Středověk 2*. Scientia, Praha 1995.

⁴³ Lydia PETRÁŇOVÁ, *Středověk. Dějepis pro 2. stupeň základní školy*. Fortuna, Praha 1996 - 1997.

gustem a nadšením, neboť se, dle mého mínění, nejvíce přiblížila duši čtenáře mezi jedenáctým až třináctým rokem života svěžím a přitažlivým podáním. Tři roviny výkladu (evropský vývoj, české dějiny, konkrétní způsob života v daném historickém období), doplněné pozoruhodnými lidskými osudy a zajímavými událostmi, nabízejí učitelům dostatek možností k osobní iniciativě, jejich svěřencům pak přibližují dějiny nikoliv jako suché vývojové schéma, nýbrž spíše v podobě barevného filmu, plného atraktivních scén a spočívajícího na kultivovaném jazykovém podání. Platí to přirozeně rovněž o husitství, jež autorka začlenila do prvního dílu.

Husitská epocha tu není podána jako celek, ale v jednotlivých vzájemně provázaných kapitolách. Na rozdíl od jiných historiků ji Petráňová důsledně pojímá jako počátek evropské reformace,⁴⁴ která současně znamenala *konec jednoty božího lidu*, tj. rozpad křesťanského universalismu. *Husitskou revoluci* prezentuje spíše jako sérii válek (plynule přecházejících v *království dvojího lidu*),⁴⁵ aniž však ztrácí smysl pro náboženský rozměr celého procesu. Avšak nejen ve schopnosti jasně a lapidárně seznámit děti s podstatou složitých dějů tkví autorčina síla. Základní ideová a chronologická osa výkladu sice, byť s ohledem na věkovou přiměřenost, respektuje *Dějiny zemí Koruny české*, ale Petráňová vnáší do husitských pasáží i poznatky ze své vlastní badatelské oblasti, tj. z dějin hmotné kultury. Žáci se tak dozvědí, jak se žilo na dvorech nižší šlechty i na Táboře, jaká byla výzbroj husitských bojovníků i dobové názory na léčení nemocí.⁴⁶ To vše doplněno zajímavostmi, míněnými jako pars pro toto (glosa o Čapkově výpravě k Baltu vypovídá o podstatě tzv. spanilých jízd více než sáhodlouhé teoretické pasáže).⁴⁷ Nic podstatného autorce neuniklo, chyb se dopouští ojedinele. Přidáme-li k tomu vhodně vybrané barevné obrázky a mapy, co více si přát?! Snad jen to, aby učebnice došla většího rozšíření na základních školách.

Nezávisle na uvedených publikacích, leč vybaveni jejich důvěrou znalostí, přistoupili k vypsání českých dějin pro střední školy přední čeští historikové Zdeněk Beneš a Josef Petráň.⁴⁸ Jejich práce, zahrnující široký časový úsek od pravěku až do roku 1790, je pokusem o ideální učebnici (jakýsi Gesamtkunstwerk), která by v jednom jediném svazku obsáhla vše, co student k zvládnutí středoškolského dějepisů potřebuje. A tak tu nacházíme početné barevné i černobílé obrázky s textovým doprovodem, přerůstajícím v uzavřené exkursy, mapy, dlouhé ukázky

⁴⁴ Lydia PETRÁŇOVÁ, *Středověk*, Fortuna, Praha 1996, s. 60, 63.

⁴⁵ Tamtéž, s. 67, 70.

⁴⁶ Tamtéž, s. 62 - 63, 65 - 66, 69 - 70, 72 - 73.

⁴⁷ Tamtéž, s. 68 - 69.

⁴⁸ Zdeněk BENEŠ - Josef PETRÁŇ, *České dějiny I*, Vydavatelství a nakladatelství Práce, Praha 1997.

z pramenů, výklady historických tradic (včetně hraného filmu), citáty ze spisů předních badatelů minulosti i současnosti, otázky k učivu, přehledy základních dat i doporučenou odbornou literaturu (mimo jiné poněkud okleštěnou), ba i esejistická zamyšlení nad povahou a podstatou historikovy práce. Svým uspořádáním nezapře kniha, vydaná v ucelené edici nakladatelství Práce, západoevropskou inspiraci a poučenost názory různých dějepisně-didaktických center, zvláště z německé jazykové oblasti.

Imponující záběr, okořeněný místy i poznatky z dějin mentalit a každodennosti, zákonitě evokuje otázku, zda lze takový rozsah látky v rámci učebních plánů a hodinových dotací, preferujících i na gymnáziích přírodovědné předměty, vůbec zvládnout. Navíc způsob výkladu je až příliš členitý a někdy roztěkaný (nejdříve se kupř. mluví o kostnickém koncilu a Husově i Jeronýmově účasti na něm, teprve poté o zrodu husitství a Husových životních osudech; také pojednání o národnostních rozporech v Praze i dalších městech se objevuje až k roku 1422, ač napětí mezi etnickými Čechy a Němci bylo podstatně staršího data).⁴⁹ Uživatelé se tak znesnadňuje rychlá a bezpečná orientace, čímž se význam publikace pro školní praxi poněkud snižuje. Podle mého mínění Petráňova a Benešova kniha kvalifikovaně promlouvá spíše ke kulturní veřejnosti než k nastávajícím maturantům, kteří by plnému osvojení rozsáhlé látky museli během školního roku věnovat alespoň dvě hodiny týdně. Připočteme-li k tomu učivo světových dějin, jeví se taková představa více než iluzorní. Přitom nepochybuji, že jde o dílo zdařilé, které v řadě ohledů předčí *Dějiny země Koruny české*.

Samotnému pojetí husitské epochy, nazírané optikou nejnovější odborné literatury a orámovanému léty 1402 - 1471, se nedá, až na drobné formulační a jiné nepřesnosti (ekonomickou stagnaci na sklonku 14. století neprovázela „prudký vzestup cen“, jak tvrdí autoři, roku 1380 postihl zemi pravý mor, vyšehradské posádce nevedel roku 1419 Žižka, v Čáslavi se roku 1421 nekonal zemský sněm, Ladislav Pohrobek zřejmě nezemřel na „prudkou infekci“, zrovnoprávnění Čech a Moravy roku 1464 nenabývalo právní platnosti atd.),⁵⁰ mnoho vytknout. Husitství bylo opravdu reakcí na krizovou dobu přelomu 14. - 15. století, také výběr událostí respektuje jejich historickou důležitost. Nezaujaté a věcné posuzování jednotlivých husitských směrů i snah katolického obyvatelstva se v učebnicích, jak vidno, už plně vžilo. Pouze na okraj periodizace husitské doby si neodpustím malou poznámku. I když z kontextu zřetelně vyplývá, že autoři považují léta 1419 - 1434 za revoluční etapu husitství,⁵¹ graficky označili jako *revoluci* pouze roky

⁴⁹ Tamtéž, s. 127 - 129, 137 - 139.

⁵⁰ Tamtéž, s. 141, 142, 143, 147, 152, 153.

⁵¹ Tamtéž, s. 151.

1419 - 1422.⁵² Spíš než o návrat k marxistickému pojetí, jde o nepozornost, která však nezavěšeného čtenáře může mást. A to pořádně. Léta 1422 - 1471 totiž Beneš s Petráňem výstižně pojmenovali *Dlouhý čas válek a průměří*,⁵³ ovšem lipanská bitva, resp. přijetí kompaktát přestávají být v daném vymezení klíčovými dějinnými milníky.

Na závěr reprezentativního vzorku učebnic a učebních textů, vydaných v letech 1991 - 1997, jsem úmyslně ponechal dva tituly, které husitství vřazují do evropských dějinných souvislostí. Shodou okolností jsem se na obou autorsky podílel. *Dějiny středověku*, zpracované Zdeňkem Benešem jako středoškolská učebnice, věnují husitské tematice pouze dva odstavce v rámci výkladu pozdně středověké krize a zrodu reformace.⁵⁴ Ještě důsledněji (a také podrobněji) je husitství začleněno do krizových poměrů přelomu 14. - 15. věku v prvním díle *Dějiny evropské civilizace*,⁵⁵ jejichž ohlas byl ale nesouměřitelný s veskrze kladným přijetím *Dějiny země Koruny české*. Jelikož v obou publikacích představují pasáže o husitské době pouze zlomek textu a koncepčně i metodologicky respektují *Dějiny země Koruny české*, není nutné se zde o nich podrobněji rozepisovat.

Ze stručných charakteristik jednotlivých oblíbených učebnic, učebních textů a příruček plyne, že se pojetí husitské epochy v porovnání s předlistopadovými poměry rázně změnilo. V případě husitství nešlo ovšem jen o politicky motivovaný posun či prostou záměnu hodnotících znamének, nýbrž především o uvedení dlouho přehlížených poznatků moderní historiografie do školního dějepisu a překlenutí propasti, která zde několik desetiletí existovala. Po určitých rozpacích, jejichž výrazem byla přepracovaná učebnice Miroslava Hrocha a kolektivu pro základní školy i příslušné partie ve *Světových dějinách* z dílny Vratislava Čapka a Jaroslava Pátka, se podařilo výklad husitství sladit s poznatky současné vědy. S potěšením lze říci, že většina autorů přijala za své koncepční přístupy i výsledky, jichž se husitologie dobrala v letech 1965 - 1990.

Opuštění přežilého striktně marxistického modelu se nejzřetelněji projevilo ve třech zásadních a vzájemně propojených momentech. Bylo jimi časové vymezení epochy spolu s její vnitřní periodizací, dále komplexnější výklad příčin husitské bouře a odmítnutí ideologicky motivovaných hodnotících kritérií.⁵⁶

⁵² Tamtéž, s. 141.

⁵³ Tamtéž, s. 148.

⁵⁴ Zdeňek BENEŠ (za přispění Petra ČORNEJE a Věry HROCHOVÉ), *Dějiny středověku*, Vydavatelství a nakladatelství Práce, Praha 1994, s. 139.

⁵⁵ *Dějiny evropské civilizace I.* Red. Petr ČORNEJ (další autoři Ivana ČORNEJOVÁ, Petr CHARVÁT, Kateřina CHARVÁTOVÁ, Jana KEPARTOVÁ, Antonín KOSTLÁN), Paseka, Praha - Litomyšl 1995, s. 254 - 264.

⁵⁶ Neidealizujme si však situaci na školách. Sám jsem poznal aprobovanou učitelku dějepisu, která mi otevřeně řekla, že si už žádná nová pojetí osvojovat nebude a do důchodu si vystačí s dřívějšími poznatky. Husitství tak učí stále podle Václava Husy.

V porovnání s tradičním marxistickým pojetím, omezujícím husitství na reformní fázi, spjatou s působením Husovým, a na patnáctileté vzepětí *husitského revolučního hnutí* (1419 - 1434), ukončeného porážkou polních vojsk v bitvě u Lipan, se autoři učebnic vrátili k starší, širší, leč nosné koncepci. Ve shodě s názory vědeckých autorit 19. i 20. století (František Palacký, Kamil Krofta, Rudolf Urbánek, Robert Kalivoda, František Šmahel aj.) ohraničují nové učebnice husitské období přibližně léty 1400 - 1471, resp. 1485, tedy zhruba od Husova vystoupení ke smrti Jiřího Poděbradského, resp. k datu uzavření kutnohorského náboženského míru. Toto celistvé vnímání umožňuje vyložit husitství jako reakci na pozdně středověkou krizi i jako předstupeň (eventuálně součást) velkých evropských reforem 16. věku. Polipanská doba tak zároveň ztratila pejorativní přídech času, v němž začalo *znovuupevňování nevolnictví* a tvoří přechodnou fázi mezi revolučním husitstvím (nazývaným ve většině učebnic *revolucí*) a stavovským státem, který se zformoval na konci 15. století a přetrval do Bílé hory.

Neméně podstatné bylo odvržení jednostranného výkladu, který redukoval příčiny husitství na jevy sociálně-ekonomické povahy a pozdně středověkou krizi nahlížel jako období či předchůdce velkých hospodářských krizí druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století. Programové nedoceňování náboženské komponenty i dobové individuální a kolektivní mentality bylo hlavním důvodem, proč historicko-materialistické chápání nedokázalo postihnout zrod husitství přesněji a komplexněji. Ignorování výsledků historické vědy, na jejichž širší známosti neměla politická místa zájem, pak vedl k přetrvávání zjednodušeného a dějinné realitě vzdáleného chápání počátků husitské epochy. Teprve širší pojetí pozdně středověké krize jako souhrnu rozličných složek (zhoršování hospodářské situace, problémy církve, morové epidemie a následná depopulace, národnostní rozpory, prohloubená zbožnost, zrod stavovství, svár mezi duchovní a světskou mocí, rozrušování tradičních autorit), pojetí, které české bádání rozpracovávalo pod vlivem zahraničních podnětů, umožňuje proniknout ke kořenům tak významného fenoménu, jímž husitství bez nadsázky bylo.

Pochopení pro komplikované a vnitřně propojené příčiny husitství mělo za následek i rozpad schematického a na třídním hledisku spočívajícího hodnocení rozrůzněných husitských směrů i jejich katolických protivníků. Do učebnic tak konečně pronikl zásadní poznatek, že se dělicí čára mezi husity a katolíky nekryla s jednotlivými sociálními vrstvami, nýbrž procházela napříč společností. Vyzdvihování radikálních proudů (zvláště táborů), kritika umírněných husitů i zatracování katolíků, byť s ním původně vyrukovala liberálně orientovaná historiografie 19. století, přestalo působit přesvědčivě. Celá husitská epocha, zbavená ideologických nálepek a klišé, nyní vyhlíží pestřeji a barvitěji. Tento přístup umožnil též rehabilitaci řady osobností, kupř. Jiřího Poděbradského, Jana Rokycany, ale při-

spěl i k hlubšímu objasnění postojů české šlechty. A tak bychom mohli pokračovat.

Zdánlivě úctyhodná bilance však z pohledu učitelů a žáků nevyznívá zdaleka jednoznačně. Jednoduchému marxistickému schématu totiž byli schopni alespoň trochu porozumět i průměrní žáci na druhém stupni základních škol, zatímco složité příčiny, průběh i důsledky husitství jsou obtížně pochopitelné i pro gymnazisty těsně před maturitou. Role učitele a způsob, jakým zprostředkovává náročnou látku, jsou v tomto směru nenahraditelné. Hlavně na pedagogovi záleží, jak téma pojme a o jakou učebnici či odbornou literaturu se opře.

Potřeba vysvětlit komplikovaný obraz husitské epochy s sebou zákonitě přinesla i zvýšený objem učiva a faktografické zátěže. To se ovšem týká i dalších dějinných období, nejen husitství, jehož podíl ve výkladu českých dějin v porovnání s předlistopadovými učebnicemi dokonce poklesl. Zatímco před rokem 1989 zaujímala husitská epocha 18 - 25% textu věnovaného létům 623 - 1848, po listopadu se toto číslo pohybuje v průměru kolem 13%. Husitství sice ztratilo výsadní postavení, starší české dějiny se však objevily ve vyváženějších proporcích, což rozhodně nebylo ke škodě věci. Lépe než všechny obsáhlé komentáře o tom vypovídají čísla.

TABULKA č. 3

Prostor věnovaný jednotlivým obdobím českých dějin od r. 623 do r. 1848 (v %)

	období								
	623 -895	-1197	-1306	1402	-1471	-1618	-1648	-1740	-1848
Jilek - ZŠ	1	1	5	9	25	18	8	8	25
Husa -G	4	8	8	6	22	13	8	7	24
Jilek - G	4	3	6	5	18	15	8	14	27
Lidé v d.	2	7	11	12	10	20	6	8	24
Urban	4	8	10	10	13	13	8	9	25
HÚ ČSAV	4	15	13	8	17	18	7	10	8
DZKČ	2	8	9	16	13	16	2	13	21

Nepochybná je i celková tendence k růstu dat, která zvláště vynikne v komparaci s tabulkou č. 1. Méně se projevuje v učebnicích pro základní školy, kde ve srovnání s 24 - 25 daty předlistopadových textů zůstává situace vcelku setrvalá. Žáci současných 7. tříd se tedy vyrovnávají se stejným náparem jako jejich rodičové. Výjimku představuje pouze dílo autorského

TABULKA č. 4
Počet dat v období let 1402 - 1471 (polistopadové učebnice)

Hroch a kol. - ZŠ	31 (hl. text) + 32 (vedlejší text)	= 63
Petráňová - ZŠ	25 (hl. text) + 10 (vedlejší text)	= 35
Vaniček - ZŠ	30 (hl. text)	= 30
Urban - G	79 (hl. text)	= 79
HÚ ČSAV - G	102 (hl. text)	= 102
DZKČ	92 (hl. text)	= 92
Harna-Fišer - G	79 (hl. text) + 36 (vedlejší text)	= 115
Beneš-Petráň - G	70 (hl. text) + 22 (vedlejší text)	= 92
Čapek-Pátek - G	43 (hl. text)	= 43
Dějiny evr. c. - G	34 (hl. text)	= 34
Beneš - G	6 (hl. text)	= 6

kolektivu, vedeného Miroslavem Hrochem, který však svou práci odvedl ještě před rokem 1989, v době tzv. nové vyučovací soustavy, kladoucí neúměrný důraz na systemizaci velkého množství poznatků nejen v dějepise, ale i v dalších před-

mětech (přírodopis, zeměpis atd.). Naštěstí tehdejší stoprocentní zvýšení faktografie bylo v případě husitství rozloženo do kapitol, obsahujících spíše zajímavosti a doplňujících povinné učivo.

Obdobný stav shledáváme rovněž u středoškolských učebnic, obsahujících látku z českých i světových dějin a zařazených do spodní části tabulky. Benešovy *Dějiny středověku* se záměrnou redukcí husitské látky, zaujímají ojedinělé postavení. Jinak *Světové dějiny* autorů Čapka a Pátka i *Dějiny evropské civilizace* korespondují počtem dat s předlistopadovou publikací Tomáše Jílka.

Maximální, někdy více než stoprocentní navýšení dat lze pozorovat u středoškolských učebnic českých dějin. Připomínám, že Husova kniha obsahovala 41 dat, slavné Pekařovy *Dějiny československé* si pro husitství vystačily s 50 daty. Polistopadové texty uvádějí 70 - 102 dat v hlavním textu, připočteme - li k tomu exkursy, dosáhne horní hranice až 115 dat! Každému musí být jasné, že takovou zátěž nezvládne ani nadaný maturant s mimořádným zájmem o historii, pokud zrovna nejde o člověka s fotografickou pamětí. Autoři publikací si ovšem nepředstavovali, že by se středoškolský student mohl naučit uvedeným datům nazpaměť. Záplava údajů a v některých případech i jmen historických osobností byla podmíněna polyfunkčností učebnic a učebních textů. *České a československé dějiny*, sepsané pracovníky Historického ústavu, knížka Urbanova, *Dějiny země Koruny české* a snad též práce Harny a Fišera chtěly v porevoluční době plnit i úlohu přehledů a příruček, z nichž by širší veřejnost čerpala poznatky o české minulosti, zdeformované komunistickou interpretací. Zda se toto poslání slučuje se zaměřením středoškolské učebnice, si jsem stále méně jist. Zapomínat se nesmí ještě na jeden podstatný fakt. Středoškolské učebnice českých dějin psali profesionální historikové, kteří mají přirozený sklon pokládat za významné i události, jež učitel a studenti vytěšňují na samý okraj látky. Z tohoto úhlu se jeví logické, že husitologové - specialisté zařadili do svých textů kolem jednoho sta dat (Čornej v *Dějínách země Koruny české* 92 a Šmahel v *Českých a československých dějinách* dokonce 102). Leč podobně si kupodivu počínali i lidé, kteří se husitstvím badatelsky nezabývají (Beneš-Petráň, Harna-Fišer). V budoucnosti proto nepřichází v úvahu nic jiného než snižování neúměrné faktografické zátěže.

S rostoucím počtem údajů a delším textem by se logicky mělo zvyšovat též riziko faktografických chyb a formulačních nepřesností. Zde však přímá úměra neplatí, což dokumentuje i kvantifikační vyjádření (viz tabulku č. 5). Jak je patrné, nejmenší počet chyb a nepřesností vykazují pasáže psané husitology-specialisty, včetně Josefa Pekaře, jehož dílo se v tabulce ocitlo kvůli názornější komparaci. Mimořádně dobře se svého úkolu zhostili též Lydia Petráňová a Vratislav Vaniček,

TABULKA č. 5

Počet faktografických omylů v období let 1402 - 1471
(polistopadové učebnice)

Hroch a kol.	- ZŠ	16
Petraňová	- ZŠ	4
Vaněček	- ZŠ	5
Urban	- G	11
HU ČSAV	- G	2 (1)
DZKČ	- G	4 (2)
Harna-Fišer	- G	31
Petráň-Beneš	- G	15
Čapek-Pátek	- G	15
Dějiny evr. c.	- G	1
Pekař	- G	3

zatímco u ostatních autorů se projevilo, že husitskou epochu nemají v náplni své vědecké práce. Právě v těchto případech roste i nebezpečí přejímání omylů ze starších publikací, takže vznikají jakési řetězové reakce.

Jako příklad zakořeněných omylů, na něž jsme narazili už v předlistopadových učebnicích, uvádím bitvu před Ústím nad Labem roku 1426. Tuto událost považují (kromě Šmahela a Čorneje) všechny učebnice za porážku třetí křížové výpravy, ačkoliv těžký neúspěch zde utrpěly míšeňské, durynské a lužické sbory, vypravené saským vévodským párem na pomoc obleženému městu. Podobnou „trvalkou“ je i špatný výklad kompaktát (nepovolovala „jen“ laický kalich), for-

mulace, že Tábor byl budován jako město (správně má být *obec*), tvrzení o porážce *stotísíkové* křížácké armády u Domažlic v srpnu 1431 či charakteristika Prokopa Holého jako hejtmana, ačkoliv zastával úřad duchovního správce tábořské polní obce.⁵⁷

Objevují se však i omyly více než kuriózní, z nichž některé si pro zpeřtení odvažují uvést (snad tím kolegy příliš nerozhněvám). Tak se kupř. dočteme, že zastánci společenské rovnosti byli z „husitské revoluce vyloučeni“,⁵⁸ že pražská „umírněná strana vyjádřila svůj program v roce 1420 ve čtyřech artikulech pražských“,⁵⁹ že se po „dvou stech letech...mnohá města, dosud německá...vracela do českých rukou“,⁶⁰ že husitská vozová hradba „obkličovala jednotlivé jednotky protivníka...“.⁶¹

Že se husité po Lipanech, u nichž bojovali „orebité“, začali nazývat kališníci,⁶² že za husitských bouří dosáhla „česká vzdělanost vysokého stupně“,⁶³ že Albrecht II. Habsburský zemřel roku 1437 na mor,⁶⁴ že na přelomu 14. - 15. století „upadaly všechny duchovní hodnoty“,⁶⁵ že Mikuláš z Husí, Zbyněk z Buchova, Chval z Machovic a Jan Žižka veleli „každý jednomu z polních vojsk“,⁶⁶ že Plzeň přešla na katolickou stranu „po roce 1420“,⁶⁷ že Žižka „zastával vždy mírné stanovisko“,⁶⁸ že programové články „českých husitů mají hluboké kořeny v reformním hnutí konce 13. století“,⁶⁹ že ve skupině konzervativních mistrů byli v dubnu 1427 vypovězeni z Prahy též Jakoubek ze Stříbra a Jan Rokycana,⁷⁰ (ve skutečnosti iniciátoři protikonzervativního převratu), že Matyáš Korvín byl u Vi-

⁵⁷ Chybný výklad kompaktát má i J. PEKAŘ, *Dějiny československé*, s. 69, dále O. URBAN, c.d., c. 71 - 72, J. HARNA - R. FIŠER, c.d., s. 176. Výklad o Táboru jako městu kupř. M. HROCH a kol., c.d., s. 59; O. URBAN, c.d., s. 68; Z. BENEŠ - J. PETRÁŇ, c.d., s. 146; nesprávnou funkci Prokopa Holého s tím, že „se stal hlavním velitelem sirotčích vojsk“, uvádí M. HROCH a kol., c.d., s. 64. O Prokopových velitelských kvalitách (dodávám nedoložených) hovoří J. HARNA - R. FIŠER, c.d., s. 170.

⁵⁸ M. HROCH a kol., c.d., s. 64.

⁵⁹ V. ČAPEK - J. PÁTEK, c.d., s. 126.

⁶⁰ Tamtéž, s. 126.

⁶¹ Tamtéž, s. 126.

⁶² Tamtéž, s. 126 a 127.

⁶³ Tamtéž, s. 127.

⁶⁴ Tamtéž, s. 127.

⁶⁵ J. HARNA - R. FIŠER, c.d., s. 147.

⁶⁶ Tamtéž, s. 158.

⁶⁷ Tamtéž, s. 160.

⁶⁸ Tamtéž, s. 169.

⁶⁹ Tamtéž, s. 161.

⁷⁰ Tamtéž, s. 170.

Bádání o husitství v zahraničí

(Krátký nárys k jubileu 120 let od založení Husitského muzea v Táboře)¹

MILOSLAV POLÍVKA

Je dostatečně známo, že husitská problematika byla velkým tématem českého dějepiscetví od poloviny 19. až po končící 20. století. Svědčí o tom dílo zakladatele moderního českého dějepiscetví Františka Palackého, který z velkého spektra zájmu o české dějiny právě husitské epoše, její genezi i historickým důsledkům věnoval mimořádnou pozornost. Jeho pětidílné „Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě“ se staly dílem, s nímž se po všech stránkách vyrovnávali čeští i zahraniční historikové-bohemisté následujících generací. Palackého ediční podniky, zvláště pak Archiv český a dvě řady Urkundliche Beiträge k době husitské a poděbradské se vedle velké edice k Husově osobnosti a kostnickému procesu, staly základnou pro vydavatelskou činnost jak Palackého současníků, tak i následovníků.² Trvalý zájem o husitství v české historiografii do závěru 20. století potvrzuje také nedávno vydaná čtyřsvazková syntéza Františka Šmahela, přinášející kritickou bilanci dosavadního bádání na tomto poli.³

Jestliže F. Palacký inicioval též zájem zahraničních historiků o husitské období, potvrdil F. Šmahel v soupisu literatury, připojenému ke svému zde výše již citovanému dílu, také setrvalý zájem evropské, a lze říci i světové historiografie o husitství. Tak si vytvořil prostor pro obšírnější shrnutí závěrů zahraničního výzkumu husitské tematiky v dílu prvním.⁴ Mohl tak navázat na bibliografické

¹ Přednáška konaná v Táboře u příležitosti jubilea Husitského muzea v Táboře.

² František PALACKÝ, *Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě I-V*, 3. vydání, Praha 1876-1878; též, *Archiv český...*, I-VI, Praha 1840nn.; též, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an*, I-II, Praha 1873; též, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georgs von Podiebrad (1450-1471)*, FRA 20, Wien 1860; též, *Documenta Mag. Johannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam...*, Pragae 1869.

³ František ŠMAHEL, *Husitská revoluce I-IV*, Praha 1993 a 2. vydání 1995n.

⁴ F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce IV*, s. 215-368. Rozbor zahraničního výzkumu tamtéž I, s. 1-70.

lémová „zajat“⁷¹ že Jiří Poděbradský zemřel „33. března 1471“⁷² že pod Žižkovým vedením „vznikl na čas samostatný orebský městský svaz“⁷³ atd., atd.

Mnoha těmto a podobným omylům lze předejít kvalitní lektorskou prací. Každou část učebnice by měl před jejím vydáním pročíst odborník na dané období, čímž by se riziko chyb minimalizovalo, i když ne zcela odstranilo. Volnější pracovní tempo, umožňující tvorbu promyšlených a vyvážených knih, však nakladatelé nevidí rádi. Rovněž zaplacení honoráře několika vynikajícím lektorům často považují jen za další zbytečné výdaje. Potom ale nesmíme kroutit hlavou nad někdy až neuvěřitelnými omyly.

Jeich výskyt oživuje i dlouhotrvající diskusi, zda je lepší, píše-li dějepisné učebnice tým renomovaných badatelů nebo stylisticky zdatný a poučený jednotlivec, schopný přiblížit látku žákům základních a středních škol. Nabízí se ovšem i alternativa, že by tímto jednotlivcem mohl být zkušený učitel. Mé osobní zkušenosti v roli lektora ovšem napovídají, že tato cesta není, alespoň zatím, příliš schůdná. Nejlepším dosavadním řešením se tak jeví přístup Lydie Petráňové, která dokázala vědeckou fundovanost a atraktivnost výkladu s porozuměním pro duši dětského adresáta. Pro střední školy obdobná učebnice stále chybí.

Zdáleka ne všechny obtíže spjaté s překonáváním reziduí komunistické minulosti se podařilo zdolat, před školním dějepisem však už vystávají další zadání, podmíněná společenskou i politickou objednávkou. Přiznávám se, že jako svobodomyšlný badatel nemám tyto tlaky rád, nicméně uznávám, že od časů Marie Terezie představuje školství v středoevropském prostoru výrazné politikum. V nejbližších letech bude jedním z nejzávažnějších a obtížných úkolů propojit vhodným způsobem dějiny českého státu s historií Evropy, a to hlavně ve výuce na základních školách. Více obav však mám z uměle rozpoutávaných kampaní, určujících o kom a o čem mají autoři dějepisných učebnic psát. Historické syntézy - a dějepisné učebnice jsou historickou syntézou sui generis - musí především zachycovat podstatné a klíčové jevy minulosti. Diktovat jejich autorům, kolik procent výkladu musí být věnováno určitému tématu, považuji za novou a rafinovanější formu cenzury, kterou lze neustále rozšiřovat a obměňovat podle momentálních potřeb. Byl bych rád, kdyby školní dějepis nesuploval roli občanské výchovy a stal se pro žáky i učitele předmětem umožňujícím přitažlivé poznávání zajímavé a barvitě minulosti.

⁷¹ Tamtéž, s. 184.

⁷² Tamtéž.

⁷³ O. URBAN, c.d., s. 69.

dílo Jarolda K. Zemana, které do roku 1976 zaevidovalo (ač ne bez mezer) celosvětovou produkci literatury k husitství a reformaci v českých zemích a na Slovensku.⁵ V tomto stručném příspěvku však mohou naznačit jen některé směry, kterými procházelo zahraniční studium husitské problematiky, charakterizovat jeho současný stav a snad i výhledy. Lze tedy konstatovat, že husitství nejen bylo, ale zůstává přitažlivým záměrem zahraničních badatelů. Ti se otázkami české reformace i válečných let 1419 až 1437, respektive 1471, zabývali poměrně intenzívně, což zjistíme, porovnáme-li jejich zájem o jiné úseky našich národních dějin.

Položíme-li si otázku, proč tomu tak bylo a je, nalezneme odpovědi na ni v různých motivacích. Stručný přehled, který umožňuje rozsah tohoto příspěvku, nemá zdaleka za cíl podat v poznámkovém aparátu vyčerpávající přehled edicí a zejména literatury, kterou lze dohledat v již uvedeném díle Zemanově a Šmahelově. Tento přehled témat lze začít východně od hranic českých zemích, totiž v ruské a sovětské historiografii. Ruští, západně orientovaní slavjanofilové (J.S. Anněnkov či N.V. Jastrebov aj.), spatřovali v 19. a na počátku 20. století v husitství jednu z možností, jak propojit tradici idejí slovanské vzájemnosti obrozeneckého období na bázi analogických jevů přežívajících pravoslavných tradic s husitskými požadavky reformy křesťanské církve. Pozdější směry ze sovětské éry (A.I. Ozolin či G.E. Sančuk) pod vlivem působení Z. Nejedlého nejprve vyzdvihly národní myšlenky husitství (J.F. Ivanov), aby posléze zdůraznily teze o pauperizaci venkovského a městského lidu, jenž se stal nositelem revolučního hnutí. Dílo ruské historiografie zhodnotila kriticky v řadě studií L.P. Laptěva.⁶ Na ruské historiografii se nepochybně negativně podepsaly po slibných nábězích z 2. poloviny 19. a počátku 20. století vedle silného ideologického přístupu (nástup marxistické ideologie) také další příčiny. Jednak šlo o ochabující kontakt s dynamicky se vyvíjejícími proudy v českém a světovém husitologickém studiu jako důsledku minimálních možností (politicky i ekonomicky podmíněných) nejen sledovat, ale i otevřeně se vyrovnávat s metodickými a obsahovými podněty

⁵Jarold K. ZEMAN, *The Hussite Movement and the Reformation in Bohemia, Moravia and Slovakia (1350-1650)*, Ann Arbor 1977.

⁶Ljudmila Pavlovna LAPTEVA, *Russkaja istoriografija gusitskogo dviženija* (40e roky XIX v. - 1917), Moskva 1978 (s odkazy na další literaturu), mladší práce citovány v její stati *Obščina češskich bratjev v osvěščenii russkoj istoriografii XIX - načala XX vv.*, FHB 13, 1990, s. 369-425. Srv. dále *Taboriten im Lichte der russischen vormarxistischen Geschichtsschreibung*, HT 11, 1994, s. 97-104. Podobně E.D. KULŠETOV-A.V. RANDIN, *Sovetskaja istoriografija gusitskogo dviženija*, in: *Voprosy istoriografii zarubežnoj istorii*, Joškar-Ola 1991, s. 64-76.

zahraniční literatury, jednak velmi omezené možnosti rozšiřovat výzkum pramenů systematickou prací v českých archivech. Vývoj posledních let otevřel však i v ruské historiografii cestu novým proudům, v tuto chvíli se však zdá, že na okraji svých badatelských záměrů se zabývá husitskou problematikou ojedinělá osobnost nadaného Michaila Bojcov, jenž lépe než jeho starší kolegové chápe souvislosti husitství s vývojem západní Evropy a dle toho orientuje svůj výzkum.⁷

Maďarská historiografie se naopak vyrovnává s husitstvím především prostřednictvím osobnosti Zikmunda Lucemburského, jehož právě husitské války odváděly jednak od systematického sledování vnitrouherské politiky, jednak uherští magnáti žárlivě sledovali, jak peníze plynoucí ze zlatých a stříbrných hornouherských dolů mizí ve výdajích na války proti husitům. Zikmund se jimi domáhal nejen dědictví české koruny, které ho mohlo odvádět od zájmu o Uherské království obávající se tehdy osmanského vpádu, ale i získání autority mezi křesťanskou evropskou obcí a zvláště před papežem a koncilem, která by mu usnadnila cestu ke korunovaci na římského imperátora. Uherští válečníci a žoldněři byli ve svých službách Zikmundovi přesto nejvěrnější a nejstálejší. Představitelem tohoto proudu v maďarském dějepisectví byl nedávno zesnulý E. Mályusz, v jehož biografii o římském králi a císaři Zikmundovi lze nalézt další odkazy na starší literaturu.⁸

Méně pozornosti věnovala nás zde zajímavější tematice rakouská historiografie, jež se v podstatě zabývala jen okolnostmi husitských výprav do rakouských zemí a politikou vévody Albrechta, jenž se snažil na jižní Moravě vybudovat pevnou hráz proti husitskému nebezpečí, jak o tom svědčí poslední sešitová práce S. Petrinové, obsahující další skrovné odkazy na literaturu.⁹ Husitské problematiky se dotkla také práce W. Bauma o císaři Zikmundovi, která však kromě překladu a utřídění známých faktů nepřinesla výsledky původního výzkumu.¹⁰ S tím kon-

⁷Michail A. BOJCOV, soustředěný na dějiny římské říše a role panovnické moci v 15. století, přednesl kritický rozbor ruské literatury týkající se doby Karla IV., Václava IV. a husitské doby pod názvem „*Karl IV., Wenzel IV. und die Hussiten in der russischen Historiographie*“ v rámci Jahrestagung des Collegium Carolinum, November 1998, Bad Wiessee.

⁸Elemér MÁLYUSZ, *Kaiser Sigismund in Ungarn 1387-1437*, Budapest 1990.

⁹Silvia PETRIN, *Der österreichische Hussitenkrieg 1420-1434*, Wien 1982. Touto problematikou se zabývaly i dvě krátké, pouze přehledné studie další, jež snad mohou iniciovat na rakouské i české straně zájem o toto téma: Petr ČORNEJ, *Křížová a polní tažení i výpravy za kořisti. Česko-rakouská hranice v období husitské revoluce*, in: *Kultury na hranici: Jižní Čechy-Jižní Morava-Waldviertel-Weinviertel*, (edd.) Andrea KOMLOSY, Václav BŮŽEK, František SVÁTEK, Waidhofen an der Thaya 1995, s. 43-46; Thomas KRZENEC, *Johannes Hus - ein „halsstarriger Ketzer“?*, in: *Arbeitsberichte des Kultur- und Museumsvereines Thaya 3-5*, 1997, s. 703-717; týž, *Der österreichische Hussitenkrieg und die Schlacht bei Thaya*, tamtéž, s. 723-728.

¹⁰Wilhelm BAUM, *Kaiser Sigismund: Konstanz, Hus und Türkenkriege*, Graz - Wien - Köln 1993.

trastují jednak moderní práce K. Walsh k evropským vztahům husitského myšlení s jinými reformními proudy¹¹ či A. A. Strnada.¹²

Historikové polští projevíli naopak mnohem větší iniciativu při výzkumu souvislostí dějin soudobého Polska (zvl. teritorií přilehlých k české hranici a zčásti začleněných do bývalého celku země Koruny české) s bouřlivým děním v českých zemích a expanzí husitů na území severních sousedů. Popsali dobře husitské vpády směřující do česko-slezského příhraničí, na Krakov a Vratislav (zvl. E. Maleczyńska), zabývali se však stále více - na základě znalostí ideových proudů v celoevropských souvislostech reformace - myšlenkovým nábojem opravného hnutí v církvi a jeho českou specifikou. To přesvědčivě potvrzují studie polských badatelů, zvl. S. Byliny a W. Iwańczaka.¹³

Největší zájem o husitství projevilo ovšem německé dějepisectví. Z desítek autorů stěžejních prací mohou uvést pouze jména několika předních badatelů. Inspirován sporem českého zemského historiografa F. Palackého s univerzitním profesorem pražské německé univerzity K. Höflerem,¹⁴ předložil v 70. letech 19. století veřejnosti pozoruhodné dílo Friedrich von Bezold. Ve třech svazcích dokázal shrnout vývoj husitských Čech v celofíšských souvislostech. Vytěžil edice vydané dosud v českých zemích k dějinám husitství, sám je však doplnil širokým výzkumem archivů německých. Bezold navíc ukázal husitství v širších souvislostech evropské kultury v knize, která vyšla dokonce v českém překladu.¹⁵

¹¹Z řady studií Katherine WALSHOVÉ uvádím dvě z poslední doby: „*Ecce arbor in medio terre*“. *Ein irischer Prälat an der Prager Juristenuniversität, das „Purgatorium sancti Petri“ und die Debatte um das Fegefeuer*, in: Husitství - reformace - renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela. Uspořádal Jaroslav PÁNEK, Miloš POLÍVKA a Noemi REICHTOVÁ, I, 167-190; též, *Lollardisch-hussitische Reformbestrebungen in Umkreis und Gefolgschaft der Luxemburgerin Anna, Königin von England (1382 - 1394)*, in: Häresie und vorzeitige Reformation im Spätmittelalter, hrsg. von F. ŠMAHEL, München 1998, s. 77-108.

¹²Alfred A. STRNAD, *Die Zeugen im Wiener Prozeß gegen Hieronymus von Prag. Prosopographische Anmerkungen zu einem Inquisitionsverfahren im Vorfelde des Hussitismus*, in: Häresie und vorzeitige Reformation, s. 331-368.

¹³Stanisław BYLINA, *Problém ohlasu husitství v Polském království*, in: Jihlava a basilejská kompaktáta, Jihlava 1992, s. 135-149; též, *La Bible, les laïcs et l'Eglise en Pologne entre le Moyen Age et la Réform*, in: Häresie und vorzeitige Reformation im Spätmittelalter, s. 289-298; též, *Les dispute hussites sur le purgatoire*, in: In memoriam Josefa Macka, uspořádal M. POLÍVKA a F. ŠMAHEL, Praha 1996, s. 175-176; Wojciech IWAŃCZAK, *The Expansion of the Term „Tabor“ in Poland*, HT 11, 1994, s. 43-50 (s odkazy na literaturu).

¹⁴Karl Adolf Konstantin HÖFLER (vyd.), *Die Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung I-III*, Wien 1856-1866.

¹⁵Friedrich von BEZOLD, *König Sigmund und die Reichskriege gegen die Hussiten*, I-III, München 1872-77; též, *K dějinám husitství. Kulturně-historická studie*, Praha 1914.

Systematické projekty dvou řad, totiž Deutsche Reichstagsakten (Německá říšská akta) a Regesta imperii (registry písemností vyšlých z kanceláře římských panovníků), které měly osvětlit a doložit fungování panovnické moci v první polovině 15. století, ukázaly, kolik pozornosti věnoval nejen římský král Zikmund, ale i zasedání říšských sněmů a jednání jiných institucí a významných osobností především v německých zemích mimořádné důležitosti dění v husitských Čechách a na Moravě.¹⁶

Ačkoli ke konci 19. a v první polovině 20. století badatelské aktivity německého dějepisectví a českých historiků neochabaly, narušil přímé i nepřímé diskuse o husitství jiný faktor. V souvislosti se sporem o smysl českých dějin, v němž hrála interpretace husitství jako národní a protiněmecky orientované ideové a sociální reformace klíčovou úlohu, se uzavíralo české bádání samo do sebe a ztrácelo kontakt především s badatelskými aktivitami v Německu. Důsledkem byla izolace českého bádání a ztráta jeho reflexe v dialogu s pohledy historiků německých, ale i s výzkumem v dalších sousedních zemích. Německé husitologické bádání dostalo ovšem nečekaný impulz po druhé světové válce tím, že se k němu přihlásili tehdy mladí zájemci především z řad těch, kdo museli v důsledku odsunu poválečné Československo opustit. Tak přispěl řadou prací k dějinám husitství především Ferdinand Seibt, donedávna profesor univerzity v Bochumi, nyní předseda mnichovského Collegia Carolina, tedy instituce, která se zabývá výzkumem českých dějin a německého osídlení v českých zemích. Úctyhodnou řadu studií a monografií věnovanou husitské tematice dokládá jeho bibliografie a výběr z husitologických studií, publikovaných v souhrnu ve svazku Hussitenstudien.¹⁷ Seibt začal detailními sondami do palčivých otázek nacionálních vztahů českého a německého národa v husitské době, aby posléze podal analýzu struktury husitské revoluce a nakonec se pokusil o její zařazení do cyklu evropských revolucí od středověku až po novověk.¹⁸ Řadou publikací přispěl také F. Machilek, který se zasloužil zvláště o detailní propracování otázek souvisejících se vztahem konciliarismu a husitského myšlení, ale i o studium vlivu husitství na sousední Franky.¹⁹ Dějinami Karlovy univerzity se zabýval jeden z nejuznávanějších

¹⁶Pro období let 1410 až 1445 jsou vydány (ve výběru) záznamy, usnesení a jiné podklady říšských sněmů v Deutsche Reichstagsakten, Abteilung 1, ve svazcích VII-XVII. Vydavatelem druhého díla, obsahujícímu soupis písemností vydaných královskou kanceláří pro různé příjemce v letech 1410-1437 byl Wilhelm Altmann, Urkunden Kaiser Sigmunds, Regesta Imperii XI, 1-2, Innsbruck 1897.

¹⁷Ferdinand SEIBT, *Hussitenstudien. Personen, Ereignisse, Ideen einer frühen Revolution*, München 1987.

¹⁸Tamtéž, soupis literatury na s. 253-264.

¹⁹Franz MACHILEK, *Ludolf von Sagan und seine Stellung in der Auseinandersetzung um Konzilia-*

ších německých medievistů P. Moraw²⁰, osobnosti Jana Husa a speciálně tábor-
ské ideologii se věnoval v několika pracích nedávno zemřelý lipský profesor E.
Werner.²¹ Všichni jmenovaní vyšli z detailních studií o různých aspektech husit-
ské reformace, aby předložili velké práce, které ji zařazují do širokého kontextu
evropských dějin středověku. V posledních letech se ovšem husitskou tematikou
zabývá též A. Patschovsky. Ten v rámci spolupráce s pražskou univerzitou a His-
torickým ústavem AV ČR založil pracovní skupinu, která má za úkol zmapovat a
zdokumentovat literární památky husitské doby. Její záměr přesahuje daleko ně-
mecké hranice. A tak si snad po několika letech systematického bádání učiníme v
dohledné době představu o tom, kde všude v evropských zemích jsou uchovávány
písemné prameny vyšlé z husitské doby a bezprostředně se jí týkající. To, o co se
F.M. Bartoš, J. Truhlář a další od přelomu století pokoušeli, totiž zmapovat pra-
meny od Madridu až po Leningrad, se snad během několika let stane skutečností
v publikování díla, jehož pracovní název je „Repertorium fontium husiticarum“.²²
Husitské tematice a stručnému nástinu dějin Tábora a jiných míst, spjatých s bouř-
livými událostmi husitské revoluce nebo husitské tradice, věnovalo pozornost i
společné dílo čtyřiceti českých a německých historiků i archivářů, nedávno v něm-
čině vydaná Rukověť dějin míst v Čechách a na Moravě.²³

Je na místě upozornit též na publikaci V. Schmidtchena, věnovanou ně-
meckou historiografií husitskému vojenství, která shrnuje v bohaté bibliografické
příloze značnou světovou produkci k této zájmové oblasti.²⁴

rismus und Hussitismus, München 1967. Další literatura shrnuta u téhož, *Hus und die Hussiten in
Franken*, Jahrbuch für fränkische Landesforschung 51, 1991, s. 15-37.

²⁰PETER MORAW, *Die Universität Prag im Mittelalter*, in: Die Universität zu Prag, München 1986,
s. 9-134.

²¹Cituji poslední práce Ernsta WERNERA, v nichž možno nalézt odkazy na další četné jeho studie:
Ständebildung und hussitische Reformation in Böhmen bis 1419, Zeitschrift für Geschichtsfors-
chung 35, 1987, s. 601-618; *Die hussitische Revolution: Revolutionsbegriff und
Revolutionsergebnis im Spiegel marxistischer, insbesondere tschechoslowakischer Forschungen*,
Berlin 1989; *Jan Hus. Welt und Umwelt eines Prager Frühreformators*, Weimar 1991.

²²Alexander PATSCHOVSKY, *Die Anfänge einer ständigen Inquisition in Böhmen. Ein Prager Inqui-
sitoren-Handbuch aus der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts*, Berlin-New York, 1975; též, *Der
Reformbegriff zur Zeit der Konzilien von Konstanz und Basel*, in: Reform von Kirche und Reich
zur Zeit der Konzilien von Konstanz (1414-1418) und Basel (1431-1449), hrsg. von I. HLAVÁČEK
und A. PATSCHOVSKY, Konstanz 1996, s. 7-28; též, *Der taboritische Chiliasmus. Seine Idee, sein
Bild bei den Zeitgenossen und die Interpretation der Geschichtswissenschaft*, in: Häresie und
vorzeitige Reformation im Spätmittelalter, hrsg. von F. ŠMAHEL, München 1998, s. 169-196.

²³*Handbuch der historischen Stätten: Böhmen und Mähren*, hrsg. von Joachim BAHLECKE, Winfried
EBERHARD und Miloslav POLÍVKA, Stuttgart 1998.

²⁴Volker SCHMIDTCHEN, *Kriegswesen im späten Mittelalter. Technik-Taktik-Theorie*, Weinheim 1990.

Předchozí kratičký výčet několika generací německých historiků, kteří
se zabývali husitstvím, by bylo možno rozšířit o řadu dalších renomovaných his-
toriků a o desítky prací těch, kteří se této tematiky dotkli významnou prací, ať už
monografií či studií, několikrát či jedenkrát za život. Chtěl bych ale obrátit pozor-
nost k mladší generaci německých historiků, která se již nezabývá většinou
speciálně husitskou tematikou, ale reflektuje ji a snaží se o to, aby zůstávala živá
mezi jejími žáky. Na univerzitě v Postupimi se husitstvím v širších souvislostech
zabývá H.-D. Heimann, jenž se věnoval působení husitských válečníků v Sasku a
Braniborsku a severním Německu v pohusitské době.²⁵ V mohučské akademii
pracuje P. J. Heinig, autor prací vřazujících českou tematiku do souvislosti s vý-
vojem říšských měst a rolí královské moci za římských císařů Zikmunda
Lucemburského a Fridricha III. Habsburského.²⁶

V Lipsku sídlí hned dva badatelé, kteří mají k husitství a problematice
českého reformního hnutí středověku a raného novověku velmi blízko: W. Eber-
hard se věnuje českému stavovství mladší doby, konfesijnímu rozpolčení české
společnosti pohusitského století však zasvětil zásadní práce.²⁷ Mladší lipský ko-
lega Thomas Krzenck se systematicky zabývá dějinami husitské společnosti, zvláště
měšťanské, a mohl své výsledky před několika lety prezentovat též v Táboře při
posledním zde konaném vědeckém sympoziu. Vedle připravované edice měšťan-
ských testamentů z českých a moravských měst (husitské doby) vydal řadu
analytických studií.²⁸

Menší zájem budilo husitství ve vzdálenějších evropských zemích, ale
ani zde nezůstalo bez ohlasu. Tak pro zajímavost ve Francii vydal již roku 1846
ve francouzském překladu výběr Husových listů Émile de Bonnechose²⁹, jenž

²⁵Heinz-Dieter HEIMANN, *Zwischen Böhmen und Burgund. Zum Ost-West Verhältnis innerhalb des
Territorialsystems des Deutschen Reiches im 15. Jahrhundert*, Köln-Wien 1982; též, *O „zahra-
niční politice“ v době „české anarchie“*. (Pozdně středověké české žoldnéřství jako problém studia),
ČČH 88, 1990, s. 834-851.

²⁶Paul-Joachim HEINIG, *Reichsstädte, Freie Städte und Königtum 1389-1450. Ein Beitrag zur deut-
schen Verfassungsgeschichte*, Wiesbaden 1983; též, *Kaiser Friedrich III. (1440-1493): Hof,
Regierung und Politik*, 3 Bde., Köln 1997.

²⁷Uvádím studie, v nichž jsou obsaženy údaje o předchozích pracích Winfrieda EBERHARDA: *Der
Weg zur Koexistenz - Kaiser Sigmund und das Ende der hussitischen Revolution*, Bohemia 33,
1992, s. 1-43; *Konflikt und Integration: Die Dynamik in den Ergebnissen der Hussitenrevolution*,
Studia Comeniana Historica 22, 1992, s. 31-56.

²⁸Thomas KRZENCK, *Die große Heerfahrt der Hussiten 1429-1430*, Mediaevalia Historica Bohe-
mica 2, 1992, s. 119-141; též, *Die Hussitenkriege und das tägliche Leben in böhmischen Städten*,
in: Jihlava a jihlavská kompaktáta, Jihlava 1992, s. 161-175.

²⁹Émile de BONNECHOSE, *Lettres écrites durant son exil et dans sa prison, avec une preface de
Martin Luther*, Paris 1846.

ovšem sledoval možné souvislosti české a evropské, konkrétně německé reformace. Francouzští badatelé zůstali ve svých pracích zahrnujících husitství převážně na poli dějin křesťanství, jak ukazuje dílo J. Delumeau³⁰, méně studií se věnuje konkrétním analýzám, jako například příspěvek z první poloviny 18. století Isaaca de Beausobre nebo moderní stať Y. Lacaz, z nichž první se zabýval otázkou radikálních husitů (adamitů), druhý pak přípravou protihusitského tažení, na něž se chystal Filip Dobrý.³¹

V sousední Belgii se husitství věnoval vynikající odborník P. de Vooght, jenž se zabýval rozbořením teologického náboje husitských ideologů a proslul zvláště dílem o Janu Husovi, bohužel však nenašel další pokračovatele svého studia.³² Z italských badatelů nutno připomenout rozsáhlé dílo R. Cegny, jež je soustředěno na reformní myšlení Husových předchůdců i současníků (mezi nimiž možno zmínit v Praze působícího Mikuláše Drážďanského) a které sleduje kontakty českého reformního prostředí s italským - a možno říci evropským - okruhem Valdenských.³³

Nemalou pozornost soustředila na husitskou tematiku anglická literatura, která také shledávala souvislost husitství s domácími ideovými proudy a revolučními výbuchy, které se soustřeďovaly kolem anglického reformátora Johana Wyclifa a lollardství. Třeba připomenout roli S.H. Thomsona³⁴ či R.R. Bettse.³⁵ Nové pohledy na tuto tematiku přinesly zasvěcené studie A. Hudson.³⁶

³⁰Jean DELUMEAU, *Un chemin d'histoire. Chrétienté et Christianisation*, Paris 1981. Dále např. Etienne DELARUELLE - Paul OURLIAC - Edmond-René LABANDE, *Le Grand Schisme d'Occident et la crise conciliaire*, Histoire de l'Église 14,1-2, 1962-64.

³¹Isaac de BEAUSOBRE, *Supplément à l'histoire de la guerre des Hussites*. Vyšlo v českém překladu Amedea MOLNÁRA a Jaroslava KADLECE, Rozprava o českých adamitech, Praha 1954. YVON LACAZE, *Philippe le Bon et le problème hussite: Un projet de croisade bourguignonne en 1428-1429*, Revue historique 241, 1969, s. 69-98.

³²Paul de VOOGHT, *L'Hérésie de Jean Huss*, Louvain 1960. Řadu cenných studií k dalším osobnostem české reformace eviduje F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce IV.*, s. 238n.

³³Z autorových posledních prací cituji dvě, v nichž je uvedena část jeho rozsáhlé bibliografie: ROMOLO CEGNA, *Église vaudoise et Église taborite. La proposition d'un nouveau sacramentalisme dans le respect de l'ancienne foi*, in: Husitství - reformace - renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, uspořádali Jaroslav PÁNEK, Miloslav POLÍVKA a Noemi REICHTOVÁ, 2. svazek, Praha 1994, s. 611-628; též, *De fraternite Christi (Variazioni sul pensiero di Nicola delle Rosa Nera detto da Dresda)*, in: In memoriam Josefa Macka (1922-1991), s. 87-101.

³⁴Sammuel Harrison THOMSON (ed.), *Mistr Jan Hus, Tractatus de ecclesia*, Praha 1958 (kde další literatura).

³⁵Riginald Robert BETTS, *Essays in Czech History*, London 1969 (kde další literatura).

³⁶Anne HUDSON, *The Hussite Catalogues of Wyclif's Works*, in: Husitství - reformace - renesance 1, s. 401-418; též, *Poor preachers, poor men: Views of Poverty in Wyclif and his Followers*, in: Häresie und vorzeitige Reformation im Spätmittelalter, s. 41-54.

Dokonce na severoamerickém kontinentu vznikly práce několika historiků, které podstatně přispěly k poznání husitské epochy. Z amerických historiků bych zmínil M. Spinku, který zasvětil své dílo Husově osobnosti³⁷ a H. Kaminského, jenž se zabýval jak ideovými proudy spjatými s husitstvím, tak i jeho politickými událostmi, aby se na závěr soustředil na otázky interpretace základních obecných pojmů „hereze“ a „reformace“.³⁸ Ani kanadská historiografie nezůstala bez významných prací k husitství, z nichž nejdůležitější se zaměřily na úlohu šlechty v husitství, totiž dílo F.G. Heymanna a J.M. Klassen.³⁹

Zájem světové historiografie o husitství i potřeba vyrovnávat se s proudy politického, duchovního a kulturního vývoje v historii evropského kontinentu potvrdila také nedávno v Japonsku vydaná publikace S. Hideto k tomuto tématu.⁴⁰

Tento stručný přehled by bylo pochopitelně možno podstatně rozšířit, protože spektrum zahraničních autorů i jimi pojednávaných tematických okruhů je mnohem širší, než je možné v tomto příspěvku rozvést. Záměrem je ale poukázat na skutečnost, v jakých zemích se historikové husitské tematice s jakou intenzitou a s jakými zájmy zabývali a věnují.

Na závěr si ovšem dovoluji ještě krátkou poznámku. Zahraniční bádání se neobejde bez iniciativy domácích, tedy českých historiků husitství. Ti budou, pokud zájem o naše téma nepoleví, určovat záměry, jimž je potřeba se věnovat. Jde nejen o pracovníky vědeckých institucí, jako např. univerzitních kateder či akademických ústavů, ale také o specializovaná pracoviště jiného typu, mezi nimiž v tomto případě klíčovou úlohu sehrává jubilující Husitské muzeum v Táboře. Jemu patří dík, že od sedmdesátých let do současnosti usilovalo o koordinaci jak

³⁷Matthew SPINKA, *John Hus. A Biography*, Princeton 1968.

³⁸Howard KAMINSKY, *A History of Hussite Revolution*, Berkeley and Los Angeles 1967. Novější literatura téhož autora ve studiích *The Problematics of Later-Medieval „Heresy“*, in: Husitství - reformace - renesance 1, s. 133-156, a *The Problematics of „Heresy“ and „The Reformation“*, in: Häresie und vorzeitige Reformation im Spätmittelalter, s. 1-23.

³⁹Frederik G. HEYMANN, *Jan Žižka and the Hussite Revolution*, Princeton 1955; též, *The Hussite Revolution and Reformation and its impact on Germany*, in: Festschrift für Hermann Heimpel 2, Göttingen 1972, s. 610-626. John Martin KLASSEN, *The Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, Boulder 1978; též, *Images of Anti-Majesty in Hussite Literature*, Bohemia 33, 1992, s. 267-281. KLASSEN se v současné době zabývá rozbořením a edicí listů Perchy z Rožmberka.

⁴⁰Knihu Satsuma HIDEOTO, *Puraha no itannsha tachi. Chuusei Checo no Husu-ha ni miru Shuukyoku-kaikaku* [Pražští kacíři. Husité ve středověkých Čechách jako příklad reformace], znám bohužel jen z citace a překladu titulu od jejího autora.

domácího výzkumu husitství, tak i o pěstování vědeckých styků se zahraničím. Dosvědčují to jak články zahraničních badatelů publikované v prvních jedenácti svazcích sborníku *Husitský Tábor*⁴¹, tak i úsilí redakce naplnit ve sborníku rubriku „obzor literatury“ co nejširšími kvalitními informacemi o české a zvláště zahraniční produkci husitologické literatury, tak obtížně dostupné dříve z politických, posléze zase z ekonomických důvodů.

Význam činnosti muzea, v němž působili a působí přední odborníci na husitskou tematiku, ocení každý, kdo si uvědomí širokou paletu této činnosti, která vynikala svojí interdisciplinárností. Historie husitství, rozbor husitské historiografie, vydávání pramenů úřední i literární povahy, ale snad lze říci přímo příkladná činnost na poli památkové péče a zvláště středověké archeologie, to jsou hlavní směry, o jejichž rozvoj se *Husitské muzeum v Táboře* zasloužilo a jež dokázalo jak ve sborníku *Husitský Tábor*, tak i v řadě dalších prací prezentovat. Závěrem bych rád poděkoval *Husitskému muzeu v Táboře* za jeho dosavadní práci nejen pro vědeckou obec, ale i pro laickou veřejnost a popřál mu, jako jubilantovi, a jeho pracovníkům úspěch v následující době.

⁴¹Svazek 1. byl vydán v roce 1978, svazek 11. v roce 1994. Poslední svazek neobsahuje dříve běžné rubriky recenzí a obzoru literatury, protože byl zaměřen k vydání příspěvků z konference, která se konala v Táboře k tématu „Jméno Tábora ve světových dějinách“ 14. září 1992. Právě tento svazek zpřístupňuje řadu studií zahraničních badatelů z několika zemí.

K zahraničnímu zájmu o druhý život husitství v Čechách

(Z korespondence Františka Palackého na přelomu let 1826-1827)

JIŘÍ KOŘALKA

Podle řady shodných svědectví měli někteří vzdělání osvícenci a liberálové za hranicemi Čech, především v Německu a ve Francii koncem 18. a počátkem 19. století, nejasné povědomí o husitech a husitství v Čechách 15. století. Vedlo je to k přesvědčení, že všechna opoziční a sociální hnutí v Čechách v následujících obdobích, o nichž pronikaly do ciziny více či méně spolehlivé zprávy, nebyla ničím jiným než projevem starého „husitského ducha“, který přetrvával období katolické protireformace od třicetileté války. O pozůstatky husitství a působení husitských tradic v Čechách se intenzivně zajímali například francouzští náboženští socialisté, zejména Pierre Leroux (1797-1871).¹

Na Františka Palackého, který byl v té době redaktorem německého a českého časopisu *Vlasteneckého muzea* v Čechách, se koncem roku 1826 obrátila plodná rakouská spisovatelka Karolina Pichlerová (1769-1843). Byla to v tehdejším vídeňském prostředí velice známá osobnost. Její soukromý salon patřil na přelomu 18. a 19. století k nejvýznamnějším střediskům společenského života v hlavním městě habsburské monarchie. Pravidelně jej navštěvovali historik Josef Hormayr a básník Franz Grillparzer, debaty u Pichlerů byly na vyšší intelektuální úrovni než v jiných vídeňských salonech.² Palackého seznámil s Karolinou Pichlerovou v době jejího tříměsíčního pobytu v Praze Josef Dobrovský 29. dubna 1825 ve veřejné a univerzitní knihovně v pražském Klementinu.³ V následujících týdnech se Palacký s vídeňskou spisovatelkou často setkával, provázal ji a jejího manžela po pražských památkách a opatroval jí některé podklady k jejím historickým románům. Ve svých obsáhlých vzpomínkách nešetřila Karolina Pichlerová obdivem k historické atmosféře města Prahy, ale posteskla si, že jen velmi obtížně hledala téma z českých dějin, které by nebylo protiněmecké a

¹ Jacques VIARD, *Tabor dans l'oeuvre de George Sand, dans l'oeuvre de Pierre Leroux et dans l'Encyclopédie nouvelle*, *Husitský Tábor* 11, 1994, s. 51-75.

² Helmut RUMPLER, *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie* (= *Österreichische Geschichte 1804-1914*), Wien 1997, s. 94-95.

³ František PALACKÝ, *Korespondence a zápisky*, díl 1, ed. V. J. NOVÁČEK, Praha 1898, s. 100.

zdůrazňovalo by společný boj vlasteneckých Čechů a habsburského panovníckého domu. Nakonec se rozhodla pro obranu Prahy proti Švédům v závěru třicetileté války roku 1648 a ještě v době pražského pobytu shromažďovala podklady pro svůj román *Schweden in Prag*.⁴

Kontakty s Karolinou Pichlerovou obnovil Palacký během svého archivního bádání ve Vídni od 15. února do 10. dubna 1826. Několikrát byl pozván k Pichlerům na oběd i do večerní společnosti, kde se mimo jiné setkal s německým filozofem a literárním historikem Friedrichem Schlegelem, tehdy ve službách Metternichovy státní kanceláře ve Vídni, a řadou dalších významných osobností. Hovořilo se o nejrůznějších otázkách uměleckého a vědeckého života. Známost s Karolinou Pichlerovou přinesla Palackému ve Vídni pozvání také ke spisovatelce Helmině von Chezy, "paní jak duchaplné, tak výstřední názory i chováním",⁵ kde se předčítaly ukázky z nových literárních a dramatických děl. Někdy se debata týkala také české minulosti. Tak si Palacký zaznamenal do každodenníku, že 7. března 1826 s paní Helminou Chezy "mnoho o dějinách českých rozmouval",⁶ a že 16. a 18. března 1826 přítomen ve večerní společnosti, kde spisovatelčin syn Wilhelm von Chezy přednášel ze své tragédie, "jejíž předmět náš Jiří z Poděbrad".⁷ Ve vídeňských kruzích, kde se tehdy Palacký pohyboval, se nepochybně vědělo o jeho znalostech české historie, zvláště dějin husitství. Zcela přirozeně se pak Karolina Pichlerová před koncem roku 1826 obrátila na Palackého, když měla odpovědět na dotaz z Paříže, zda v soudobých Čechách existují ještě husité a adamité.

*1826 prosinec 29, Vídeň. Karolina Pichlerová žádá Františka Palackého o informace o případných zbytcích husitů a adamitů v Čechách pro pařížského přítele, který se věnuje bádání o různých náboženských sektách a ví, že ona pobývala nějaký čas v Praze. Pichlerová přiznává, že o tom nemá znalosti a nikdy se na to nevyptávala, ale očekává spolehlivé údaje od Palackého jako znalce vlasteneckých dějin.*⁸

⁴ Caroline Pichler, geborne von Greiner, *Denkwürdigkeiten aus meinem Leben*, ed. Emil Karl Bluml, díl 2 (Denkwürdigkeiten aus Altösterreich 6), München 1914, s. 217.

⁵ V. J. Nováček, *Františka Palackého styky s Karolinou Pichlerovou*, Česká revue 2/1, 1899, s. 531.

⁶ F. Palacký, *Korrespondence a zápisky* 1, s. 139.

⁷ Tamtéž, s. 140.

⁸ Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP) Praha, František Palacký, korespondence; stov. František Palacký, *Korrespondence a zápisky*, díl 2, ed. V. J. Nováček, Praha 1902, s. 305-306.

"[...] Nun habe ich noch eine Bitte an Ihre Güte. Ein literarischer Freund, der sich mit Erforschung über die verschiedenen religiösen Secten abgibt und der weiß, daß ich einige Zeit in Prag verweilte, wünschte durch mich einige Nachweisungen über die Überreste der Hussiten und Adamiten zu erhalten, die wohl noch vielleicht in Böhmen existiren. Ich kann ihm hierüber gar nichts melden (er lebt in Paris), denn ich weiß nichts davon, und habe mich nie darnach erkundigt, aber ich wüßte seine Frage an niemand zu richten, der sie mir mit so gutem Erfolge beantworten könnte, als Sie, dem Forschungen über vaterländische Geschichte so geläufig sind, und der so viele Kenntnisse dieser Art besitzt. Sollte es Ihnen daher möglich sein, mir, oder vielmehr meinem Freunde, etwas hierüber sagen zu können, so würden Sie mich sehr dadurch verbinden. [...]"

Ani tak společensky dobře postavená a na vysokých místech rakouského státu uznávaná spisovatelka, jako byla Karolina Pichlerová, nechtěla ve svém nejbližším okolí nikomu říci nebo napsat, pro koho v Paříži získávala od Františka Palackého informace o případných soudobých husitech v Čechách, a nezmínila se o tom ani ve svých pozdějších vzpomínkách. Jen náznak v následujícím úryvku dopisu do Stuttgartu svědčí o tom, že pařížský přítel Karoliny Pichlerové byl v úředním postavení. Ještě předtím, než Pichlerová dostala odpověď od Palackého z Prahy, zajišťovala si bezpečné dodání svého dopisu do Paříže u sprátené spisovatelky Therese Huberové, redaktorky oblíbeného literárního časopisu *Morgenblatt für gebildete Stände*, vydávaného stuttgartským nakladatelstvím J. G. Cotta, zřejmě aby se zmíněný dopis nedostal do rukou rakouské policie. Odesílání rukopisů a korespondence prostřednictvím nakladatelství a knihkupectví po celé střední Evropě bylo v tehdejší době běžnou záležitostí pro mnoho spisovatelů a vědců (také pro Františka Palackého), kteří nechtěli používat služeb pošty, kde policie běžně otevírala, kontrolovala a někdy i přepisovala jejich písemnosti.

*1827 leden 11, Vídeň. Karolina Pichlerová sděluje Therese Huberové, že si vyžádala od jednoho ze svých pražských přátel informaci o záležitosti z českých dějin, a za jediný způsob bezpečného doručení této informace pokládá její zaslání přes Stuttgart.*⁹

"[...] Ich warte nur auf eine Auskunft über einen Gegenstand aus der böhmischen Geschichte, den ich mir von einem meiner Prager Freunde erbethen, um an einen Freund in Paris, der mich um jene Auskunft ersucht, zu schreiben.

⁹ Carl Glossy, *Briefe von Caroline Pichler an Therese Huber*, in: Jahrbuch der Grillparzer-Gesellschaft (Wien) 3, 1893, s. 343-344.

Diesen Brief werde ich dann mir die Freyheit nehmen an Sie einzuschließen. Es ist die einzige Methode, wie ich ihn sicher an seine Behörde gelangen zu machen hoffen darf. Sie zürnen mir nicht, daß ich Sie damit behellige, und sind denn wohl so gültig meine Bitte zu erfüllen. [...]

Také František Palacký neodpověděl řádnou poštou, ale požádal svého přítele-bankéře, obchodníka a hudebního skladatele Josefa Dessauera, aby dopis předal osobně Karolině Pichlerové ve Vídni. Obsáhla informace, kterou Palacký v tomto dopise poskytl, se pravděpodobně opírala o údaje čerpané z prostředí českého gubernia nebo stavovského zemského výboru, kde si Palacký již v té době dokázal získat celou řadu známých. Svědčí také o tom, že se Palacký jako historik neuzavíral jen do své pracovny, ale projevoval intenzivní zájem o soudobé dění, které se vždy snažil chápat v širších historických souvislostech. Dopis je vynikajícím dokladem o přetrvávání tradice Jednoty bratrské na českém venkově.

1827 leden 22, Praha. František Palacký představuje Karolině Pichlerové Josefa Dessauera a omlouvá zpoždění své odpovědi návalem práce při redigování dvou časopisů Vlasteneckého muzea v Čechách. Potvrzuje dále vrácení překladu zápisků o Švédech v Praze roku 1648, který má být uveřejněn v německém muzejním časopise, a upřesňuje některé topografické údaje. Především však Palacký upozorňuje, že v Čechách nejsou již žádní husité a tím méně adamité, jejichž existenci nezaujatá kritika vždy oprávněně popírala. Češi na počátku 19. století jsou dobrými katolíky, s výjimkou několika málo luteránů a reformovaných, kteří se ke své víře přihlásili až po tolerančním patentu císaře Josefa II. V jejich řadách jsou však četní deisté, kteří zavrhuji všechny pozitivní nebo zjevené pravdy křesťanství a podrobují se církevním předpisům protestantských církví jen proto, aby mohli využívat výhod tolerance. Nejpočetnější jsou deisté v Chrudimském kraji. Přesně plní všechny své povinnosti ve vztahu k vrchnosti, vládě i všem spoluobčanům a vyznačují se mlčenlivostí a nezdolnou tvrdoštností ve svých názorech, na tom se shodují jejich přátelé i nepřátelé. Jsou to lidé z nejnižší třídy obyvatelstva, bez jakéhokoli školního vzdělání. Jejich jedinou četbou je Bible, kterou ovšem považují za pouhé dílo lidí, a několik knih starých českých bratří, jejichž jsou potomky. Zdá se, že se jejich deismus vytvořil až od třicetileté války, kdy navenek přešli ke katolickému kultu, aniž by se vzdali svého vnitřního odporu proti němu, a půldruhého století neměli učitele náboženství, kteří by mohli na ně působit. Nejčastěji se jim teď v Čechách říká "nihilisté", protože "ničemu nevěří". Jejich počet může dosahovat několika tisíc duší, ale není možné uvést přesné číslo. Vláda chce zřejmě ignorovat jejich existenci, pro-

tože všechny pokusy o jejich nenásilné obrácení na víru byly až dosud bezvýsledné a deisté plní přesně všechny své povinnosti. Tyto údaje získal Palacký od lidí, kteří jsou o záležitosti dobře informováni. Na závěr blahopřeje Karolině Pichlerové k narození vnuka a posílá pozdravy její dceři, manželovi a také filozofu Friedrichu Schlegelovi.¹⁰

"Prag, den 22 Jan[uar] 1827.

Hochverehrte Gnädige Frau!

Ich habe es nun schon dahin gebracht, daß der Gedanke an Ew. Gnaden, sonst mein inniges Vergnügen, mich jezt mit Angst und Schrecken füllt. Es vergingen Wochen und Monate, ohne daß ich auf die wiederholten Mahnungen, Ew. Gnaden über den Empfang unseres Manuskripts zu beruhigen, mich beeilt hätte, Ihre so gültigen Schreiben, die Sie mir haben zukommen lassen wollen, einigermaßen zu verdienen. Ich kann mich auch damit nicht entschuldigen, daß ich gar keine Zeit gehabt habe, Ew. Gnaden zu schreiben: denn obgleich ich diese ganze Zeit hindurch außerordentlich beschäftigt war, – wie es denn bei einem jungen Redacteur, der sogleich mit zwei Zeitschriften auftritt, nicht anders kommen konnte, – so hätte ich, aufrichtig gesprochen, in einem so langen Zeitraum dennoch ein Stündchen finden können, um einer so angenehmen Pflicht nachzukommen. Vielleicht gelingt es aber dem Überbringer dieses Briefs, H[er]rn Dessauer, einem meiner vertrautsten Freunde, für mich zu erhalten, worum ich kaum zu bitten wage – großmüthige Verzeihung des Geschehenen, oder eigentlich des Unterlassenen. Er wünschte Gelegenheit zu haben, Ew. Gnaden persönlich verehren zu können, obgleich wie sie sehen, unter ziemlich ungünstigen Auspicien. Ich hoffe aber, er wird sich Ew. Gnaden selbst besser empfehlen, als ich ihn empfehlen kann, da er mit einer ausgebreiteten Weltkenntniß (er ist Banquier und Chef eines bedeutenden Handlungshauses) eine seltene Tiefe des Gefühls, zarten Kunstsinn und selbst wirkliche Genialität als Tonkünstler verbindet. Er hat den Auftrag, mir zu melden, ob Ew. Gnaden sich etwa vorgenommen haben, mich damit zu strafen, daß Sie mir künftig nichts mehr schreiben? Diese Strafe würde mir um so mehr leid thun, als ich nicht läugnen kann, sie verdient zu haben, und die Äußerungen Ihres gültigen Wohlwollens mich immer mit der innigsten Freunde erfüllten.

Ich werde das Ew. Gnaden mitgetheilte Manuscript erst im April- oder Maihefte unserer Zeitschrift drucken lassen. Nachträglich muß ich Ew. Gnaden aufmerksam machen, daß das daselbst genannte "Bergthor" (Neuthor) nur eine mangelhafte Übersetzung des böhmischen Namens ist, und deutsch nicht anders

¹⁰ Deutsche Staatsbibliothek Berlin, Sammlung von Radowitz, Nr. 4357, fotokopie. Uveřejnění tohoto dopisu si velice přál V. J. NOVÁČEK, *Františka Palackého styky*, s. 536.

als "Kuttenberger Thor" heißen sollte. Die "Presse", von deren Vertheidigung öfter die Rede ist, war eigentlich eine in den Mauern geschossene "Bresche", und ist daher auch ein Mißgriff des Übersetzers. Im Übrigen fand ich keine solchen Fehler, welche Ew. Gnaden hätten irre leiten können.

In Böhmen gibt es lange keine Hussiten mehr, um so weniger aber Adamiten, deren früheres Vorhandenseyn zwar von allen bisherigen Geschichtschreibern Böhmens behauptet, von der unbefangenen ersten Kritik aber mit Grund bezweifelt wird. Die Böhmen sind jezt gute Katholiken, mit Ausnahme einiger weniger Lutheraner und Reformirten, die erst seit K[aiser] Josephs II. Toleranzpatent sich als solche erklärt haben. Unter diesen Lesern gibt es aber viele eigentliche Deisten, welche alle positiven oder geoffenbarten Wahrheiten des Christenthums verwerfen, und bloß um des Toleranzgenusses willen sich den gesetzlichen Kirchenvorschriften bei den Protestanten unterziehen. Am häufigsten sind sie im Chrudimer Kreise. Daß sie sich durch Pünktlichkeit in Erfüllung aller ihrer Pflichten gegen ihre Obrigkeit, gegen die Regierung und gegen alle Mitmenschen eben so wie durch Verschwiegenheit und unbesiegbaren Starrsinn im Festhalten an ihre Meinungen auszeichnen, darüber ist bei Freund und Feind nur eine Stimme. Es sind insgesamt Leute von der untersten Volksclasse, ohne alle literarische Bildung. Ihre einzige Lecture ist die Bibel, die sie jedoch für bloßes Menschenwerk ausgeben, und einige Bücher der alten böhmischen Brüder, deren Nachkömmlinge sie sind. Ihr Deismus scheint sich erst seit dem 30jährigen Kriege, wo sie zum katholischen Cultus äußerlich übergingen, ohne den innern Widerwillen gegen denselben abzulegen, dadurch gebildet zu haben, daß sie durch anderthalb Jahrhunderte keine Religionslehrer hatten, die auf sie hätten einwirken können. Sie werden jezt in Böhmen am häufigsten "Nihilisten" genannt, weil sie "nichts glauben". Ihre Zahl dürfte einige tausend Seelen betragen; sie bestimmt anzugeben ist unmöglich. Die Regierung scheint ihr Daseyn ignoriren zu wollen, da alle Versuche zu ihrer friedlichen Bekehrung bis jezt fruchtlos waren und sie allen ihren Pflichten pünktlich nachkommen. Diese Angaben sind mir von Männern mitgetheilt worden, welche darüber gut unterrichtet sind.

Ich nehme herzlichen Antheil an dem frohen Ereigniß in Ihrer Familie und bitte Ew. Gnaden, der Frau von Pelzln meinen Glückwunsch dazu zu sagen und mich ihr, wie auch Ihrem H[er]rn Gemahl und dem H[errn] Hofrath v[on] Schlegel gütigst zu empfehlen. Ich bleibe mit der innigsten Verehrung Ew. Gnaden gehorsamster Diener
Palacky."

Přes všechnu snahu však Palacký sedmapadesátiletou vídeňskou spisovatelku Karolinu Pichlerovou nepřesvědčil. K českým husitům a jejich předpokládaným následovníkům přistupovali četní tehdejší vzdělanci v jinonárodním

prostředí s pozoruhodnou směsicí obdivu a strachu. Nechtěli se rozloučit s rozšířenou představou o přežívání husitství v Čechách až do současnosti. Odpověď Karoliny Pichlerové Palackému obsahuje také zajímavý postřeh, že románové zpracování dějinných událostí má v podmínkách politického útlaku a cenzury lepší vyhlídky na uplatnění než vědecké historické bádání, a poté vyniká spisovatelčím rozhořčeným odmítnutím zárodků bojovného feminismu.

1827, 5. března, Vídeň. Karolina Pichlerová děkuje za dopis Františka Palackého z 22. ledna 1827 a za jeho informace o deistech a nihilistech ve východních Čechách. Je však i nadále přesvědčena o tom, že to je poslední zbytek utrakvistů a husitů, jejichž tvrdost přežila různá pronásledování. Již v době svého dětství za císaře Josefa II. slyšela hovořit o sektě deistů, kteří vyznávali přirozené náboženství, ubránili se všem pokusům o obrácení ve víře a měli být přesídleni do Sedmíhradska. Přeložila Palackého zprávu do francouzštiny a poslala ji ihned "učenému příteli" do Paříže. Pichlerová dále oceňuje první sešit německého časopisu Vlasteneckého muzea v Čechách z ledna 1827, zejména Palackého článek o smutném období dějin Čech,¹¹ a přeje si, aby Palacký zpracoval celé dějiny vlasti, pokud mu to dovolí politické a cenzurní poměry. Románové zpracování naráží v tomto ohledu na menší překážky než seriózní a přísné dějepiscectví. Pichlerová se pochvalně zmiňuje o ukázce z básně Vlasta od Karla Egona Eberta, uveřejněné v německém muzejním časopise,¹² ale jinak vyjadřuje své rozhořčení nad opakovaným zpracováním dívčí války, jak ji podali Karolina Woltmannová,¹³ Karl Franz van de Velde,¹⁴ Clemens Brentano¹⁵ a Wolfgang Adolf Gerle¹⁶. Podle jejího názoru to bylo gigantické zbloudění ženského bytí,

¹¹ Měla zřejmě na mysli Palackého článek *Zur Geschichte des großen Zwischenreiches in Böhmen in den Jahren 1439-1453*, Monatschrift der Gesellschaft des Vaterländischen Museums in Böhmen, roč. 1, 1827, č. 1, s. 20-48.

¹² Podrobně Arnošt KRAUS, *Stará historie česká v německé literatuře*, Praha 1902, s. 133-146.

¹³ Caroline von WOLTMANN, *Der Mädchenkrieg*, v jejím souboru *Volkssagen der Böhmen*, díl 2, Prag 1815, s. 56-194. Tento a další tituly rozebral A. KRAUS, *Stará historie česká*, s. 117-127.

¹⁴ Carl Franz van de VELDE, *Der böhmische Mägdekrieg*, Abendzeitung (Dresden), 16. 5. až 30. 6. 1823, souborně v jeho sebraných spisech.

¹⁵ Clemens BRENTANO, *Gründung Prag. Ein historisch-romantisches Drama*, Pesth 1815.

¹⁶ Wolfgang Adolf GERLE, *Frauenregiment*, v jeho souboru *Volksmärchen der Böhmen*, díl 1, Prag 1819, s. 249-298.

keré by mělo být raději zapomenuto, než aby se oslavovalo v básních. V bojovnících dívčí války viděla mužské postavy, které přestaly být ženami, a přece se z nich nestali muži.¹⁷

“[...] Nehmen Sie meinen lebhaftesten Dank für Ihre Nachricht über die Böhmischen Nihilisten oder Deisten, in welchen sich aller Wahrscheinlichkeit nach der letzte Rest jener Utraquisten und Hussiten erhalten haben mag, deren Hartnäckigkeit die Verfolgungen überlebte. Schon in meiner Kindheit unter Kaiser Josephs Regierung erinnerte ich mich von diesen Deisten gehört zu haben, als von einer Secte, welche eine bloße natürliche Religion hatte und allen Versuchen sie zu bekehren widerstand. Damahls ging auch ein Gerücht – es ist so lange her und meine Erinnerung davon nur dunkel, daß sie hätten exportirt und nach Siebenbürgen gebracht worden sollen. Doch wie gesagt, dieß ist mir nur wie ein Traum im Gedächtnisse. Ich habe Ihre Nachricht so gut es gehn wollte ins Französische übersetzt, sogleich dem gelehrten Freund nach Paris gesandt, welcher sie vor mir verlangte, nun ist sie wohl längst in seinen Händen.

Von der deutschen Monatschrift des Museums habe ich das Jännerheft erhalten und gelesen. Ihr geschichtlicher Aufsatz über eine traurige Epoche Ihres Vaterlandes hat in mir den Wunsch erregt, die ganze Geschichte derselben von Ihnen behandelt zu sehen, wenn es überhaupt bey dem jetzigen Stand der Politik und Censur möglich ist, eine Geschichte, wie sie seyn soll, zu schreiben – hier setzen sich große Hindernisse entgegen. So fern ein bloßer Roman von der ersten und strengen Leistung der Geschichte liegt, so untergeordnet er ihr ist, habe ich jene Hindernisse nur zu wohl gefühlt, und sie haben ungünstig auf die Darstellung der National-Charactere gewirkt.

Eberts Wlasta hat herrliche Stellen, eine der schönsten ist wohl die, wo sie mit Primislaus zusammentrifft, und ihren blutigen Vorsatz auszuführen nicht im Stande ist. Aber ich kann nun einmahl den Stoff nicht leiden, so poetisch er seyn mag, und nun sehe ich ihn zum 4^t oder wohl gar 5^t Mahl, von Fr[au] von Woltmann, Vande Velde, Brentano (in der Gründung Prags) – Ebert, und ich glaube auch von Gerle bearbeitet. Das erinnere ich mich nicht genau, und weiß nicht, ob ich nicht die Bearbeitung der Woltmann in Gedanken verdopple, und sie Einmahl Gerle zuschreibe. Es war eine gigantische Verirrung des weiblichen Seins, wie sie ein rohes Zeitalter unter einem wilden und kriegerischen Volk bey sonderbar gefügten Umständen *vielleicht* wirklich erzeugen konnte. Aber die Ehre meines Geschlechts macht mich wünschen, daß man sie lieber vergessen als mit allem Schmuck der Dichtung verherrlichen möchte. Immer tönt mir Brentano's: *Huy*

¹⁷ LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, original.

Hussa! Wir sind die Jungfrauen der Libussa! ins Ohr, und ich sehe die Männlichen Gestalten, die aufgehört haben Weiber zu seyn, und doch keine Männer geworden sind. [...]”

Celá tato korespondence se odehrávala v době, kdy v popularizaci a zpřítomňování mistra Jana Husa a husitství za hranicemi Čech převažovala hlediska náboženská a církevně-politická. Teprve po roce 1830 se zřetelněji prosazovaly směry liberální, zdůrazňující význam husitství při prosazování svobody svědomí a církevní reformace, a ještě později směry demokratické, které se vyznačovaly kladným vztahem k husitské revoluci a k zásadám sociální rovnosti.¹⁸ Nejnovější zahraniční bádání v posledních deseti až dvanácti letech přineslo také v tomto ohledu některé důležité poznatky.

¹⁸ K tomu Jiří KOŘALKA, *Evropský zájem o husitství a František Palacký (do roku 1848)*, Husitský Tábor 8, 1985, zejména s. 210-227.

HUSITSKÝ TÁBOR

Sborník Husitského muzea
Svazek 12, Tábor 1999

Vedoucí redaktor: Miloš Drda

Výkonní redaktori: Jiří Kořalka

Zdeněk Vybíral

Technický redaktor: Jan Mach

Sazba a tisk: Husitské muzeum Tábor 1999

Náklad: 400 výtisků